

Mellom elitisme og populisme

*En studie av humaniorastudenters og bussjåførers
holdninger til hvem som bør ha makt i Norge*

Even Andreas Øvald

Masteroppgave i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Samfunnsvitenskapelig fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

September 2009

Forord

Det er ikke alle forunt å få skrive en masteroppgave om et emne de interesserer seg for. Jeg har vært heldig som har fått fordype meg i et tema jeg synes er svært interessant, og som jeg håper jeg kan bidra til å si noe nytt om. Arbeidet med oppgaven har vært både inspirerende og spennende, samtidig som det har krevd sine arbeidstimer gjennom flere år. Nå som denne oppgaven endelig er ved veis ende, gjenstår det bare å takke alle som har bidratt underveis.

En stor takk rettes til hovedveileder Ragnvald Kalleberg, som med tålmodighet og klokskap har sett grundig på oppgaven og ledet den i riktig retning. Takk også til biveileder Susanna Maria Solli for gode innspill og nyttige råd. En takk rettes til Marianne Nordli Hansen, som har vært til god hjelp i gruppeveiledninger og som tok seg tid til å se på oppgaven i en viktig fase i prosessen. Jeg takker også Ketil Skogen for råd og innspill tidlig i prosessen.

En stor takk rettes til Mamma, som har lest gjennom x antall utkast til oppgaven, og som har bidratt med viktige kommentarer og anbefalinger stort sett gjennom hele oppgaveskrivingen. Jeg takker også øvrig familie og venner som har bidratt med innspill til oppgaven i ulike faser av arbeidet.

Oslo, september 2009

Even Andreas Øvald

Sammendrag

I denne oppgaven har formålet vært å undersøke holdningene til hvem som bør ha makt i samfunnet, og tilliten til ulike grupper med makt. Grupper med ulik posisjon overfor utdanningssystemet er valgt som informanter, henholdsvis humaniorastudenter og bussjåfører. Likheter og forskjeller mellom gruppene har vært studert for å finne svar på hvordan ulike grupper forholder seg til makthaverne i dagens Norge. Kvalitative dybdeintervjuer har vært valgt som metode for å få tak i informantenes egne beskrivelser av hvordan de ser på samfunnet.

Ideen til oppgaven springer blant annet ut av spørsmålet om arbeidere i dag har høyere tillit til næringslivseliten enn til den politiske eliten. Fremskrittspartiets høye oppslutning blant arbeidere kan tolkes som en indikasjon på dette, ettersom partiet fører en næringsvennlig politikk og markerer avstand til det politiske etablissementet. For å få svar på hvordan arbeiderklassevelgere forholder seg til makteliten, har jeg intervjuet bussjåfører.

Når humaniorastudenter blir intervjuet i tillegg til bussjåfører, var det for å få en kontrast til bussjåførene. Et viktig delspørsmål i problemstillingen handler om verdien av akademisk kunnskap. På dette området regnet jeg med å finne store forskjeller på studentene og bussjåførene. Også i synet på maktelitene antok jeg at det kunne være kontraster mellom informantene, for eksempel i synet på hva som er gode politikere.

Problemstillingen i oppgaven kan deles inn i fem underpunkter.

1. Hvem bør ha makt i samfunnet? Informantene har her blitt bedt om å si litt om hvordan de mener samfunnet bør styres. Mer enn å skissere et samfunnssystem har de blitt bedt om å si noe om hvilke grupper de mener bør ha makt i samfunnet og hvorfor.

2. Tilliten til ulike elitegrupper. Informantene har blitt bedt om å si noe om tilliten de har til ulike makteliter. Grupper som særlig har blitt viet oppmerksomhet, er politikere, byråkrater og næringslivsledere. Informantene har blitt bedt om først og fremst å komme med syn på hvem som bør ha beslutningsmakt (makt til å gjennomføre ting), synet på eliter med definisjonsmakt (makt til å sette dagsorden) har kommet i andre rekke. Synet på forskere har imidlertid blitt tatt særskilt opp, ettersom det kan si noe om tilliten til systemet for høyere utdanning, et viktig underpunkt i denne oppgaven.

3. Politiske meninger. Ettersom informantene kan ha ulik tillit til politikerne avhengig av hvilket parti de representerer, har en del spørsmål om politiske meninger blitt tatt med. Svarene på disse spørsmålene sier også noe om hvordan informantene ønsker at samfunnet skal styres.

4. Holdningen til utdanning som kilde til makt, kunnskap og posisjoner. I dagens samfunn har utdanning stor betydning for hva slags jobb man får. Beslutningstakere i offentlig og privat sektor lener seg også ofte på fagpersoner med høyere utdanning før de fattet beslutninger, noe som gjør at den akademiske kunnskapen er betydningsfull i samfunnet. Jeg ønsket å få svar på hvordan grupper med ulik posisjon overfor utdanningssystemet forholder seg til den akademiske kunnskapens verdi. Som en del av dette temaet var et viktig spørsmål om forskjeller i utdanning er i ferd med å bli like viktige som økonomiske forskjeller for klasseskiller.

5. Syn på makt i egen hverdag. I oppgaven har det vært ønsket å finne sammenhenger mellom tilfredshet eller misnøye med makten over egen hverdag og tilfredshet eller misnøye med maktelitene.

Etter å ha gjennomført intervjuene satt jeg igjen med et rikholdig materiale som det var en utfordring å trekke ut kjernen av. Likheter og forskjeller innad blant informantene, gjorde at jeg delte dem inn i kategorier, tre kategorier bussjåfører og to kategorier studenter. I hver informantgruppe var det én hovedkategori som omfattet hovedmønsteret i materialet, den blant bussjåførene har jeg kalt «den misfornøyde bussjåfører», og den blant studentene har jeg kalt «den veltilpassede student».

Den misfornøyde bussjåfører kjennetegnes av en generell skepsis til maktelitene, det være seg politikere, byråkrater, næringslivstopper eller forskere, og han mener det er et demokratisk problem at folkets stemme ikke blir nok hørt i beslutningsprosesser, det gjelder både på arbeidsplassen og i politikken. Han mener for mye i vårt samfunn er basert på akademisk kunnskap, og at den praktiske kunnskapen vanlige folk sitter inne med ofte blir oversett av dem med makt.

Den veltilpassede student kjennetegnes av høy grad av tillit til politikere, byråkrater og forskere. De veltilpassede studentene mener det norske samfunnet er godt organisert og tror at maktpersoner i stor grad styrer samfunnet til det felles beste, med et lite unntak for næringslivstopper som de ikke har like høy tillit til. De mener imidlertid at det finnes en populistisk trussel mot god styring, representert av Frp og uansvarlige velgere. De skulle gjerne sett at alle velgere hadde akademisk kunnskap om politikk, slik at de hadde bedre bakgrunn for å foreta politiske valg.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	5
Innhold	7
1. Innledning	11
1.1. Tema og problemstilling	11
1.2. Datamateriale	13
1.3. Utdyping av problemstillingen	13
2. Foreliggende forskning og begrepsavklaringer om klasser og politikk	17
2.1. Klassebegreper	17
2.1.1. Marxistisk klasseteori	17
2.1.2. Alternativer til det marxistiske klassebegrepet	18
2.1.3. Bourdieus teorier om klasse og lagdeling	20
2.1.4. Bourdieus teorier anvendt i Norge	23
2.1.5. Nyere ideologiteori	26
2.2. Klasse og politiske meninger	27
2.3. Studier av politisk tillit	30
3. Metode	31
3.1. Utvalg av informanter	31
3.2. Tilgang til felten	35
3.3. Utarbeiding av intervjuguide	38
3.4. Intervjuteknikk	39
3.5. Forskningsetikk	41
3.6. Teknisk om intervjuene	43
4. Dokumentasjon	45
4.1. Om dokumentasjon og analyse	45

4.2.	Dokumentasjon bussjåfører	45
4.2.1.	Praktisk erfaring gir bakkekontakt	46
4.2.2.	Bra på papiret, ikke i praksis	48
4.2.3.	Betydningen av utdanning	50
4.2.4.	Like og ulike historier	52
4.2.5.	Samfunnets forfall (om makt i egen hverdag)	53
4.2.6.	En annen livshistorie	55
4.2.7.	Politiske meninger: mye bra i Frp	56
4.2.8.	Telefonintervju: sterke meninger	58
4.3.	Dokumentasjon studenter	59
4.3.1.	Politikere mellom folket og byråkratene	59
4.3.2.	Lærdommer fra statsvitenskap	61
4.3.3.	Likheter og forskjeller	63
4.3.4.	Modning på Blindern	65
4.3.5.	Venstreradikal uten klaging	66
4.3.6.	Skattene er «passe»	67
4.3.7.	Makt over egen hverdag	68
5.	Analyse	71
5.1.	Kategorier av informanter	71
5.1.1.	Kategorier av bussjåfører	71
5.1.2.	Kategorier av studenter	72
5.1.3.	Kategoriernes bekreftbarhet	73
5.1.4.	Idealtypisk representasjon	73
5.2.	Felles gjennomgang av hovedpunkter i problemstillingen	74
5.2.1.	Hvem bør ha makt	74
5.2.2.	Tilliten til ulike grupper med makt	76
5.2.3.	Politiske meninger	78
5.2.4.	Holdningen til utdanning som kilde til makt, kunnskap og posisjoner	80
5.2.5.	Opplevelse av makt i egen hverdag	80
5.2.6.	Generell oppsummering	81
5.3.	Teoretisk analyse: den misfornøyde bussjåfør	82
5.3.1.	Analyse av de misfornøyde bussjåførenes uttalelser sett i lys av deres posisjon i Bourdieus sosiale rom	82

5.3.2. Kulturelle og økonomiske klasser	84
5.3.3. Skjulte manuskripter	84
5.3.4. Analyse av bussjåførenes uttalelser i lys av Marx' og Goldthorpes klasseinndelinger	85
5.3.5. Kulturkamp og «the liberal elite»	86
5.4. Teoretisk analyse: den veltilpassede student	87
5.4.1. Analyse av de veltilpassede studentenes uttalelser sett i lys av deres posisjon i Bourdieu's sosiale rom	87
5.4.2. Om klasseforskjeller	89
5.5. Teoretisk analyse: sammenlikning av informantgruppene	90
5.5.1. Overføringsverdien av resultatene	91
5.5.2. Tiltro til egen erfaring	92
5.5.3. Markering av gruppetilhørighet	94
5.5.4. Klassetilhørighet og politiske standpunkter	98
5.5.5. Fellestrekk mellom informantene	98
5.5.6. De øvrige idealtypene	99
6. Konklusjoner	103
Litteratur	109
TILLEGG	
Presentasjon av informantene	115
Intervjuguide	119
Informasjon om prosjektet og samtykkeerklæring	125

1. Innledning

1.1. Tema og problemstilling

Spørsmålet om hvem som bør ha makten i samfunnet, har opptatt tenkere og engasjerte samfunnsborgere i årtusener. Tilliten til dem som har sittet med makten, har variert i ulike samfunn til ulike tider. I denne oppgaven er formålet å si noe om hvem folk i Norge i dag mener bør ha makt i samfunnet, og om deres tillit til gruppene som sitter med makt. Med «makt i samfunnet» menes først og fremst politisk makt¹ når «politikk» forstås som «samspillet mellom staten og det øvrige samfunn» (Berg 2009b). Oppgaven tar også for seg næringslivets makt og makt på arbeidsplassen i relasjonen mellom ansatte og ledelse/eiere, da det private næringsliv regnes for en viktig del av samfunnet.

Det har lenge vært rapportert at tilliten til politikerne ikke er spesielt høy.

Valgundersøkelsen fra 2005 viser at den gjennomsnittlige tilliten til politikerne i Norge er 4.7 på en skal fra én til ti (Aardal 2007: 349). Tilliten varierer i ulike samfunnsgrupper, blant annet har de med høy utdanning i snitt langt større tillit enn de med lav utdanning (Strømsnes 2003: 176). Hva kan være grunnen til dette? Hvordan vil grupper med ulik utdanning beskrive sitt forhold til politikere og andre makteliter? Dette er spørsmål det er søkt svar på i denne oppgaven.

Grupper med ulik posisjon overfor utdanningssystemet har her blitt spurt om hvem de mener bør ha makten i det norske samfunnet, og hvilken tillit de har til grupper med makt. Disse spørsmålene har skullet gi svar på hva som gir makt legitimitet i informantens øyne, og hvilken legitimitet makthaverne har i dagens Norge. Grupper med ulik utdanning er valgt, for å se hvordan posisjon overfor utdanningssystemet kan påvirke syn på hvem som bør ha makt, og hva som gir makt legitimitet. Dette har gjort synet på den makten som stammer fra høyere utdanning sentralt i oppgaven.

Hvem man mener bør ha makt, og hvilken tillit man har til grupper med makt, er grunnleggende spørsmål som sier noe om hva man anser for rettferdig. Oppgaven har sosiologisk relevans ettersom studiet av makt og legitimitet er et sentralt tema i sosiologien. Temaet er også relevant for samfunnet, da det sier noe om hvordan ulike mennesker opplever at demokratiet fungerer. Oppgaven har i tillegg et samtidshistorisk aspekt. Den viser et bilde

¹ «Makt» forstås som evnen til å utøve visse former for sosial innflytelse og det å utøve slik innflytelse. Denne innflytelsen kan øves gjennom både negative og positive sanksjoner (Berg 2009a).

av hvordan tilliten til ulike makteliter var i Norge mot slutten av det første tiåret i det nye årtusenet.

Formålet med oppgaven har vært å finne ut hvordan det snakkes og tenkes om maktelitene i samfunnet. Informantene har selv blitt bedt om å fortelle hvem de mener har mest makt i det norske samfunnet og hvem de mener bør ha makt. Dersom informantene i undersøkelsen ønsket å få begrepet «makt» nærmere definert, fikk de beskjed om at undersøkelsen dreier seg i større grad om beslutningsmakt, makt til å gjennomføre ting, enn om definisjonsmakt, makt til å sette dagsorden. Denne prioriteringen ble foretatt eksplisitt først i det femte intervjuet. De fire første informantene trakk fram beslutningstakere som næringslivsledere, politikere, byråkrater og fagforeningstopper som samfunnets mektigste, og jeg ønsket å fortsette i dette sporet. Intervjuene dreide seg også om eliter med definisjonsmakt, som forskere, medietopper og kultureliten, men ettersom disse i mindre grad ble trukket fram av informantene som viktige, ble beslutningstakerne mest diskutert. Av elitene med definisjonsmakt ble forskerne mest diskutert, ettersom jeg var særlig interessert i synet på høyere utdanning som kilde til makt.

I Makt- og demokratiutredningens bok *Norske makteliter*, opereres det med eliter i ti sektorer. I tillegg til de ovenfor nevnte næringsliv, politikk, sentralforvaltning (byråkrati), organisasjoner (fagbevegelse m.m.), forskning, medier og kultur, kommer justis/politi, forsvar og kirke (Gulbrandsen m.fl. 2002: 12, 49). De tre sistnevnte elitene har ikke blitt viktige i denne oppgaven. Forsvars- og kirkesektoren er utelatt fordi disse elitene oppfattes som mer perifere i norsk kontekst. Vi lever i et relativt sekularisert samfunn, og forsvaret har ikke tradisjon for å ta beslutninger på egen hånd. Tilliten til rettsvesenet kunne i prinsippet vært vurdert som vesentlig, men ble utelatt ettersom ingen informanter trakk justissektoren fram uoppfordret. Det kan handle om at informantene er såpass loyldige at rettsvesenets makt ikke er noe de har kjent på kroppen.

I denne oppgaven er det valgt to informantgrupper som skiller seg fra hverandre med hensyn til utdanning, alder og arbeidserfaring, henholdsvis bussjåfører og studenter ved Humanistisk fakultet (HF) på Universitetet i Oslo. Det kan også argumenteres for at gruppene tilhører hver sin klasse, bussjåførene arbeiderklassen og studentene middelklassen (mer grundig redegjørelse for klassesdefinisjoner kommer i kapittel 2). Formålet med oppgaven har vært ikke bare å få svar på hva informantgruppene separat mener om hvem som bør ha makt, men også å undersøke kontraster mellom gruppene og drøfte hva forskjellene kan skyldes.

Skal problemstillingen i denne oppgaven oppsummeres i én setning, blir det: *Hva mener norske bussjåfører og HF-studenter om hvem som bør ha makt i samfunnet, og*

hvordan er deres tillit til maktelitene? Disse hovedspørsmålene følges opp av noen underspørsmål, nærmere redegjort for i kapittel 1.3.

Temaet for denne oppgaven sprang opprinnelig ut av spørsmålet om arbeidere i dag har høyere tillit til næringslivseliten enn til den politiske eliten. Fremskrittspartiets store oppslutning blant arbeidere (se Berglund 2007: 151) kunne tolkes som en indikasjon på dette, ettersom partiet fører en «næringsvennlig» politikk og markerer distanse til det politiske etablissementet.

Det er i oppgaven også hentet inspirasjon fra det amerikanske begrepet «the liberal elite». I den amerikanske offentligheten brukes dette som en betegnelse på høyt utdannede, kulturinteresserte, liberale og politisk korrekte som angivelig vanstyrer nasjonen fra hovedstaden, til det verste for hardt arbeidende, vanlige og tradisjonsorienterte mennesker (Frank 2004: kapittel 6). I denne oppgaven skulle det undersøkes om et tilsvarende negativt bilde av den politiske eliten har feste blant arbeidere i Norge.

Ideen om å intervju HF-studenter som en kontrast til bussjåførene kom inn tidlig i prosjektet. Formålet var å finne ut om denne gruppen hadde et annet syn på maktelitene enn det bussjåførene hadde, og hva disse forskjellene i så fall kunne skyldes. Særlig viktig var forskjeller i gruppenes syn på utdanning som kilde til makt, kunnskap og posisjoner.

1.2. Datamateriale

I denne oppgaven har formålet vært å snakke med høyt utdannede og med folk utenfor universitets- og høgskolesystemet om deres syn på hvem som bør ha makt i samfunnet. Kvalitative intervjuer har blitt valgt som metode, ettersom hensikten har vært å finne ut hvordan det snakkes og tenkes om maktelitene. Mer enn en oversikt over standpunkter, har jeg vært ute etter begrunnelsene for standpunktene, og hvordan de går inn i en større helhet.

Informantene er rekruttert fra to ulike grupper, bussjåfører og studenter ved Humanistisk fakultet (HF) ved Universitetet i Oslo. Bussjåførene har ingen høyere utdanning, mens HF-studentene tar en utdanning som statistisk sett gir liten økonomisk avkastning (unntak for forskerutdanningen, se Kirkebøen 2005: 83), altså en utdanning der egenverdien av studiene og det å utdanne seg står sentralt.

1.3. Utdyping av problemstillingen

Intervjuene har til dels vært styrt av hva informantene har ønsket å snakke om, men det har også vært viktig at enkelte sentrale temaer ble berørt i alle intervjusamtalene. Oppgaven har

derfor et delvis strukturert intervjuopplegg, med en del fastlagte hovedspørsmål og -temaer, samtidig som det var rom for å gå i dybden på de temaene som informantene kunne si noe spesielt relevant om.

Det endte opp med fem sentrale temaer som ble tatt opp i alle intervjuene:

1. Holdninger til hvem som bør ha makt i det norske samfunnet
2. Tilliten til ulike grupper med makt
3. Politiske meninger
4. Holdningen til utdanning som kilde til makt, kunnskap og posisjoner
5. Opplevelsen av makt over egen hverdag

Denne strukturen, som vil gå igjen i deler av analysekapitlene, er ikke helt identisk med strukturen på intervjuguiden, men intervjuguiden tar for seg alle de fem temaene.

Det første punktet er det viktigste for oppgaven – hvem informantene ser for seg bør ha makt i det norske samfunnet. Holdningen til hvem som bør ha makt, har også sagt noe om hvordan informantene mener samfunnet bør organiseres. Men mer enn å se for seg samfunnssystemer, har informantene blitt bedt om å si hvilke grupper i samfunnet de mener har makt, og hvem de mener bør ha makt. Tett knyttet til dette temaet er spørsmålet om tilliten til ulike grupper med makt. Maktelitene som informantene særlig har trukket fram som mektige, har vært politikere, byråkrater og til dels næringslivstopper. Disse elitene har blitt viet ekstra mye tid i intervjuene.

Holdningene til politikerne kan variere etter hvilket parti de representerer. Derfor spurte jeg informantene om deres politiske sympatier. En del spørsmål var også ment å gi indikasjoner på tilliten til ulike elitegrupper, for eksempel kunne synet på handlingsregelen si noe om informantenes holdning til fagpersoners makt. Særlig var informantenes holdning til Fremskrittspartiet relevant, ettersom Carl I. Hagen har kalt Frp «det nye arbeiderpartiet» i en tid da arbeidernes politiske innflytelse kan synes svekket (NTB 2003). Kartlegging av informantenes politiske holdninger kunne også kanskje gi noen svar på hvorfor flere arbeidere enn før stemmer på partier som tilhører høyresiden i politikken (for sammenhengen mellom klassebakgrunn og stemmegivning, se Berglund 2007: 158, 151).

Holdningen til utdanning som kilde til makt, kunnskap og posisjoner var et sentralt tema i intervjuene, og den viste seg blant annet i informantenes syn på politiske og byråkratiske makteliter. I tillegg var det et separat spørsmål om tilliten til forskere, samt en del spørsmål som indirekte sa noe om tilliten til akademisk kunnskap, for eksempel et spørsmål om man tror klimaendringene er menneskeskapte. Andre spørsmål ledet inn til samtale om synet på akademisk kontra praktisk kunnskap, for eksempel spørsmålet om

informantene var enige i ordtaket «godt gjort er bedre enn godt sagt». Som en del av synet på utdanning har det også vært et spørsmål hvorvidt informantene opplever at ulik utdanning er en like forskjellsskapende faktor i samfunnet som ulik økonomi, om det fins en type kulturelle klasseforskjeller som er like viktige som økonomiske klasseforskjeller.

Informantene ble også spurt om sin opplevelse av makt over egen hverdag. Kanskje ville følelsen av makt og avmakt henge sammen med holdningen til ulike grupper med makt. Det er også interessant i et demokratisk perspektiv i hvilken grad ulike borgere opplever at de har makt over sin egen hverdag.

Tidlig i arbeidet med denne oppgaven var spørsmålet om *hvem* informantene regner som makteliten vurdert som sentralt. Dette spørsmålet handlet om hvilken makt som er mest synlig, om for eksempel politikeres makt oppleves sterkere enn næringslivets makt. I analysen har dette spørsmålet først og fremst fått en indirekte betydning, ettersom de elitene informantene har ansett for sentrale, har vært de som ble snakket mest om.

2. Foreliggende forskning og begrepsavklaringer om klasser og politikk

2.1. Klassebegreper

Begrepet «klasse» er sentralt i denne oppgaven, da en vesentlig forskjell på studentene og bussjåførene er at de er regnet for å tilhøre hver sin klasse. I det påfølgende vil jeg redegjøre for en del teorier om klasse, og jeg vil underveis plassere studentene og bussjåførene i henhold til klassedefinisjonene.

2.1.1. Marxistisk klasseteori

Marx tar utgangspunkt i kapitalismen som system slik den så ut i hans samtid rundt midten av 1800-tallet, når han definerer klassene. Kapitalismen kjennetegnes ifølge Marx av at et lite mindretall (kapitalistene) eier produksjonsmidler (som fabrikker, maskineri, investeringskapital m.m.) og dermed råder over den eiendommen som brukes til arbeid, mens det store flertallet (arbeiderklassen) ikke har slik eiendom, og er derfor avhengige av å selge arbeidskraften sin til en kapitalist for å få penger til livets opphold (Breen og Rottman 1995: 23).

Når arbeiderne selger arbeidskraften sin, fraskriver de seg retten til fruktene av det arbeidet de utfører, de har i stedet rett på en lønn som er den prisen kapitalisten er villig til å gi for arbeidet som utføres. De fleste arbeidere er tvunget til å selge arbeidskraften sin for å overleve, derfor er de villige til å akseptere en lønn som er lavere enn verdien av arbeidet de utfører. Differansen mellom arbeidets verdi og lønna utgjør en *merverdi* som kapitalisten tilegner seg, dette kalles *utbytting* (Breen og Rottman 1995: 24).

Marx er også opptatt av at arbeiderens manglende råderett over egen arbeidskraft i arbeidstida fører til en grunnleggende *fremmedgjøring* overfor arbeidet. I utgangspunktet er arbeid skapende virksomhet, noe av det mest meningsfulle et menneske kan drive med. Men under kapitalismen blir denne virksomheten gjort til en byrde, ettersom arbeideren verken råder over arbeidstiden eller resultatet av arbeidet, mener Marx (Breen og Rottman 1995: 25, Marx 1992: 27–38).

Klassebevissthet

Marx ser på eiendomsfordelingen og med det klasseinndelingen i kapitalismen som en objektiv struktur som eksisterer uavhengig av om arbeidere selv oppfatter seg som en del av

arbeiderklassen eller ikke. Marx er imidlertid kjent for å mene at rådende tanker springer ut av de materielle forhold, og han så for seg at kapitalismens objektive struktur ville utvikle seg på en måte som ville føre til at bevisstheten om klassene ville øke. Dette ville skje fordi konkurransen mellom kapitalister ville føre til en monopolisering med færre kapitalister og flere arbeidere, og fordi teknologiutviklingen ville øke antallet som havnet i rutinepreget arbeid. Dette igjen ville føre til en polarisering i samfunnet mellom et stadig mindre antall rike kapitalister og et stadig større antall fattige arbeidere. Disse arbeiderne ville da innse at de var i en felles situasjon og hadde felles interesser, og begynne å kjempe for å bedre sine kår. Marx mente at kapitalismen hadde en tendens til overproduksjon som ville lede ut i kriser som skulle gjøre det tydelig at den eneste virkelig gode løsningen for arbeiderne ville være å avskaffe kapitalismen som system (Breen og Rottman 1995: 25–26).

Ideologi, hegemoni og falsk bevissthet

Marx hevder at bevisstheten om klasses tilhørighet blir hindret av at kapitalistene ikke bare eier fabrikkene, de eier også arenaene for produksjon av tekst og tanker. På den måten har kapitalistene ikke bare makt over arbeidernes tid i fabrikkene, de har også makt over formidlingen av verdensforståelser. Borgerskapet sprer en *ideologi* – en fortelling om at samfunnet er rettferdig. Når arbeiderklassen tror på ideologien, har de det Marx kalte *falsk bevissthet*. Den falske bevisstheten hindrer dem i å gjøre opprør mot systemet (Breen og Rottman 1995: 26).

På 1930-tallet videreutviklet italieneren Antonio Gramsci Marx' teorier om ideologi. Gramsci mente at når borgerskapet klarte å få arbeiderklassen til å underordne seg systemet ikke gjennom tvang, men gjennom samtykke, utøvde de et *hegemoni*. Hegemoniet var et resultat av at samfunnet var dominert av borgerlige institusjoner som formidlet fortidens verdensbilde. Gjennom institusjoner som kirken og skolen ble arbeiderne indoktrinert i normer og moral som hindret dem fra å ta makt i samfunnet (Gramsci 1972: 9–14, Gundelach 2008). I dag har ikke lenger kirken den samme sentrale rollen i formidling av hegemoni, men konsumorientert underholdningsindustri har blitt trukket fram som en viktig institusjon som innordner folk til nåtidens kapitalisme (Horkheimer og Adorno 1991: 6, 8–9, 12–13).

2.1.2. Alternativer til det marxistiske klassebegrepet

Siden Marx utarbeidet sine teorier på midten av 1800-tallet, har kapitalismen endret seg en god del. For det første har arbeiderklassen organisert seg til politisk kamp, gjennom arbeiderbevegelsen, som har blitt en stor maktfaktor i vestlige samfunn. Den har imidlertid

ikke avskaffet kapitalismen slik Marx så for seg, i stedet har den bidratt til å endre kapitalismen i Vesten. I dag har som kjent lønnsarbeidere i Vesten økte rettigheter og økt velstand, samt et sosialt sikkerhetsnett som hindrer sult og nød ved arbeidsløshet. For det andre har arbeidsmarkedets struktur endret seg slik at antallet med høyere utdanning og ansatte i ledelse og administrasjon har økt radikalt, denne gruppen utgjør en ny middelklasse Marx ikke hadde sett for seg framveksten av. For det tredje har utbyggingen av en velferdsstat ført til at det offentlige er en viktig arbeidsgiver som i prinsippet ikke er ute etter å skape profitt av merverdien fra arbeiderne, slik kapitalistene er.

Endringene i samfunnets struktur har ført til at enkelte har villet forkaste Marx' klassebegrep, andre har villet modifisere det. Særlig har spørsmålet om skiller mellom arbeiderklassen og middelklassen blitt diskutert. I et anerkjent klasseskjema foreslår briten John Goldthorpe å se høyt utdannede og ansatte i ledelse og administrasjon som en egen klasse, fordi deres ansettelsesforhold er grunnleggende annerledes enn tradisjonelle kapitalistiske ansettelsesforhold. Goldthorpe kaller denne ansettelsesrelasjonen for en *service-kontrakt*, og de som har en slik kontrakt, kaller han *service-klassen*². Teorien går ut på at arbeidsoppgavene for en tradisjonell industriarbeider lett lar seg definere og kvantifisere, og dette fører til at det ikke er noen vanskeligheter med å overvåke arbeidet og vurdere arbeidsinnsatsen. For spesialiserte fagpersoner, ledere eller administratorer er arbeidsoppgavene derimot mer kompliserte og vanskeligere å overvåke. Det fører til at byttet av arbeid mot lønn i *service-klassen* er mer diffust, og at arbeidsgiverne derfor må ha tillit til denne typen ansatte. Tilliten sikrer de gjennom å gi de ansatte spesielt gode ansettelsesvilkår og ved å gi muligheter for framtidig karriere som en del av ansettelsesrelasjonen (Goldthorpe 2000: 208–221).

Sammenhenger mellom klasse og politikk hos Goldthorpe

I stedet for Marx' bilde av et stadig mer polarisert samfunn, med stadig færre velstående, ser Goldthorpe for seg en relativt stor og relativt velstående middelklasse. Goldthorpe mener service-klassens privilegerte posisjon fører til at konservative politiske holdninger blir dominerende i denne klassen (Goldthorpe 1995: 322).

Goldthorpes teori om at service-klassen/middelklassen vil være konservativ har blitt utfordret av flere. Anthony Heath og Mike Savage har vist at selv om middelklassen som

² Hovedklassene hos Goldthorpe er i prinsippet arbeidsgivere, selvsysselsatte og lønnsinntakere. *Service-klassen* er en underkategori blant lønnsinntakere. I empirisk arbeid klassifiserer imidlertid Goldthorpe litt annerledes, da er *service-klasse*, arbeiderklasse og selvsysselsatte hovedkategoriene, arbeidsgivere blir inkludert i den øvre service-klassen på grunn av deres lave antall (Breen og Rottman 1995: 47–48).

helhet er mer politisk konservativ enn radikal (målt etter stemmegivning i Storbritannia fra 1972 til 1989), fins det en del grupper i middelklassen som stemmer overveiende sosialistisk, blant annet kunstnere, sosialarbeidere og folk som jobber med undervisning innenfor høyere utdanning (Heath og Savage 1995: 281).

Studenter og bussjåfører i henhold til Marx og Goldthorpe

Følger man Marx' klasseinndeling, vil bussjåførene klart falle inn i arbeiderklassegruppen. Studentene vil det være litt mer tvil rundt, men i utgangspunktet sikter de seg inn mot jobber der de vil selge arbeidskraften sin mot lønn, og derfor vil de teknisk sett være på vei inn i arbeiderklassen.

Ser vi studentene og bussjåførene i en Goldthorpe-inspirert klasseinndeling, vil de derimot havne i forskjellige klasser. Bussjåførene er manuelle arbeidere tilhørende arbeiderklassen, mens studentene sikter seg inn mot yrker som har en mer typisk servicekontrakt, og de har foreldre med jobber som også har service-ansettelsesrelasjoner, for eksempel journalister, forskere og lærere. Slik sett kan man si at studentene kommer fra service-klassen og også er på vei til å fortsette å være i service-klassen, eller middelklassen, som den også kan kalles.

I boka *Norske velgere* om stortingsvalget 2005 opereres det med arbeidere og funksjonærer som hovedklasser. I tillegg kommer selvstendig næringsdrivende, ansatte i primærnæringer og kategorien «andre» bestående blant annet av dem som er utenfor arbeidsmarkedet (Berglund 2007: 151). I henhold til disse klassene vil bussjåførene regnes som arbeidere, mens studentene er på vei inn i typiske funksjonæryrker, selv om de nå midlertidig befinner seg i «andre»-kategorien. Tradisjonelt har skillet mellom funksjonærer og arbeidere vært et slags skille mellom en middelklasse som brukte hodet på jobb, og en arbeiderklasse som brukte kroppen på jobb. Dette skillet er imidlertid ikke like klart lenger, ettersom det blant de lavere funksjonærene er mange som har rutineoppgaver som krever lite tankearbeid, samtidig som økt automatisering innenfor industrien gjør at en del fabrikkarbeidere bruker hodet vel så mye som kroppen i arbeidet.

2.1.3. Bourdieus teorier om klasse og lagdeling

Bourdieu har en samfunnsanalyse som står eksplisitt i gjeld til Marx, men hans classeskjema ender likevel opp som ganske ulikt Marx'. I likhet med Marx mener Bourdieu økonomisk kapital er det dominerende prinsipp for differensiering i vestlige samfunn. Med økonomisk kapital forstår Bourdieu penger og verdier som er lett omsettelige til penger. Bourdieu deler

imidlertid inn befolkningen også etter det han kaller *kulturell kapital*. Det Bourdieu kaller *kulturell kapital*, dreier seg om en beherskelse av det som er regnet som den legitime kulturen i samfunnet, legitim kultur forstås som den kulturen som er mest anerkjent, ikke den som er mest utbredt. Denne beherskelsen er kroppsliggjort i form av dannelselse og en intuitiv forståelse av egen plass i det kulturelle hierarkiet (Nordli Hansen og Engelstad 2005: 166, Bourdieu 2006: 8).

Det går an å tilegne seg kulturell kapital gjennom utdanning, utdanningspapirer omtales av Bourdieu som kulturell kapital i sin institusjonaliserte form. Videre kan man tilegne seg kulturell kapital gjennom kjøp av kulturelle varer som bøker og kunstverk, dette kaller Bourdieu kulturell kapital i sin objektiverte form. Men for at en person skal oppnå kulturell kapital gjennom utdanning og kjøp av kultur, er vedkommende avhengig av å være disponert for å tilegne seg kulturen. Man må ha en dannelselse som gjør en i stand til å knekke kodene som ligger innbakt i utdanningssystemet og kunstverk av ulik art. Derfor er den viktigste formen for kulturell kapital den som er internalisert, og den stammer gjerne fra oppveksten og familien (Bourdieu 2006: 8–16).

Bourdieu mener det er et utall relevante differensieringsprinsipper i et samfunn, men han regner forskjeller i økonomisk og kulturell kapital for å være de aller viktigste. Han opererer ofte med en todimensjonal samfunnshierarkisering der han deler inn befolkningen etter hvor mye kapital de har, og lar det utgjøre den vertikaleaksen i det han kaller *det sosiale rommet*. Den horisontaleaksen er definert etter hva slags type kapital man har, om man har mest økonomisk kapital eller mest kulturell kapital (Nordli Hansen og Engelstad 2005: 166–167). Grupper som besitter mye av både kulturell og økonomisk kapital, for eksempel leger og advokater, befinner seg i toppen vertikalt, og på midten horisontalt. Grupper som har relativt sett mye kulturell kapital, men ikke fullt så mye økonomisk kapital, slik at den samlede kapitalen blir omtrent middels, som for eksempel lærere, befinner seg i midtsjiktet på den vertikaleaksen, mens de er på den kulturelle siden av den horisontaleaksen. Grupper som har mye samlet kapital, men relativt sett klart mest økonomisk kapital, som for eksempel ledere i større bedrifter, befinner seg på toppen langs den vertikaleaksen og på det økonomiske ytterpunktet langs den horisontaleaksen. Det er for øvrig verdt å merke seg at hvor en gruppe befinner seg i det sosiale rommet alltid er et empirisk spørsmål – lærere kan ha ulik sosial posisjon i ulike samfunn.

I Bourdieus sosiale rom plasseres personer etter hvor mye og hva slags kapital de har. Bourdieu undersøker i sine analyser ikke bare mengde og type kapital, han undersøker også verdipreferanser og preferanser når det gjelder kultur og hobbyer, det han kaller *disposisjoner*.

Når man kartlegger informantenes kapital og deres preferanser, vil man finne at en persons posisjon i det sosiale rom henger tett sammen med vedkommendes kulturelle disposisjoner. Enkelt sagt: Det er ulike livsstiler i ulike sosiale lag, og både mengde kapital og type kapital er viktig for hva slags livsstil folk har (Nordli Hansen og Engelstad 2005: 168–169, Bourdieu 1995: 54–72).

Det er også et empirisk spørsmål hvilken status som er knyttet til ulike sosiale praksiser. Å spise sushi kan være eksotisk og forbundet med høy status i Norge, mens det er dagligdags i Japan. Videre endres statusen til en praksis med tid – det å spise sushi er atskillig mindre fornemt i Norge i dag enn for tjue år siden. En viktig årsak til at praksiser endrer status med tida, er at en kulturell praksis kan fungere som klassemarkør, men høyklassemarkører kan miste sin eksklusivitet om de blir mer utbredt i de bredere lag av folket. Ifølge Bourdieu har de øvre lag i samfunnet det han kaller *sansen for distinksjoner*, de trekkes mot det som er eksklusivt, og har en tendens til å trekke seg unna praksiser dersom de blir for vanlige og mister sjeldenheten. Høyklassestatus signaliseres gjennom å markere avstand til det ordinære, ved å vise distinksjon. Status og klasse forstås hovedsakelig *relasjonelt* hos Bourdieu – en praksis og en klasses status måles i forhold til andre praksiser og klasser – i stedet for *substansielt* – som at en praksis har en iboende status én gang for alle (Bourdieu 1986: kapittel 2, kapittel 5, Bourdieu 1995: 31–38).

Bourdieu mener at det å besitte kapital, kulturell eller økonomisk, er å besitte makt. Denne makten er ifølge Bourdieu mest effektiv når den ikke oppleves som makt, men i stedet som kvaliteter hos den som besitter kapitalen. Denne typen makt kaller Bourdieu for *symbolsk makt*. Bourdieu mener at folk gjennom sosialiseringen kroppsliggjør og internaliserer det han kaller *habitus* – en fornemmelse for egen plass i det sosiale rommet. Menneskene gjenkjenner de ulike habitusenes posisjon, og forstår intuitivt at visse livsstiler og væremåter hører til i visse sosiale sjikt. Den som gjennom familie og livsløp har tilegnet seg en beherskelse av den legitime kulturen, vil oppnå symbolsk makt og oppfattes som en som rettmessig har krav på å bli behandlet med den respekt som tilkommer en dominerende posisjon i samfunnet. Den symbolske makten kan virke som karisma og avslappethet, eller som ustråling av autoritet, avhengig av hvilket samfunn man er i. Den som blir satt til å utføre en oppgave vedkommende ikke er disponert for i et miljø av folk med en mer dominerende habitus, vil lett kunne framstå som keitete og usikker (Bugge 2002: 224–225, Bourdieu 1996a: 38, Bourdieu 1986: kapittel 3). Eksempler kunne være en renholder som skal snakke om den siste boka hun leste på en forlagsfest, eller en industriarbeider som skal diskutere norsk utenrikspolitikk med en statsviter på seminar. Slike situasjoner oppstår ikke så ofte, fordi folk

intuitivt forstår hvor de hører hjemme i det sosiale rommet, og derfor ikke oppsøker steder der et overveldende flertall har en helt annen habitus (dessuten er ulike sosiale lag atskilt geografisk gjennom blant annet bosettingsmønstre).

Bourdieu hevder å ha identifisert viktige differensieringsprinsipper i vestlige samfunn som det vil være mulig å kategorisere folk etter. Han påpeker imidlertid at de sosiale motsetningene han som teoretiker identifiserer, ikke forteller hvilke klasser folk opplever at fins, men noe om hvilke klassekonstellasjoner som er sannsynlige. For at disse klassekonstellasjonene skal bli opplevde klassefellesskap, må noen gjøre det politiske arbeidet med å etablere disse klasseforskjellene som en «sannhet» som angår klassens medlemmer (Bourdieu 1987: 7–8). Teoretikeren kan likevel konstruere det Bourdieu kaller «en klasse på papiret» ut fra hvem som har liknende eksistensbetingelser, og med det liknende betingelser for produksjon av tilbøyeligheter og derfor liknende praksis (Bourdieu 1986: 101). Det sosiale rommet til Bourdieu er strengt tatt ikke en klasseinndeling, men et kart over sosiale avstander.

2.1.4. Bourdieus teorier anvendt i Norge

Det har vært diskutert hvorvidt Bourdieus teorier passer for norske forhold. I et større kvantitativt arbeid har Lennart Rosenlund forsøkt å konstruere det sosiale rommet i Stavanger ut fra survey-data. Undersøkelsene tyder på at det også i Stavanger/Norge er tett sammenheng mellom sosial posisjon og kulturelle preferanser (Rosenlund 1998: 45–56).

Som nevnt har Bourdieu i sitt skjema to akser, samlet kapital og sammensetning av kapital. Den norske empirien tyder på at kapitalsammensetning har fått økt betydning siden 1970-tallet – før var sosiale disposisjoner først og fremst bestemt av om man hadde mye eller lite kapital, nå spiller det også en rolle om man har mest kulturell kapital eller mest økonomisk kapital (Rosenlund 1998, se særlig side 62–65). I Rosenlunds undersøkelse henger dette sammen med en spesifikk endring knyttet til oljevirkosomheten i Stavanger. Rosenlund argumenterer for at kulturborgerskapet har blitt svekket til fordel for den økonomiske eliten i forbindelse med veksten i oljesektoren, og dette har ledet til en motsetning mellom den kulturelle og den økonomiske eliten. Det kan gjøre at effekten av kapitalsammensetning blir spesielt sterk i Stavanger (Rosenlund 1998: 65–70).

Enkelte har problematisert hvorvidt begrepet kulturell kapital i det hele tatt lar seg anvende på norske forhold. Spørsmålet har vært hvorvidt man kan si at det eksisterer en dominerende kultur i Norge. Arild Danielsen har påpekt at det i Norge i større grad enn i andre land har vært ulike kulturer som har kjempet om dominans. Et Europa-vendt byborgerskap har blitt utfordret av egalitære idealer fra både bondekulturen og

arbeiderkulturen (Danielsen 1998: 82–88). Da Bourdieu skapte begrepet «kulturell kapital» på 1960-tallet var et viktig poeng at fortrolighet med den europeiske dannelseskulturen gjorde at borgerskapets barn ble favorisert innenfor skolesystemet (Danielsen 1998: 80). Det har vært hevdet at den europeiske dannelseskulturen ikke har den samme statusen i Norge (Danielsen 1998: 82–83, Skarpenes 2007: 538). Ove Skarpenes har påpekt at mange høyt utdannede i Norge ikke bryr seg om tradisjonell høykultur, de er mer opptatt av kultur som underholdning. De er også ofte skeptiske til å rangere litteratur etter kvalitet (Skarpenes 2007: 538–540, 547–548). Skarpenes' funn bekrefter velkjente antagelser om at det i Norge ikke er god tone å uttale at en kultur kan være bedre enn en annen.

Dette betyr imidlertid ikke at innsikter fra Bourdieu ikke lar seg anvende på norske forhold. Bourdieu har påpekt at kulturell dominans ikke forutsetter en forbindelse til den tradisjonelle høykulturen og kunsten, han er opptatt av at det varierer fra land til land hvilke kulturelle praksiser som er knyttet til den dominerende kulturen (Bourdieu 1995: 31–38). I Frankrike på 1960-tallet er den europeiske dannelseskulturen viktig blant dem med høy kulturell kapital, men det er ikke nødvendigvis slik i Norge i dag. Kulturelle praksiser er like fullt sosialt strukturert, med kapitalsammensetning som en meningsbærende akse, slik Lennart Rosenlund viser i sin studie av Stavanger (Rosenlund 1998: 53).

Det er likevel relevant dersom den tradisjonelle høykulturen ikke har en overveldende høy status i Norge, slik Skarpenes' studie tyder på. Dette kan for det første knyttes til spesifikke kulturelle forhold i Norge som medvirker til egalitære holdninger. Men den egalitære norske kulturen har ikke tradisjonelt stått i motsetning til dannelsesidealer, folkedanning har tvert imot vært en sentral del av den egalitære kulturen (se for eksempel Slagstad 2001: kapittel 2.1.). Den tradisjonelle høykulturens lave status kan kanskje like gjerne knyttes til markedstenkingens økte legitimitet på kulturfeltet i Norge de siste årene. Avisene har for eksempel tradisjonelt bare vurdert bøker etter litterær kvalitet, men nå trykker Dagbladet også ukentlige rangeringer av bøker etter salgstall. Skal vi følge Bourdieu, kan vi si at det pågår en kamp om hva som skal være det dominerende prinsipp for verdsetting av fenomener. I eksempelet med litteraturen, ser man at det økonomiske prinsippet for vurdering (antall solgte bøker) vinner terreng når det er uklart hva som skal være det kulturelle prinsippet (kvalitet). (For en lengre analyse av dette, se Bourdieu 1996b.)

Politiske holdninger i det sosiale rommet

I Stavanger-undersøkelsen finner Rosenlund at også politiske meninger er strukturert av sosial posisjon. Det viser seg at kapitalsammensetning er viktigere enn kapitalvolum for politisk

orientering langs den tradisjonelle høyre–venstre-aksen. Økonomiske venstreholdninger (Rosenlund spør først og fremst om utjevning og offentlige løsninger kontra innsatsbelønning og private løsninger, han spør ikke om partipreferanser) er mest utbredt blant dem med overvekt av kulturell kapital, økonomiske høyreholdninger er vanligst blant dem med overvekt av økonomisk kapital. Kapitalvolum spiller likevel en rolle: Sterke høyreholdninger er vanligst blant dem som har høy samlet kapital og overvekt av økonomisk kapital. Det er også en sammenheng mellom sterke meninger og kapitalvolum, de som har mye samlet kapital befinner seg oftere på ytterkanten politisk (Rosenlund 2000: 174–178).

Rosenlunds forskning får betydning for mine forventninger til informantene i denne oppgaven. Om økonomiske høyre–venstre–holdninger først og fremst er strukturert av kapitalsammensetning, bør det bety at mine studentinformanter, som har mer kulturell enn økonomisk kapital, kan antas å ligge til venstre i den økonomiske politikken. Dersom de gjør det, er det en indikasjon på at de i sine politiske orienteringer likner på gjennomsnittsstudenten. Dersom de står langt til høyre politisk, er det et tegn på at jeg har funnet HF-studenter som skiller seg fra mengden. Når det gjelder bussjåførene, som verken har spesielt høy økonomisk eller kulturell kapital, kan de antas å ligge mer mot sentrum i den økonomiske politikken, ettersom lav kapital og midtplassering på den horisontale aksens samvarierer med å verken stå langt til høyre eller til venstre (Rosenlund 2000: 175).

Rosenlund finner også en sammenheng mellom kapitalvolum og følelse av makt, de som har høy samlet kapital føler at de har mer makt enn de som har lav samlet kapital, og mest makt føler den økonomiske eliten at den har (Rosenlund 2000: 181–183). I tråd med dette kan vi forvente at bussjåførene jeg snakker med, føler de har liten makt over egen hverdag, mens studentene føler de har noe mer makt over egen hverdag. Avvik fra dette mønsteret kan tolkes som en indikasjon på at jeg har funnet informanter som skiller seg ut fra gjennomsnittet.

Klasser hos Bourdieu

Bourdieus sosiale rom er som nevnt i utgangspunktet ikke en klasseinndeling, men et kart over sosiale avstander mellom ulike grupperinger i samfunnet. Likevel opererer Bourdieu i en bok som *Distinksjonen* med en skildring av ulike kulturer i ulike klasser etter en klassemodell der befolkningen er delt i tre: arbeiderklassen, middelklassen og borgerskapet (Bourdieu 1995, Bourdieu 1986). Det er kapitalvolum som avgjør klasses tilhørighet, der arbeiderklassen har minst, mens borgerskapet har mest. I henhold til Bourdieus klasseinndeling fra *Distinksjonen* vil bussjåførene tilhøre arbeiderklassen, mens studentene vil tilhøre

middelklassen eller borgerskapet, litt avhengig av foreldrenes samlede kapital og hvilken livsbane studentene selv vil få.

2.1.5. Nyere ideologiteori

Bourdieu har teorier om ideologi som går inn i tradisjonen etter Marx. Bourdieu hevder at samfunnets ideologi ikke bør forstås først og fremst som fortellinger som legitimerer herskernes styre, men som en innsosialisert og kroppsliggjort lydighet overfor samfunnets orden, man vokser inn i samfunnet, slik at kultur oppfattes som natur. Bourdieu bruker begrepet *doxa* om den opplevelsen av verden som er tatt for gitt i et samfunn, og hevder at de som vil skape *bevissthet* rundt samfunnet, ofte er ute i kritisk ærend. Når *doxa* utfordres av eksplisitt kritikk, er tilhengere av den rådende orden nødt til å formulere det som er tatt for gitt, og slik oppstår ortodoksi, samfunnslegitimeringer. Disse legitimeringene har ifølge Bourdieu som formål å gjenopprette *doxa*'ens stillhet (Bourdieu 1991: 130–132).

En litt annen vinkling på spørsmålet om ideologi har den amerikanske antropologen James C. Scott. Scott kritiserer teorier om ideologi som hevder at undertrykte aksepterer sin plass i samfunnshierarkiet, og at det er derfor urettferdige samfunn kan bestå. Scott hevder at undertrykte grupper heller enn å akseptere samfunnslegitimerende ideologier utvikler sine egne fortellinger om samfunnet. Når urettferdige samfunnssystemer kan bestå, handler det ikke om at undertrykte er begrenset på tankenes nivå, men på handlingenes nivå, hevder Scott. Opprør er ikke utenkelig, det er først og fremst vanskelig gjennomførbart (Scott 1990: 24–25, 102).

Scott utviklet sine teorier på bakgrunn av feltarbeid i samfunn med radikal undertrykkelse, slavesamfunn og kastesamfunn. Han hevdet at de nederst på rangstigen utviklet «skjulte manuskripter», felles ideer om hvordan samfunnet fungerer som ble holdt skjult for gruppene med makt. Disse skjulte manuskriptene står i motsetning til «det offisielle manuskriptet», den offisielle fortellingen om hvorfor samfunnet er som det er (Scott 1990: 19–27).

Begrepet om skjulte manuskripter kan brukes også i land der man har like rettigheter og ytringsfrihet. Det handler det om at det fins noen verdensforståelser som er mindre anerkjente enn andre, og noen synspunkter som er belastende å ytre. Det er ikke slik at alle kjenner seg igjen i det offisielle verdensbildet som formidles i mediene og i utdanningssystemet.

2.2. Klasse og politiske meninger

Det er forsket en hel del på sammenhengene mellom sosiokulturell bakgrunn og politiske meninger. Jeg vil i det følgende redegjøre kort for enkelte bidrag som er relevante for denne oppgaven. Oppgaven settes også i en historisk kontekst der endringene i sammenhengene mellom klassetilhørighet og politiske meninger gis en kort drøfting.

Valgforskning

Den tette sammenheng mellom klassetilhørighet og politiske meninger syntes åpenbar på store deler av 1900-tallet. Den viktigste politiske bevegelsen, arbeiderbevegelsen, hadde utspring i en klasse, arbeiderklassen, og da store systematiske valgundersøkelser startet opp ved stortingsvalget i 1957, var det politiske landskapet delt slik at arbeiderne i hovedsak stemte på Arbeiderpartiet, mens i middelklassen i byene var Høyre klart største parti. Middelklassen var da forstått som funksjonærer og selvstendig næringsdrivende (Rokkan 1981: 169³). Motsetningen mellom interessene til arbeidere på den ene siden og kapitalister og deres funksjonærer på den andre siden, syntes som hovedmotsetningen i politikken (Berglund 2007: 135).

I dag er motsetningen mellom den partipolitiske høyre- og venstresiden ikke på samme måte en klassemotsetning. Alfords indeks, som måler andelen arbeidere som stemmer sosialistisk minus andelen i resten av befolkningen som stemmer sosialistisk, var ved stortingsvalget i 2005 tilnærmet null. Arbeidere stemmer altså ikke oftere sosialistisk enn andre. Men det er likevel sammenhenger mellom klassetilhørighet og stemmegivning, sammenhengene er bare ikke like sterke, og på kryss og tvers av den tradisjonelle venstre–høyre-aksen (tall fra Berglund 2007: 158, 151).

Endringene har komplekse årsaker. En del av det nye bildet kan tilskrives endringer i de politiske partiene. Arbeiderpartiet har for lenge siden sluttet med å henvende seg først og fremst til arbeidere, og innad i partiet er ikke lenger arbeiderne dominerende i ledelsen. Det har kommet til et sosialistisk parti som gjør det best blant dem med høyere utdanning (SV), og et høyreparti som gjør det best blant arbeidere (Frp). Høyre gjør det fortsatt best blant samfunnets bedrestilte, men partiet har økt andelen arbeidervelfgere (tall fra Berglund 2007: 151).

Endringene i partiene kan igjen tilskrives endringer i *samfunnets struktur*, forstått som måten samfunnet er organisert på. Andelen arbeidere i samfunnet har blitt redusert. I de

³ I tillegg til kategoriene arbeiderklasse og middelklasse, opererte valgundersøkelsen med kategorien selvsysselsatte i primærnæringene (bønder, fiskere m.m.), blant disse var mellompartiene mest populære.

nasjonale valgundersøkelsene sank andelen fra 44 prosent i 1965 til 33 prosent i 1989 (Bjørklund 2009: 13). Ved valget i 2005 ble bare 19 prosent av elektoratet registrert som arbeidere (Berglund 2007: 151).⁴ I tillegg har befolkningens velstand økt stort, samtidig som de sosiale sikkerhetsnettene er kraftig utbygd. Det har fått enkelte til å hevde at de fleste i dag tilhører en stor middelklasse. Videre har andelen med høyere utdanning økt drastisk (se tall i kapittel 3.1.), dermed har gruppen som tradisjonelt har blitt sett på som middelklasse økt i antall, samtidig som det å ha en høyere utdanning har mistet en del av den eksklusiviteten det hadde tidligere. Sist, men ikke minst, har framveksten av velferdsstaten ført med seg at offentlig sektor har blitt en stor arbeidsplass, og motsetningen mellom ansatte i offentlig sektor og ansatte i privat sektor har fått en viss betydning i politikken.

Parallelt med at samfunnets struktur har endret seg, har også *kulturen*, forstått som være-, tenke- og talemåter, forandret seg. Åpenbart har den felles kulturen i Norge gjennomgått store endringer fra 1950-tallet, da de færreste hadde egen bil og tv, og fram til i dag. Men også de spesifikke kulturene som finnes i forskjellige samfunnsklasser har endret seg, og ofte har nettopp det vært trukket fram som forklaring på endringer i klassenes politiske holdninger.

Kulturelle klasseforskjeller

Et trekk som mange har pekt på, er at de høyt utdannede ble forandret som gruppe etter at de radikale studentene fra 68-opprøret ble voksne. 68-erne økte andelen venstreorienterte med høy utdanning, og denne gruppen har også blitt satt i sammenheng med arbeidernes økte støtte til høyresiden. Mange mener nemlig at de venstreorienterte utdanningsgruppens kulturelle hegemoni gjennom institusjoner som skole og medier har skapt en viktig politisk motsetning mellom høyt utdannede og arbeidere. Angivelig forsøker høyt utdannede i skolen og i mediene å presse sine verdier på arbeiderne, og det har gjort at mange føler at kampen om hvilke verdier som skal dominere i samfunnet har blitt viktigere enn kampen om pengene (se Lykkeberg 2008: kapittel 3). Og i verdipolitikken står arbeiderne angivelig til høyre, mens de høyt utdannede står til venstre (se for eksempel Bjørklund 2009: 23). Dette kan forklare framveksten av et høyreparti som gjør det godt blant lavt utdannede, Frp, og et venstreparti som gjør det godt blant høyt utdannede, SV.

I Norden er det særlig i Danmark tendensen til politisk mobilisering av verdier har vært tydelig, der høyresiden har manet til «kulturkamp» mot «68-erne». Også i USA har man

⁴ Det kan imidlertid innvendes mot denne klasseinndelingen at personer som har blitt klassifisert som «lavere funksjonærer», jobber med rutineoppgaver som gjør at de like gjerne kunne vært klassifisert som arbeidere.

hatt «culture wars» mellom republikanere og det de kaller «the liberal elite», høyt utdannede, kulturinteresserte, liberale og politisk korrekte som angivelig vanstyrer nasjonen fra hovedstaden. I Norge har utdanningsmiddelklassens kulturelle dominans blitt fremmet som en del av *Frp-koden* – forklaringen på Fremskrittspartiets popularitet (om Danmark, se Lykkeberg 2008: kapittel 3, om USA, se Frank 2004: kapittel 6, om Norge, se Marsdal 2007: kapittel 8 og Krange og Skogen 2007: 228, 239–241).

Olve Krange og Ketil Skogen knytter Frps popularitet i arbeiderklassen til klassemotsetninger som ikke primært handler om økonomi, men om kultur. De hevder at middelklassen bedriver en form for kulturell imperialisme gjennom ekspertelitenes påvirkning på og forvaltning av viktige politikkområder. De ser en konflikt som handler om hva slags kunnskap som skal ligge til grunn for beslutninger, der «vanlige folks» praktiske kunnskap blir overkjørt av høyt utdannede spesialister og byråkrater. Krange og Skogen mener konflikten også handler om verdien av ulike livsstiler, og at mediene framstiller «folkelige» kulturuttrykk som smakløse – «harry». En del forbruksdreivende avgifter, som for eksempel tobakksavgiften og sukkeravgiften, sees som en forlengelse av middelklasseeksperters forsøk på å gjøre folks liv mer «rasjonelt», de velutdannedes formynderi over de uopplyste. Frp mobiliserer mot middelklassens kulturelle overmakt ved å være uenig med helsebyråkrater som vil øke tobakksavgiftene, klimaforskere som vil vi skal redusere forbruket, og økonomer som vil underlegge oss handlingsregelen (Krange og Skogen 2007).

Det Krange og Skogen beskriver, er hvordan folk fra arbeiderklassen ser på makten til eksperter, forvaltere og myndigheter som illegitim. Det er i og for seg ikke noe nytt fenomen, men dokumentert i mange studier opp gjennom årene (Krange og Skogen 2007: 230). Det som er nytt, er hvordan dette knyttes til at arbeiderklassevelgere i større grad stemmer på partier som står til høyre i den økonomiske politikken, noe man har sett i mange land i den vestlige verden. Det har vært hevdet at dette handler om at partiene venstresiden ikke tilbyr økonomisk omfordeling i samme grad som før (se for eksempel Marsdal 2007: kapittel 6). En kan tenke at arbeiderklassevelgere opplever den økonomiske elitens makt og privilegier som et like stort problem som ekspertelitens «formynderi», men at Frps motstand mot eksperteliten blir valgt fordi de ikke oppfatter noen troverdig motstand mot den økonomiske eliten fra venstresiden. Alternativt kan en tenke at den økonomiske eliten i mindre grad oppfattes som et politisk problem fordi eksperteliten i større grad griper inn i folks liv gjennom sine råd og pålegg, slik Krange og Skogen er inne på (Krange og Skogen 2007: 239).

Krange og Skogen ser en forskjell mellom «folk» og høyt utdannede som ikke eksakt samsvarer med skillet mellom arbeiderklassen og middelklassen i Goldthorpes skjema. De

refererer til en informant som anser klasses skillet i lokalsamfunnet primært for å gå mellom akademikere og alle andre (Krange og Skogen 2007: 227). Jeg vil i denne oppgaven undersøke om arbeiderklasseinformantene oppfatter at klasseforskjeller som handler om kultur og utdanningslengde er viktigere enn klasseforskjeller som handler om økonomi. Jeg vil også undersøke arbeiderklasseinformantenes holdninger i en del saker som kan si noe om synet på «ekspertelitene».

2.3. Studier av politisk tillit

Hvordan synet på demokratiet og maktøverne varierer blant ulike samfunnsgrupper, er studert i Makt- og demokratiutredningens bok *Folkets makt* (Strømsnes 2003). Strømsnes undersøker blant annet tilliten til stortingsrepresentanter og finner at 41.1 prosent av dem med høy utdanning tror stortingsrepresentanter tar hensyn til det vanlige folk tror og mener, mens bare 11.7 prosent av dem med lav utdanning mener det samme. Av dem med middels utdanning har 22.6 prosent tillit til stortingsrepresentantene (Strømsnes 2003: 174, 176). Når tilliten i så stor grad varierer med ulik utdanning, er det grunn til å vente at tilliten til politikerne er høyere blant studentene enn blant bussjåførene.

Et annet moment som gjør at det er rimelig å vente at studentene har større tillit til politikerne enn bussjåførene har, er at tilliten til stortingsrepresentanter synker jevnt med alder fra 39.3 prosent tillit blant 18- til 24-åringer, via 32.6 prosent hos 35- til 44-åringer, helt ned til 17.9 prosent blant 75- til 84-åringer (Strømsnes 2003: 176). Studentene i denne undersøkelsen hører hovedsakelig til i den førstnevnte aldersgruppen, bussjåførene er stort sett rundt 40 år gamle.

3. Metode

3.1. Utvalg av informanter

Et bakteppe for denne oppgaven er veksten i utdanningsgruppene. I 1950 hadde tre prosent av befolkningen fullført utdanning på universitets- og høgskolenivå – i 2006 hadde andelen økt til 33 prosent.⁵ Folk med høyere utdanning har dermed gått fra å være et lite sjikt til å bli en stor velgergruppe. Utdanning har blitt sentralt for den som vil komme seg opp og fram i verden: Hvilken utdanning en person har, vil ofte være med på å avgjøre hvilken posisjon vedkommende får i samfunnhierarkiet, ettersom en rekke jobber har spesifikke utdanninger som kvalifikasjonskrav. Det går an å gjøre karriere uten høyere utdanning, men det krever ofte like store kulturelle ressurser som å gå veien gjennom utdanningssystemet.

I partipolitikken i siste halvdel av forrige århundre har utdanningsgruppene utfordret og til dels overtatt for arbeiderne som den dominerende gruppen. Denne prosessen har i Norge minst tre viktige komponenter: For det første har Arbeiderpartiet mistet oppslutning siden 1960-tallet, for det andre har antallet arbeidere i ledelsen i Arbeiderpartiet sunket radikalt til fordel for folk med høyere utdanning, for det tredje har LO mindre innflytelse over Arbeiderpartiet. Parallelt med veksten i utdanningssystemet har det blitt utviklet et stort byråkrati som forvalter velferdsstaten. Byråkratiet består av folk med høyere utdanning som er satt til å tolke lover og reguleringer gitt fra politikerne, deres beslutninger rammer vanlige borgere i møte med systemet. Politikerne fatter sine beslutninger i samråd med byråkratene, de lener seg på et stort mannskap av spesialiserte fagpersoner, de aller fleste med høyere utdanning.

I denne oppgaven var ønsket å snakke med personer med ulik posisjon overfor utdanningssystemet. Målet var å se hvordan ulik utdanning påvirker meninger om hvem som fortjener makt og ikke. Dette dannet bakgrunn for valget av informanter.

Bussjåfører

Feltarbeid der målet er å bli kjent med kulturen innenfor en yrkesgruppe eller en klasse, har en lang tradisjon innenfor sosiologien. I Norge er den kanskje mest kjente studien Sverre Lysgaards *Arbeiderkollektivet* (Lysgaard 2001), i Storbritannia er Paul Willis' *Learning to*

⁵ Tall fra 1950 for alle over 16 år (Statistisk sentralbyrå 2009). Tall fra 2006 for aldersgruppen 25–64 år (Statistisk sentralbyrå 2008).

Labour om arbeiderklassegutter i skolen et sentralt arbeid (Willis 2000). Ofte har industriarbeidere som yrkesgruppe stått som modell for arbeiderklassen.

I denne oppgaven var det tidlig klart at den politiske kulturen innenfor den tradisjonelle arbeiderklassen skulle studeres. En av endringene i politiske holdninger som har blitt viet mest oppmerksomhet de siste årene, er den reduserte andelen sosialistiske stemmer blant arbeidere, og framveksten av et høyreparti (Frp) som kaller seg «det nye arbeiderpartiet» (NTB 2003). Jeg ønsket å få vite noe om arbeidernes egen oppfatning av denne politiske endringen og å få høre om arbeideres syn på makthaverne på noen måte kunne sees i sammenheng med Fremskrittspartiets vekst.

En viktig endring innad i arbeiderklassen de siste årene, er at andelen i tjenesteytende næringer har vokst i forhold til andelen i industri. Tjenesteytere opplever andre utfordringer på arbeidsmarkedet enn industriarbeidere – der industrien er truet av konkurranse fra arbeidere i utlandet, er ikke tjenesteytende næringer i samme grad utsatt for slik konkurranse – til gjengjeld er de i større grad utsatt for konkurranse innad på det norske arbeidsmarkedet, ettersom de ofte er ufaglærte og i tillegg har svakere fagforeninger.

Bussjåfører ble valgt fordi de er en del av arbeiderklassen som har fellestrekk både med industriarbeidere og med tjenesteytende arbeidere. I norsk standard for yrkesklassifisering (STYRK) klassifiseres yrkessjåfører som «faglærte industriarbeidere» (Statistisk sentralbyrå 1998: 118–119). Både vare- og mennesketransport sees dermed som en del av produksjonen. Når det gjelder varetransporten, er den i stor grad del av industrien med et arbeidsmarked som påvirkes av industriens, når det gjelder transporten av mennesker er ikke den påvirket av industrien i samme grad. Men til en viss grad er det et felles arbeidsmarked for yrkessjåfører – mange bussjåfører blir trailersjåfører og vice versa. Dermed er ikke arbeidsmarkedet for bussjåfører upåvirket av situasjonen i industrien.

Samtidig kan bussjåføreryrket knyttes til tjenesteytende næringer, fordi det inngår kundebehandling i arbeidet. Det er også slik at busselskapene ikke kan flytte produksjonen til utlandet. Bussjåfører er, i likhet med tjenesteytende arbeidere, en yrkesgruppe som neppe kommer til å synke i antall framover.

Statusmessig og lønnsmessig har bussjåfører historisk ligget nærmere industriarbeidere enn mange tjenesteytende yrker (Gustavsen 1996: 260). Bussjåfør er et mannsdominert arbeideryrke der yrkesstoltheten i mange år har vært høy, mens en del kvinnedominerte yrker i tjenestesektoren har, i hvert fall tidligere, hatt ord på seg for å være bigeskjeft for husmødre (se Skilbrei 2003: kapittel 6). Samtidig er bussjåfør et yrke som ikke krever noen form for utdanning ut over sertifikat for buss, derfor er bussjåførenes posisjon på

arbeidsmarkedet ikke ulik den til ufaglærte arbeidere. De har også svake fagforeninger om man sammenlikner med Fellesforbundet som organiserer industrien. De er organisert både innenfor LO og innenfor YS. Bussjåførerna har i mange år hatt liten vekst, og i dag er bussjåfør et yrke med relativt lav lønn.

Bussjåfører er også en yrkesgruppe med høy andel Frp-velgere. 42 prosent av Transportarbeiderforbundets medlemmer stemmer Frp viser tall fra 2007 (Haugan 2007). Andelen bussjåfører som stemmer Frp er imidlertid trolig noe lavere, ettersom Transportarbeiderforbundet også organiserer bl.a. taxisjåfører og trailersjåfører, grupper som jobber i privat sektor, der Frp-andelen er langt høyere enn i offentlig sektor (se Berglund 2007: 155). Til gjengjeld er Transportarbeiderforbundet et LO-forbund. Det kan tenkes at Frp-andelen er høyere blant uorganiserte og YS-organiserte enn blant LO-organiserte.

Kort oppsummert ble bussjåfører valgt fordi de tilhører morgendagens arbeiderklasse ved å ha en forbindelse til tjenesteytende næringer, samtidig som de tilhører en del av arbeiderklassen med tradisjonelt høy yrkesstolthet.

HF-studenter

Intervjuene med bussjåfører var ment å skulle gi et innblikk i en arbeiderklassegruppes holdninger til politikk. Tanken var å utforske en antatt skepsis til makthaverne blant bussjåførene, og å finne ut hvordan informantene med egne ord ville beskrive forholdene i Norge.

Det fins mange studier av arbeiderklassekultur innenfor sosiologien. Men i den senere tid har forskning på middelklassen vært etterlyst. Ettersom mange beskriver framveksten av en ny middelklasse som et av de viktigste trekkene ved de siste femti årenes historie, virker det ikke urimelig at en undersøkelse av nordmenns holdninger til hvem som bør ha makt også tar for seg noen fra de nye middelklassene. Videre har det vært hevdet at arbeiderklassen er skeptisk til en hegemonisk middelklassekultur forvaltet av «the liberal elite» (Frank 2004: kapittel 6). Hva middelklassen selv tenker om disse forholdene, vil kunne gi viktig informasjon om politiske motsetninger i Norge.

I denne oppgaven er det teoretiske rammeverket inspirert av Pierre Bourdieu, nærmere redegjort for i teorikapitlet. Bourdieu anser det han kaller kulturell kapital som en kilde til makt, nesten like betydningsfull som økonomisk kapital. Jeg ønsket å intervju en gruppe som kunne si noe om nettopp kulturell kapital har betydning for politiske meninger.

Valget falt på studenter ved Humanistisk fakultet ved Universitetet i Oslo. Utdanning i humanistiske fag leder ikke opplagt inn i en trygg jobb, og utdanningen gir statistisk sett svært

lav økonomisk avkastning (personer med cand.mag. eller hovedfag i HF-fag har faktisk i snitt lavere livsløpsinntekt enn personer med videregående skole som høyeste fullførte utdanning viser tall fra Kirkebøen 2005: 83). Til gjengjeld har Humanistisk Fakultet ved Universitetet i Oslo blitt rangert svært høyt på internasjonale kåringer (Topdahl 2005). En antakelse er at fakultetets høye status som kunnskapsformidler gjør at den humanistiske utdanningen gir studentene om ikke økonomisk avkastning, så i hvert fall muligheten til å føle seg meningsberettiget.

Informanter fra et universitetsmiljø knyttet til klassiske dannelsesfag var ideelt ettersom utdanning og dannelse er en sentral del av det Bourdieu kaller kulturell kapital. Når studenter ble valgt framfor vitenskapelig ansatte, handler det om at studentene i større grad representerer en bredde i befolkningen, samtidig som de har en felles referanseramme gjennom undervisningen og tilknytningen til faget/studieprogrammet som for mange er ment å danne grunnlag for deres senere yrke.

Da HF-studenter ble valgt som gruppe, var noe av tanken å få en skarpest mulig kontrast til bussjåførene. HF-studenter er en gruppe jeg kjenner ganske godt, ettersom jeg selv har studert på Humanistisk fakultet. Jeg hadde en idé om at det blant HF-studenter kunne finnes en nedlatende holdning til vanlige velgere og tanker om at elitestyre ville kunne være en gunstig måte å organisere samfunnet på. Det var altså muligheten for å finne elitistiske holdninger blant HF-studenter som i utgangspunktet ledet til valget av gruppen. Det var et mål å finne ut om HF-studentenes tilknytning til dannelseskulturen på noen måte gjorde at de følte seg bedre enn andre, eller mer velegnet til å være med og bestemme.

Studenter kunne være en egnet informantgruppe også av en annen grunn. Der arbeidere som gruppe de siste årene i større grad har stemt på protestpartiet Frp, har studentene gått fra å være en protestgruppe til å bli mindre markante i samfunnsdebatten. Da de første store studentkullene kom på 1950- og 60-tallet, fulgte studentopprør, 68-opprør og kvinnekamp, men etter hvert ble studentene mindre opprørske, og fra 1980-tallet har studenter oftere blitt beskrevet som flittige og lydige. Hvordan er det med engasjementet og protestholdningene blant studenter i dag?

Studenter er en spesiell samfunnsgruppe. Aldersmessig er de voksne, men de er i en overgangsfase og har ennå ikke funnet sin plass på arbeidsmarkedet, og dermed ofte heller ikke på boligmarkedet. Dette fører til at studenter ofte står utenfor de institusjonene som danner de fleste vanlige forbrukeres referanserammer for egen økonomi. En kan argumentere for at dette gir studentene mulighet til å være mer idealistiske i sine politiske overbevisninger, ettersom deres økonomiske interesser vil endre seg når utdanningsløpet er fullført. Særlig

gjelder dette for HF-studenter som ofte tar en utdanning der det ikke er gitt hva slags jobb de ender opp i. Samtidig kan man anta at de fleste studenter før de er ferdig med utdanningen har en idé om hva slags yrker de sikter mot.

En ulempe med valget av HF-studenter som informanter er at de skiller seg fra bussjåførene ikke bare i klassetilhørighet og kulturell kapital, men også i alder og yrkeserfaring. Jeg har først og fremst vært ute etter å finne forskjeller som skyldes posisjon overfor utdanningssystemet, men jeg vil i senere analyser drøfte i hvilken grad forskjellene også kan skyldes alder eller studentenes mangel på yrkeserfaring.

En kan spørre hvorfor studenter er valgt som informanter, og ikke for eksempel lektorer, som skiller seg fra bussjåfører i kulturell kapital, men som har omtrent samme alder og mengde yrkeserfaring. Det er flere svar på det. For det første handler det om at jeg var ute etter størst mulig kontraster. Det at studentene ikke har begynt å jobbe ennå, gjør dem potensielt mer virkelighetsfjerne i sine syn på samfunnet, og det øker dermed forskjellen på dem og bussjåførene. Videre er HF-studenter en gruppe jeg kjenner godt, jeg har slik fulgt anbefalingen fra Kalleberg om at en sosiolog bør «grave der man står» – undersøke sosiale grupper man er fortrolig med, fordi en vil kunne ha et ekstra skarpt blikk på disse gruppene (Kalleberg 1996: 39). Ulempen med det igjen kan være faren for å «go native», å være så fortrolig med informantene at en ikke klarer å holde distansen som kreves for å ha et utenfra-blikk. Alt i alt var det både ulemper og fordeler med bussjåfører og studenter som informanter. Hvorvidt denne undersøkelsen hadde stått seg bedre med to informantgrupper som liknet mer på hverandre, får bli opp til andre å vurdere.

3.2. Tilgang til felten

Bussjåførene

Bussjåfører ble valgt som informantgruppe blant annet fordi de kunne representere den tradisjonelle arbeiderklassen. Det var i utgangspunktet ønskelig å snakke med bussjåfører som hadde vært lenge i jobben, slik at de hadde en identitet knyttet til arbeidet. Jeg ville helst ikke snakke med sjåfører som kjørte buss ved siden av en annen jobb, eller som av andre grunner ikke så bussjåføreryrket som deres hovedgeskjeft. Utvalget av informanter ble derfor spesifisert til bussjåfører som kjører ekspressbuss, ut fra en antakelse om at langdistanseturer er ettertraktet blant bussjåfører og ofte noe som tilfaller de erfarne.

Det skulle vise seg som en utfordring å få tak i bussjåfører som ønsket å stille opp til intervju. Jeg tok først kontakt gjennom fagforeningene, Yrkestrafikkforbundet (i YS) og Transportarbeiderforbundet (i LO). I den ene fagforeningen ble jeg stadig henvist fra den ene

til den andre, og da jeg endelig gjennom et lokalkontor i Oslo fikk tak i en informant, trenerte han stadig intervjudatoen og var vanskelig å få tak i – det endte med at intervjuet ikke ble noe av. Den andre fagforeningen var mer hjelpsom. Den første jeg kontaktet, ledet meg videre til tre informanter, hvorav to til slutt stilte opp på intervju. Den ene av de to ledet meg siden videre til en kollega som ble en tredje informant.

I tillegg til å oppsøke fagforeninger, oppsøkte jeg også ledelsen i ulike busselskaper for å forsøke å skaffe informanter. Det ga imidlertid ingen resultater, annet enn et telefonintervju med en disponent (daglig leder) i et busselskap på Østlandet. Han rådet meg til å oppsøke bussjåfører på parkeringsplassen ved Oslo bussterminal, og spørre dem direkte om de ville stille opp til intervju. Jeg prøvde dette en del, men de aller fleste jeg spurte, svarte nei (totalt kanskje 20 personer). Mange sa nei uten begrunnelse, og mange skyldte på at de ikke hadde tid. Men et par informanter stilte opp til dybdeintervju, og én ble jeg stående å snakke med såpass lenge at samtalen nesten tok form av et lite intervju, jeg fikk tillatelse av ham til å bruke sitatene.

Den siste bussjåførinformanten skaffet jeg gjennom en student jeg hadde intervjuet, bussjåføren var svogeren hennes.

Totalt endte det opp med seks grundige bussjåførintervjuer med varighet fra én til to og en halv time, og to korte intervjuer, det ene på parkeringsplassen, det andre over telefon. Av hovedintervjuene har fire av seks vært med folk som har jobbet som yrkessjåfører hele yrkeskarrieren. Disse er alle i førtiåra. Av de to siste hovedinformantene har den ene jobbet som yrkesmusiker i nesten ti år, deretter som bussjåfør i ti–tolv år. Han er snart førti og fortsatt aktiv i musikkmiljøet. Den andre er snart femti og en tidligere elektriker som nå driver gårdsbruk, og kjører buss på si for å spe på inntekten.

At det endte opp med to informanter som ikke helt tilfredsstilte ønsket om folk med hovedidentiteten sin knyttet til bussjåføryrket, skyldtes litt tilfeldigheter. Da jeg kom i kontakt med musikeren, tenkte jeg at intervjuet med han kunne være interessant som en kontrast til de øvrige intervjuene. Intervjuet med gårdbrukeren var allerede godt i gang da han fortalte at han var deltidssjåfør. Jeg bestemte meg for å fortsette intervjuet likevel, blant annet fordi hans holdninger på flere områder liknet mer på de øvrige bussjåførenes enn musikerens holdninger gjorde.

Når antallet grundige bussjåførintervjuer endte på tallet seks, var det for å få nok informanter til i noen grad å kunne finne et mønster i materialet. Basert på intervjuene konstruerte jeg tre kategorier av bussjåfører, der én hovedkategori blir lagt særlig vekt på i analysen. Skulle en mer uttømmende typologi over bussjåfører blitt konstruert, måtte antallet

informanter blitt økt en god del. Imidlertid er tiden man har til rådighet for å gjennomføre en masteroppgave begrenset, derfor sa jeg meg fornøyd med seks dybdeintervjuer ettersom jeg etter disse seks intervjuene mente å ha funnet noen holdninger som var typiske for én type bussjåfører. En fordel med å ha såpass få informanter er at alle kan bli skikkelig presentert i dokumentasjonsdelen av oppgaven. Slik blir analysene mer gjennomsiktede, og leseren blir litt mindre prisgitt min tolkning av informantenes utsagn.

Alle bussjåførene er gifte og har barn, med mulig unntak for gårdbrukeren som ikke nevner noe om dette. Alle informantene er bosatt på Østlandet, noen i bygder, noen i småbyer og én i Oslo. Alle bussjåførene har vært menn, de kvinnelige bussjåførene jeg spurte, takket nei.

Studentene

Det ble gjennomført seks dybdeintervjuer med HF-studenter, intervjuene tok mellom halvannen og to og en halv time hver. Tre av de seks studentene gikk på tverrfaglige bachelorprogram, med fag fra både Humanistisk og Samfunnsvitenskapelig Fakultet (SV). Ettersom det er ganske vanlig blant HF-studenter å ta fag både på HF og SV, regnet jeg det ikke som noe problem for utvalget at enkelte studenter gikk på tverrfaglige programmer. Tilfeldigvis har det blitt slik at jeg har snakket med tre jenter fra tverrfaglige programmer, og tre gutter fra rene HF-programmer. Studentene var mellom 21 og 27 år gamle.

Studentene ble først rekruttert ved at jeg oppsøkte Humanistisk fakultet på Blindern og spurte studenter som sto utenfor lesesalen i Sophus Bugges hus. Det var i utgangspunktet to kriterier, de skulle være unge, og de skulle være fulltidsstudenter ved HF. Det viste seg å ikke være så vanskelig å få studenter til å stille opp til intervju. Jeg spurte totalt kanskje ti stykker, hvorav fire sa ja til å stille opp til intervju, tre jenter og én gutt. De to siste informantene ble rekruttert gjennom mitt private nettverk, det dreide seg ikke om folk jeg kjente fra før, men mennesker jeg kom i kontakt med via felles kjente.

Kanskje er de studentene som sier ja til å delta i denne typen undersøkelser mer politisk engasjerte enn gjennomsnittet. Dette forbeholdet må tas med i analysene.

Allerede etter et par intervjuer kunne jeg se likheter mellom studentene, noe som dannet grunnlag for konstruksjon av en kategori studenter. Etter seks intervjuer hadde jeg funnet klare fellestrekk blant fem, mens én skilte seg litt ut fra de øvrige. Jeg betraktet det som et tilstrekkelig antall informanter til å konstruere minst én gjennomarbeidet kategori av HF-studenter, og konkluderte derfor med at seks informanter var tilstrekkelig. Skulle det blitt produsert en uttømmende typologi over HF-studenter, måtte antallet studenter blitt økt

betraktelig, noe det ikke var plass og tid til i denne masteroppgaven. Flere refleksjoner om kategoriene og generaliserbarheten i materialet kommer i kapittel 5.1 og i 5.5.1.

3.3. Utarbeiding av intervjuguide

Fra begynnelsen av handlet intervjuguidens første spørsmål om hvem informantene oppfatter som maktelite, og hvem de mener bør ha makt i samfunnet. Ettersom politikere, byråkrater og næringslivstopper oftest ble nevnt som de mektigste, ble en gjennomgang av tilliten til disse elitene en fast del av intervjuguiden som fulgte etter spørsmålet om hvem som burde ha makt. Et fokus på politiker- og næringslivseliten passet også bra ettersom det var et spørsmål fra problemstillingen hvorvidt arbeidere har mer tillit til den økonomiske eliten enn til den politiske eliten og om dette kunne sees i sammenheng med økt oppslutning om Frp. Diskusjon om byråkraters makt ble prioritert da det viste seg at det var særlig store forskjeller på bussjåførene og studentene i holdningen til denne gruppen.

Gruppene som besitter svært mye kulturell kapital i forhold til økonomisk kapital, som kunstnere og forskere, ble ikke nevnt av noen som de mektigste. Opprinnelig var det tenkt at holdninger til kultureliten skulle være en viktig del av intervjuene, men de første intervjuenes prat om kunst og litteratur, fikk meg til å gå bort fra dette. De to første informantene, begge bussjåførere, var boklesere på fritida, den ene fortalte at han leste en bokserie om norsk historie, den andre var glad i Henning Mankell og science fiction – men påpekte at han ikke leste Ibsen og Strindberg. Sistnevnte fortalte også at han var filmentusiast og alltid sjekket filmkritikkene i avisa hver torsdag, vel å merke med kritisk sans. Denne distansen til filmkritikkens kulturelle smaksdommer antydte at informanten hadde et relativt avslappet forhold til denne typen kulturelle «bedrevitere». I de første intervjuene var det helt klart mer temperatur når vi snakket om politikerne og byråkratene enn når vi snakket om mer kulturelle «smaksdommere». Jeg valgte derfor å droppe spørsmålene om kunst og litteratur og å snakke mindre om kultureliten, ettersom det allerede var vel mange spørsmål i intervjuguiden, og informantenes litteratursyn ikke viste noen særlig form for protest og dermed ikke virket viktig for deres politiske meninger. I stedet lot jeg syn på kulturell kapital som kilde til makt bli dekket inn av spørsmål om tilliten til forskere og forskning, på dette området viste det seg å være store forskjeller på bussjåførenes og studentenes syn.

Spørsmålene om politikerne ble fulgt opp av noen spørsmål om politiske meninger og noen spørsmål om tillit til ulike partier, for å se om tilliten til politikerne hang sammen med spesifikke partisympatier. Spørsmål om syn på politiske enkeltsaker innenfor både det økonomiske og det verdipolitiske område var med for å få et bedre inntrykk av informantenes

politiske meninger. Jeg spurte også alle informantene hvilket parti de stemte på sist valg, og om det var noen bestemte politiske saker de var særlig engasjert i.

En egen del av intervjuguiden var satt av til kognitive oppfatninger om politikk og samfunn, meninger om hvordan ting faktisk forholder seg. Her var et viktig spørsmål om informanten mener det finnes klasseforskjeller i Norge, og hvordan klasseforskjellene i så fall arter seg. Oppfattet informantene kulturelle klasseforskjeller som viktige? Et annet spørsmål i denne delen, var om informantene ser klimaendringene som menneskeskapte eller ikke, det kunne si noe om tilliten til FNs klimapanel og miljøforskere, noe som igjen ville si noe om tilliten til akademisk kunnskap.

Til slutt spurte jeg informantene om syn på deres egen økonomiske situasjon, og hvilke politiske muligheter de opplevde at de hadde for å endre på den. For bussjåførene handlet det om lønna i yrket og mulighetene for å engasjere seg i fagforeningen. For studentene handlet det vel så mye om framtidsutsikter som om kårene til studerende. Disse spørsmålene var ment å skulle si noe om hvordan informantene opplevde sin egen livssituasjon og makten over egen hverdag.

3.4. Intervjuteknikk

Samtalesituasjonens påvirkning på svarene

I et forskningsintervju er i utgangspunktet ikke samtalepartnerne likestilte, men har ulike roller. Det er intervjueren som styrer samtalen og bestemmer hva som er relevant og irrelevant. Samtalen har også som hovedhensikt å bli til noe intervjueren kan bruke i sitt forskningsprosjekt, informanten «stiller opp» for intervjueren (Fog 2005: 47–48). Videre er det ofte slik at intervjueren besitter kunnskap om emnet som blir tatt opp, mens informanten ikke har emnet som fagområde (det varierer fra undersøkelse til undersøkelse, men var delvis tilfelle i mine intervjuer, på den ene siden har jeg en samfunnsfaglig utdanning og forventes å vite noe om hvordan det politiske systemet fungerer, på den andre siden var mine spørsmål stort sett om politiske emner det ikke fins noen fasitsvar på).

Selv om politikk er et tema det i utgangspunktet ikke skal være noen fasitsvar på, kan det likevel være en utfordring å få folk til å si det de egentlig mener. De færreste vil framstå som politisk usympatiske eller uinformerte. Det var derfor viktig at jeg ikke fordømte politiske meninger som kom fram, selv om jeg var uenig, og det var viktig at jeg ikke skapte noe inntrykk av at intervjuene var noen form for kunnskapskonkurranse.

Når det gjaldt det første, merket jeg tidlig at det var en fare for å dytte sine egne meninger på informantene, og for å vise sine vurderinger så tydelig at informantene

nødvendigvis utelot informasjon. I intervjuet med bussjåføren Tom Harald snakker han på et tidspunkt om en nabo han har, som er av utenlandsk opprinnelse, og som angivelig tømmer søppel og vrakgods på fellesarealer i nærheten. Da Tom Harald brukte det som et eksempel på at innvandrere må lære seg norske normer og regler, svarte jeg med noe om at regelbruddet ikke nødvendigvis handlet om at «innvandrere bryter reglene», men om en nabo som tilfeldigvis er innvandrer, som brøt reglene.

I ettertid mener jeg at det å gå inn i denne formen for diskusjon med en informant ikke var riktig. For det første signaliserer det tydelig skepsis til hans meninger og oppfatninger, for det andre kan det virke som om jeg mener jeg sitter inne med en mer «riktig» tolkning av situasjonen. Dette svekket inntrykket av at jeg under intervjuene var åpen for alle politiske meninger, og at ingenting var «feil». Ettersom informanten vet at jeg har tenkt å bruke det som sies i min oppgave, kan det at jeg går i rette med meningene hans under samtalen tolkes som en indikasjon på at jeg kommer til å gå i rette med meningene hans i det jeg senere skriver. Det kunne svekke tilliten.

Etter episoden med Tom Harald, som kom helt på slutten av intervjuet med ham, reflekterte jeg litt over situasjonen som oppsto, og kom fram til at jeg skulle forsøke å være mer nøytral og aksepterende under intervjuene. I det neste intervjuet kom en informant med en lengre utlegning om negative sider ved innvandrere. Selv om jeg var uenig i en del av det som ble sagt, sa jeg likevel «ja» og «mm» uten å komme med noen form for kritikk. Også denne holdningen kan være problematisk. Det fins tilfeller der informanter har følt seg lurte av intervjuere som virker positivt innstilt under samtalen, men som i den endelige teksten kommer med sterk kritikk av informantene. Det kan være etisk uforsvarlig å gi feilaktig inntrykk av at man er enig i uttalelser, i hvert fall om man i senere analyser bringer inn uenighetene man tidligere var taus om. Jeg vurderte at min opptreden under intervjuene ikke ga noe inntrykk av at jeg mente verken det ene eller det andre, og jeg har også vært påpasselig med å ikke ta parti for eller imot informantene i senere analyser av utsagn.

Intervju vs. observasjon – autentisitet vs. forstillelse

Jeg valgte altså å ikke tilkjennegi uenighet for å forsøke å få mest mulig autentisk informasjon. Det er en diskusjon om intervjuformen er den som bringer fram de mest autentiske meningene til informantene. En kunne kanskje tenke seg at en kunne være vitne til mer autentiske samtaler om en brukte observasjon som metode, for eksempel ved å overvære en dag på et pauserom i Oslo sporveier. Samtidig kan det diskuteres om det er slik at bussjåførene på pauserommet sier det de egentlig mener, mens de i intervjusamtaler tar

forbehold – kanskje kunne en tenke seg at enkelte informanter tilpasser seg på pauserommet, mens de sier det de egentlig mener under intervjuer. Videre vil også en observasjon av et pauserom kunne preges av forskerens tilstedeværelse.

Spørsmålet om hva slags informasjon som er mest autentisk, har opptatt mange metodeteoretikere. Det har også vært problematisert i hvilken grad det finnes autentisk informasjon. Autentiske meninger kan assosieres til forestillingen om at menneskene går rundt med enhetlige selv og stabile, konsistente meninger – noe som har blitt problematisert av flere den senere tid. Om det er vanskelig å definere en persons endelige autentiske mening ettersom meninger kan skifte, og nyanser kan endres fra informantens utsagn til fortolkerens gjengivelse, går det allikevel an å vurdere og argumentere for at man har en idé om graden av autenticitet i et utsagn. Særlig viktig var det når vi nærmet oss faren for utsagn som *ikke* var autentiske – i mine intervjuer var det en reell fare for forstillelse og falsk informasjon, for eksempel når bussjåførene snakket om innvandringspolitikk.

I tillegg til at det var spesifikke temaer der potensiell uenighet mellom intervjuer og informant kunne hindre at samtalen løp fritt, er det som nevnt alltid et potensielt problem i forskningsintervjuer at informantene kvier seg for å si noe som kan oppfattes som «dumt» eller «feil». I begge informantgrupper bidro dette til en viss forbeholdenhet, særlig studentinformantene hadde få «sterke meninger», mens bussjåførene oftere «slapp seg litt mer løs» etter at intervjuene hadde pågått en stund. Dette kan handle om at studentene rett og slett er mer tvisynte enn bussjåførene i de fleste saker (ikke alle) – de kan være påvirket av den vitenskapelige normen om ikke å uttale seg for sterkt om ting man ikke har kjennskap til.

Det var en utfordring i intervjuene å ikke stille ledende spørsmål. Samtidig var det viktig å få informantene til å åpne seg, det er en forskjell på å styre informantene inn i spor de ikke er komfortable med, og å legge til rette for at de sier det de uansett hadde på hjertet.

3.5. Forskningsetikk

Informert samtykke

Det er viktig at informantene får tilstrekkelig informasjon om prosjektet før intervjuene starter i tråd med kravet om informert samtykke (NESH 2006: 13). Jeg laget en halv-sides presentasjon samt brukte noen minutter på å orientere om prosjektet ved begynnelsen av intervjuene, denne presentasjonen følger som tillegg til denne oppgaven. Informantene fikk også informasjon om at de når som helst kunne trekke seg fra prosjektet.

Hva kan skje om informantene mistrives under intervjuene

For det første er det viktig i seg selv at informantene opplever intervjuet som all right, siden de faktisk gir av sin tid til prosjektet. Det er også slik at om informantene ikke trives i intervjusettingen, kan de bli ordknappe – det skjedde i et par av bussjåførintervjuene at jeg ikke fikk den fortroligheten jeg ønsket meg. Videre kan informanter som mistrives, la være å ta intervjuet seriøst, og legge lite energi i å svare så ærlig og oppriktig som mulig. Det er derfor viktig å passe på at man ikke leder intervjuet inn i spor informanten ikke er komfortabel med og for øvrig å lytte oppmerksomt til det informanten har å si.

Sensitive temaer

Flere av temaene som blir tatt opp under intervjuene er potensielt sensitive for informantene. For eksempel snakker vi ofte om at situasjonen for bussjåfører er dårligere nå enn for noen år tilbake, fordi ledelsen ikke tar hensyn til sjåførene.

I utgangspunktet kan en tenke at bussjåførene er glade for å få snakket om dette, ettersom en synliggjøring av problemet øker sannsynligheten for å få gjort noe med det. På den andre siden kan det være ubehagelig å snakke om problemer. Jeg måtte være nøye med å legge merke til i hvilken grad informantene selv ønsket å snakke om eventuelle problemer på jobben, og sørge for at det ikke var noe jeg presset på for.

Anonymisering

I tråd med kravet om konfidensialitet (NESH 2006: 18) er all informasjon om informantene anonymisert. Opplysninger om bosted og arbeidssted er tatt bort for bussjåførene, ettersom det gir mulighet for gjenkjennelse. Når det gjelder studentene, er bostedet Oslo oppgitt, og hvilket program vedkommende studerer på, er nevnt. Ettersom det fins forholdsvis mange studenter på hvert studieprogram, regnes denne informasjonen ikke for å komme i konflikt med kravet om anonymisering. Alle informantene refereres til med psevdonymer.

Meldeplikt

Prosjektet hadde meldeplikt til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD), ettersom informasjon om informantene lagres elektronisk. Prosjektet ble første gang meldt inn til NSD i februar 2007. Ettersom prosjektet underveis ble forsinket, påla NSD at informantene skulle informeres om forsinkelsen, hvilket ble gjort i mai 2009.

3.6. Teknisk om intervjuene

Alle de tolv dybdeintervjuene ble gjennomført med båndopptaker og deretter transkribert i sin helhet over på word-dokumenter. De to korte bussjåførintervjuene ble det tatt notater fra.

I framstillingen har jeg gjennomgående tatt bort spor av dialekt, slik at alle sitatene er på et moderat bokmål. Jeg har også endret slik at gjentakelser og stotring som er normalt i muntlig samtale er tatt bort. Disse endringene er gjort for at fokus skal komme på innholdet i uttalelsene, ikke på formen.

I intervjuutskriftene er mine innspill er markert med firkantparenteser eller kursivert tekst. Eksempel 1: «Det er det jeg mener [ja]. Helt klart [mm].» Eksempel 2:

Ja, de prøver å gjøre det beste ut av det?
De fleste gjør nok det, ja

Kommentarer, innskudd og lignende er markert med vanlige parenteser. Eksempel 1: «Veldig mye er politisk ukorrekt, det kan jeg si (latter).» Eksempel 2: «For meg så virker det som om dem (byråkratene) bare tar avgjørelser uten å ha vært ute på markedet og sjekka.»

Ord som informanten har lagt særlig trykk på under intervjuet, er markert med understreking, for eksempel: «Fagforeningsarbeid i seg sjøl, det er veldig mye formelt.»

4. Dokumentasjon

4.1. Om dokumentasjon og analyse

Analysen i denne oppgaven er delt i to. Først kommer kapittel 4 som primært dokumenterer meningene til henholdsvis bussjåførene og studentene. I denne dokumentasjonsdelen er det lagt vekt på å vise fram hvilke meninger informantene har, egne kommentarer og analyse kommer litt mer i bakgrunnen. I kapittel 5 følger en sammenlikning av informantgruppene samt mer teoretisk analyse av bussjåførenes og studentenes meninger. Dette kapittelet begynner med en oppsummering av bussjåførenes og studentenes meninger i tråd med strukturen fra problemstillingen i kapittel 1.3.

I dokumentasjonsdelen blir helheten litt mindre tydelig, men fordelene er at nyansene er rikere. I den mer teoretiske analysen kan nyanserikdommen være noe mindre, til fordel for helhetsbilder av informantgruppene.

I analysekapitlene er det gjort mye bruk av sitater fra intervjuene som kan gi et godt bilde av informantenes holdninger. Enkelte sitater er trukket fram flere ganger, da de kan brukes for å påpeke ulike momenter i ulike avsnitt.

En kort beskrivelse av alle informantene følger som tillegg til oppgaven på side 115.

4.2. Dokumentasjon bussjåfører

Det er tidlig på morgenen, en april dag i 2007. Det har vært frost, men nå skinner sola, og jeg er på vei nedover Schweigaards gate i Oslo på utkikk etter en bussparkeringsplass. Jeg er litt seint ute, men får etter hvert øye på bussene som står parkert bortenfor posthuset.

Han ser godt ut, Tom Harald, bussjåføren som tar meg imot. Virker yngre enn sine noen og førti år. Han hilser hyggelig på østlandsdialekt, byr på en kaffekopp og ber meg ta plass i det forreste setet i bussen.

Det er ikke vanskelig å komme i gang med praten. Tom Harald har mange interesser og meninger om det meste. I løpet av intervjuet forteller han flere historier, om hjemfylkets milliardær som har jobba seg opp fra to tomme hender, om en kamerat som gjorde karriere i Frp før han ble kasta ut, om søstera til en kamerat som var for fin til å hilse på ham (senere gifta hun seg med sønnen til den nevnte milliardæren), om tida som lastebilsjåfør med dårlige arbeidsforhold og sleipe sjefer. Tom Harald mener det er erfaringen som lastebilsjåfør som gjorde at han fikk jobben som ekspressbussjåfør, og han kan bekrefte at ekspressbusskjøring er ettertraktet blant yrkessjåfører.

Etter hvert som vi får snakket om politikk og om elitene, lever Tom Harald opp til et par sentrale fordommer om den nye høyresympatiserende arbeideren. For det første stemmer han Frp. For det andre mener han det er greit at den økonomiske overklassen har store formuer – han sier at milliardæren som har jobba seg opp fra to tomme hender «fortjener hver krone».

Men hans positive holdning til den økonomiske eliten følges ikke av en veldig negativ holdning til verken den kulturelle middelklassen eller den politiske eliten. Tom Harald er for eksempel veldig glad i å lese filmkritikker, om enn med kritisk sans, med andre ord bryr han seg om profesjonelle «smaksdommere», uten å føle seg spesielt undertrykt av deres meninger. Han mener politikerne gjør sitt beste, men de får det ikke helt til, politikken er et tungrodd system, diktatur er mer effektivt, som han sier.

Tom Harald er i det hele tatt ganske positiv. Men på ett område ser han en negativ samfunnsutvikling. Han mener Norge har blitt et mindre moralsk land. Folk stjeler mer, de lyver mer, er mer utro og bruker mer tid på anskaffelser og innkjøp. «Vi glemmer det viktigste: medmenneskelige relasjoner og å ha tid til hverandre,» sier han. Tom Harald knytter det moralske forfallet til at vi har det for godt i landet og sammenlikner Norge i dag med Romerriket og antikkens Hellas, som begge gikk under etter storhetstida.

4.2.1. Praktisk erfaring gir bakkekontakt

Det neste intervjuet er litt annerledes. Helge er et par år eldre enn Tom Harald, jobber også som ekspressbussjåfør og er fra ei bygd på Østlandet. Jeg møter ham på parkeringsplassen i Schweigaards gate, setter meg forrest i bussen med en kaffekopp som sist.

Helge har i likhet med Tom Harald jobbet mesteparten av livet som yrkessjåfør, og også han trives godt i ekspressbuss. Han har hatt en drøm om å starte eget rutebilselskap og kjøre turbuss, men det har ikke blitt noe av, han er redd det er for mye jobb, og planene har vel aldri vært helt konkrete. Men om han vant ti millioner i Lotto, ville han kjøpt en splitter ny turbuss med alt ekstraustyr og kjørt turer når han hadde lyst. Litt passasjertrafikk ville det blitt.

Helge er ikke like pratsom som Tom Harald, han er mer ordknapp i stilen. Det kan virke som om han har tenkt ut noen svar på forhånd, han har noen budskap han gjerne vil få fram. Tom Harald ble intervjuet i to omganger, totalt mer enn tre timer, mens intervjuet med Helge tar ca. en time. Vi får ikke dekket alle temaene, til gjengjeld er det et intervju som ikke er så preget av digresjoner, vi kommer raskt til kjernen.

En av de første tingene Helge kommer inn på, er at «det burde bli mer tydelig at det var folkets stemme som lå til grunn for avgjørelsene og det som ble vedtatt rundt omkring i regjering og de styrende organer». Helge mener politikerne svikter oppgaven som folkets representanter. En grunn til dette, slik Helge ser det, er at politikerne lever for avsondret fra vanlige folks virkelighet, de kjenner ikke hverdagen til ordinære arbeidstakere:

Det burde vært noen minimumskrav til at en skulle vært yrkesaktiv en periode før en gikk inn i politikken, så du hadde noe grasroterfaring, for da har du litt mer snøring på de tingene du skal jobbe med som politiker og hvordan det fungerer i praksis. Det er altfor mange av dem som sitter på Stortinget som ikke har noen praktisk yrkeserfaring i det hele tatt. (...) Har du praktisk yrkeserfaring å se tilbake på, så tror jeg du kan se litt annerledes på saker og ting. Så om man da skulle være med å ta avgjørelser, så tror jeg en ville ha litt mer bakkekontakt og ha lettere for å tenke langsiktig i forhold til innsparing og konsekvenser og sånne ting.

Fravær av «bakkekontakt» dreier seg om en sosial avstand som Helge mener ikke bare er urettferdig og udemokratisk, den er også skadelig fordi den handler om et grunnleggende fravær av praktisk kunnskap om virkelighetens verden.

Helges verdsetting av praktisk kunnskap og skepsis til politikernes kunnskapsgrunnlag kan tolkes som en motstand mot en dominerende kultur. Motstanden er for Helges del ganske sterk. Han mener det ofte er slik at politikerne som sitter og skal bestemme, «ikke aner hva de prater om i det hele tatt». Han er også misfornøyd med byråkratiet – det er altfor mye av det (når det i denne oppgaven snakkes om byråkrater og byråkrati, menes den offentlige forvaltningen). Da jeg spurte om det kunne være penger å spare på å effektivisere, svarte han: «Uten tvil. Helsevesenet og sånne ting, det er penger nok, hvis det bare blei brukt på en mer fornuftig måte.»

I Helges øyne har politikere og byråkrater illegitim makt. Men han har ikke så veldig mye sympati med næringslivsledere av den grunn. «Disse store sjefene som får millionlønninger og fallskjermmer og driter på draget og får utløst fallskjermene, det har jeg ikke noe respekt eller forståelse for i det hele tatt.»

Men selv om han er negativ til det han kaller «hvitsnippkultur», mener han *the selfmade man* fortjener pengene sine: «De som har jobba seg opp i fra bønn, de står det respekt av. De har jobba for det, og da fortjener de det på en måte.» Han mener de som aldri har gjort et arbeidsslag, men som har visst hele livet at de skal være i sjefssjiktet, er en annen mennesketype som ikke i samme grad forstår hvordan ting fungerer. De som har jobba seg opp, kjenner vanlige folks hverdag, noe Helge ser på som sentralt for evnen til å lede. Også de

som bruker utdanning som middel til å nå lederposisjoner, er Helge skeptisk til, han mener det er en lett vei til rikdom, noe han ikke har særlig sans for.

Men om Helge mener at *the selfmade man* skal få beholde pengene sine, betyr ikke det at han er positiv til at den økonomiske eliten bestemmer. Han synes ikke noe om at Rimi-Hagen «kjøper seg til makt» gjennom å gi penger til partiene. Lobbyisme er han svært skeptisk til.

4.2.2. Bra på papiret, ikke i praksis

Helge stemmer på KrF, men mener det er mye bra i Frp og synes det hadde vært helt greit med en ren Frp-regjering. Det skulle vise seg at de neste bussjåførinformantene jeg gjennomførte dybdeintervjuer med, stemte rødgrønt eller RV ved sist valg. En kunne kanskje tenke at det betydde at mentalitetene jeg kom i kontakt med var svært forskjellige, men det skulle vise seg at Ap-stemmende Morten og SV-stemmende Tore hadde mye til felles med Tom Harald og Helge.

Morten var den siste informant jeg intervjuet. I november 2007 gikk jeg fra buss til buss på den store parkeringsplassen ved Oslo S, for å spørre om det var noen som kunne tenke seg å stille opp til intervju. Lettelsen var stor da det endelig var én som sa ja.

Morten er i slutten av førtiåra og har kjørt buss i 25 år. Han er fra ei bygd på Østlandet og kjører bussen derfra til Oslo, en langdistanserute som ikke er ekspress. Morten virka umiddelbart positiv til å bli intervjuet, men advarte: «Jeg kan godt stille opp, men jeg har mine meninger som jeg alltid har hatt.»

Jeg skulle siden skjønne at meningene Morten snakket om, stammet fra familien og særlig faren, som har vært en viktig Arbeiderparti-politiker i hjemkommunen. Morten kan fortelle at de har hatt ledende Arbeiderparti-politikere innom ved kjøkkenbordet i barndomshjemmet, og tilliten til Arbeiderpartiet har han beholdt fra barndommen. Men han mener det er problemer med måten Norge styres på, og er særlig kritisk til byråkratene:

For meg så virker det som om dem (byråkratene) bare tar avgjørelser uten å ha vært ute på markedet og sjekka, og hørt med lokalekspertisen, dem som har vært mye borti det.

Ja. Tenker du at det er muligheter for å påvirke gjennom å organisere seg og protestere? Tror du det er vanskelig eller lett?

Jeg tror ikke det er lett å komme fram. Har de bestemt seg, så har de bestemt seg, virker det som. Det er (sukk), det ser man jo på veibygginga i dag, har de bestemt seg de som sitter og styrer med dette, så er de ikke til å få rikka. Jeg ser jo de lager små rundkjøringer mange steder, og de som fysisk bygger rundkjøringene, de sier at «det går ikke an å ha så liten, men det er bestemt på høyeste hold, da er det bare å gjøre

sånn, og vi må komme og lage den nå, men om et halvt år, så må vi bygge'n om igjen, men det er greit for oss, vi får betalinga». Det virker som det er bestemt, og da er det «that's it», for å si det sånn. Det virker som dem skal true gjennom meninga si hele veien, på en måte, uten å ha ansvar i det hele tatt.

Og uten å kjenne det de bestemmer over godt nok, da, rett og slett.

Ja. Det er på papiret, sånn skal det være på papiret, og da ser det veldig fint ut, men i praksis, nei.

Som Helge etterlyser Morten mer ydmykhet fra makthaverne. Han er irritert over at byråkratene truer gjennom meninga si – mot vanlige folk som vet bedre. Byråkratene kjenner tingene på papiret, ikke i praksis.

Kritikken dreier seg om hva slags kunnskap som skal danne grunnlag for beslutningene, og den dreier seg om hvem som skal fatte beslutningene. Også Morten etterlyser større innflytelse fra folket, fra velgerne. Politikerne kunne godt hatt mer makt, mener han, bare de hadde greid å styre, og ikke lot seg overkjøre av byråkratene. Men politikerne er ofte vanlige folk som blir til «tusseladder» i møtet med byråkratiet, sier han. Når de kommer til makta, greier de ikke å gjøre det de ble valgt for.

Morten mener som Helge at demokratiet ikke fungerer skikkelig. Han snakker om Terra-saken (da kommuner investerte millioner i høyrisikofond og tapte pengene) og mener at det burde være mulig å sparke noen politikere, eller at det i hvert fall burde finnes noen sanksjonsmuligheter. Men han påpeker at også der kan det være «økonomer og rådmenn» som sitter med det tyngste ansvaret. Han knytter demokratiets problemer direkte til at fagpersoner og byråkrater har for mye makt.

Morten problematiserer først og fremst byråkratenes beslutningsmakt, men når vi kommer nærmere inn på det, er han også skeptisk til akademisk definisjonsmakt.

Hvordan er tilliten din til forskere?

Det har jeg vel aldri egentlig hatt noen særlig formening om.

Hvis du tenker på fagfolk og ekspertkommentatorer på TV-programmer og sånne ting?
(Sukk) Det er ofte en har like god peiling på det dem prater om, for å si det sånn. Det hender de er helt på jordet. Rett og slett. Det er vel de som jobber med det til vanlig som egentlig har best greie på tingene, ikke disse forskerne og alt dette opplegget der. Jeg tror de har satt seg litt mye teoretisk inn i ting.

Forskerne har ifølge Morten til felles med byråkratene at de har satt seg for teoretisk inn i tingene. Det virker som om motsetningen mellom teoretisk og praktisk kunnskap for Morten er en motsetning mellom en kunnskapsform samfunnet overvurderer og en kunnskapsform samfunnet undervurderer. De høyt utdannedes rett til å bestemme (byråkrater) og mene (forskere) blir sett på som en illegitim dominans, ikke som noe de har gjort seg fortjent til.

Den mistilliten Morten har til forskere og byråkrater, kompenseres av en tillit til dem som jobber med ting til vanlig. I likhet med Helge forstår han vanlige folks praktiske kunnskap som noe som står i motsetning til byråkraters, politikeres og forskeres mer høytsvevende kunnskap. Helge og Morten definerer ikke presist hva de mener med «vanlige folk» eller «folk som jobber med ting til vanlig», men det er tydelig at dette er en gruppe de forstår seg selv som en del av, og som står i motsetning til dem som baserer seg på for teoretisk kunnskap, noe som kan forstås som en samlebetegnelse på dem med høyere utdanning.

Morten har for øvrig ikke tillit til den økonomiske eliten, og det spiller ingen rolle for ham om folk har startet med to tomme hender eller ikke.

Jeg syns det dukker opp hele tida noe ulumskheter, jeg! Hele tida noe sånt på kanten, ja, skattesnusk eller ... (sukk) Den eneste måten for at de skal komme seg opp er at de driver med snuskeri? Jeg veit ikke, jeg.

4.2.3. Betydningen av utdanning

Mistilliten til næringslivseliten er tydelig også hos en fjerde informant, Tore. Vi snakker om milliardærer som ikke betaler skatt.

Om de er så jævlig griske at de ikke kan være med å bidra i samfunnet som har fødd dem opp, så kan de ta med seg milliardene og flytte utenlands, hvis det er så mye bedre der. (...) John Fredriksen og de sippehuene der (latter) sitter med X antall milliarder og store inntekter hvert år, at de skal bidra det er helt normalt, det er sånn Norge har fungert i alle år, og det visste de da de starta bedrift og.

Tore er en informant jeg har fått kontakt med gjennom Tom Harald. Tore har også jobba som lastebilsjåfør tidligere, er ekspressbussjåfør nå og fornøyd med at det er mer ordna forhold i denne bransjen. Tore er en familiefar i begynnelsen av førtiåra som har mye på hjertet, både om utviklinga i samfunnet og om ting han har opplevd. Vi gjennomfører intervjuet i bussen hans, og det tar et par timer.

Kona til Tore driver en liten butikk, og en historie Tore forteller om ei jente som jobber som ekstrahjelp der, kommer opp når vi snakker sammen om klasseforskjeller.

Hun var kjempeskarp, veldig trivelig jente, men jeg mista veldig respekt for henne når hun fortalte meg, for vi sto og tulla, for hun skal utdanne seg til advokat, og det er jo kjempefint, men så sier jeg: «Det blir vel ikke noe Tangen-arbeider (fabrikknavn anonymisert) på deg, da vel?» Nei, det var hvert fall helt uaktuelt! Da skulle hun heller være alene hele livet før hun gifta seg med en fabrikkarbeider. Så sier jeg: «Nå tuller vi vel godt, vel?» Næhei, det var ikke tull. Og hun var sammen med en sønn av en lege, da, og det var nesten minstekravet. «Men hva om han, det er jo ikke sikkert han

blir lege,» sa jeg, «kanskje han blir Tangen-arbeider». Nei, det skulle hun sørge for, at hvis de var sammen, så skulle ikke han ende opp som Tangen-arbeider.

Jenta Tore snakker om, er lærerbarn, og hun jobber knallhardt på skolen og hadde vitnemål fra videregående blant de aller beste i fylket. Tore har en idé om hvorfor jenta har blitt som hun har blitt: «Jeg fikk en tanke: Hun er født inn i et sånt intellektuelt hjem, hvor de har sittet og diskutert mye, og hun har blitt påvirket og dratt med i diskusjoner siden hun var tolv år gammel, ikke sant.»

Det Tore snakker om, minner om det Bourdieu kaller kulturell kapital: Fra sitt intellektuelle hjem har jenta fått påvirkning gjennom barndommen og ungdommen, noe som har gjort henne rustet til å takle skolen godt, samtidig som det har gjort henne nedlatende overfor dem som ikke har samme (ut)dannelse. Hun kommer fra et miljø med høy kulturell kapital, men neppe så høy økonomisk kapital, og med Bourdieus begrepsapparat kan man si at jenta har en habitus som gjør at hun verdsetter kulturell kapital veldig høyt: Det er viktig å gjøre det bra på skolen, og det er viktig at kjæresten har god utdanning. Samtidig har hun et rigid forhold til hva som er anerkjent og hva som ikke er det – kjæresten *må* ha utdanning, det hjelper ikke om han er «samfunnsengasjert» eller besitter andre middelklasseverdier hvis han er industriarbeider. Den rigide holdningen kan sees i sammenheng med at hun streber, er på vei opp. Hun vil konvertere sin skoleflinkhet over i en god jobb gjennom jusstudiet, og den oppadgående sosiale mobiliteten gjelder også i partnervalg – en legesønn. Hvis hun skal nå sine mål, kan hun ikke ta sjanser når det gjelder kjæreste. Det virker heller ikke som om hun har et avslappet forhold til skolen – dagen før hun skulle ha prøve måtte hun alltid ha fri fra jobben, forteller Tore.

At utdanning er viktig, er noe Tore blir minnet om ikke bare av den skoleflinke ekstrahjelpen. Sønnen til Tore har stadig fått høre av tante og onkel at han må jobbe hardt på skolen, for å kunne ta en skikkelig utdanning og bli advokat eller lege. Men han vil ikke det, og på et tidspunkt spør han faren: «Er det noe feil i å være snekker, eller?» «Det er det du har lyst til som er riktig for deg,» svarer Tore, og sønnen hans går nå på elektrolinja og stortrives med det (han hadde for øvrig ikke gode nok karakterer for snekkerlinja).

Ungene til Morten er utsatt for samme utdanningspresset som sønnen til Tore.

Ungene nå, de sier at «vi må jo få gode karakterer sånn at vi kommer inn videre, sånn at vi får en jobb med god lønn». Det er egentlig det dem sier, at vi må jo få tjene bra med penger. Det er det det går i (...).

Ja. Veit de hva de vil bli da?

Nei, det er bare det å få tjene, sånn at de tjener mer enn meg (begge ler) (...). Før så sa guttungen at «æsj», han trengte ikke engelsk, han trengte ikke ditt, for han skulle bare være snekker litt, og da trengte'n ikke noe. Nå er det en helt annen låt. Nå trenger'n karakterene sånn at han kan komme inn og tjene mer penger.

Mortens sønn har et ambivalent forhold til utdanningssystemet. I utgangspunktet tenkte han at han ikke trengte å jobbe noe særlig med skolearbeid fordi han ville bli snekker, men etter hvert ble «å tjene bra med penger» såpass viktig at han har begynt å bry seg mer om karakterer. Høy inntekt er viktig for begge Mortens barn, og utdanning sees på som et middel til å få tjene mer enn Morten, det er ikke utdanningens egenverdi som gjør skolen viktig. Kulturell kapital blir anerkjent som noe man «må ha» for å komme seg opp og fram. Samfunnet krever det – og da er de nødt til å innordne seg, uavhengig av i hvilken grad de selv anerkjenner utdanning som noe som gjør en «dannet» til et bedre menneske.

For Morten og Tore er høyere utdanning noe som i vårt samfunn verdsettes unaturlig høyt, det er en slags kulturell «overprising» – det er ikke samsvar mellom reell verdi for samfunnet og verdien utdanning har på arbeidsmarkedet. Tore sier det slik:

(Det er) mange som er kjempeflinke som ikke fungerer på skolen, for å si det sånn. Og sånn vil det sikkert alltid være. Men det er som er så synd, er at du skal ha alt så veldig dokumentert i dag, alt skal være bra på et papir.

Det som er viktig og som politikerne mangler, er praktisk yrkeserfaring, sa Helge. Men det som kreves, i stadig flere posisjoner i samfunnet, er utdanningspapirer. Dette er for Helge og Morten en måte å organisere samfunnet på, som ikke bare er urettferdig, men som ikke er i tråd med meritokratiets intensjon – at de beste får de viktigste posisjonene. De beste er nemlig ikke alltid de som er best på papiret.

4.2.4. Like og ulike historier

Det er mange fellestrekk i det Morten, Helge og Tore forteller. De snakker om en kulturell dominans fra fagpersoner, byråkrater og politikere og om at vanlige folk ikke slipper til, selv om de ofte vet bedre enn de som tar avgjørelsene. Det betyr ikke at de har noe høy tillit til den økonomiske eliten eller vil stemme Frp – men de ser en klar motsetning mellom maktelitens styringsprinsipp og folkets oversette kunnskap, de ser en illegitim kulturell dominans.

Misnøyen med fagpersoner, byråkrater og/eller politikere er ikke like fremtredende i intervjuet med Tom Harald. Det kan henge sammen med at han har middelklassebakgrunn, og at middelklassen har større tillit til personer i maktposisjoner. Men det er vanskelig å fastslå sikkert. Også Tom Harald føler en avstand overfor den kulturen som råder innenfor politiske

organisasjoner. Han er ønsket som tillitsmann av fagforeninga sentralt, men vegrer seg: «Fagforeningsarbeid i seg sjøl, det er veldig mye formelt. Det er møter og det er møtereferater og det er paragrafer og du skal være oppdatert i huet og ræva på lover og regler og avtaleverk og alt.» Den formelle delen virker såpass lite fristende på Tom Harald at den stenger for tillitsmannsvervet. Han kunne godt snakka med folk og vært ansikt utad, men orker ikke kaste bort tid på å føre referater og lese sakspapirer. Han har nok med jobben.

Det jeg trenger å bruke mer tid på på jobben, det er å jobbe overtid så jeg kan bedre familieøkonomien. Ikke fly rundt og være ideell fagforeningsmann. (...) Kunne jeg blitt frikjøpt så og så mye fra jobben min, så kunne jeg gjort det. Men kurs og samlinger og sånn skjer jo ofte i helga. Nå er jeg borte annahver helg (pga. turnusen), skal jeg være borte i frihelgene mine også, da? Da blir jeg snart skilt, da.

Det virker som om Tom Harald synes det er uansvarlig om han som familiemann skal bruke tid på å jobbe ideelt.

Deltidsbussjåføren Ragnar har hovedjobb som gårdbruker, og skiller seg derfor en del fra de øvrige bussjåførene. Bønder er sosialt sett en ganske annen gruppe enn bussjåfører – de færreste av dem stemmer Frp ettersom partiet vil redusere landbruksstøtten radikalt. Bondekulturen har tradisjonelt sett vært en politisk maktfaktor i Norge, med politiske fanesaker som vern av distriktene, likestilling av by- og bygdekultur, nynorsk, avhold og lekmannskristendom.

Ragnar viser seg i tillegg å ha sittet i kommunestyret i hjemkommunen i mange år. Det er derfor god grunn til å tro at han ser ganske annerledes på politikerne enn det de mest kritiske bussjåførene gjør.

Når det gjelder hvem som bør ha makt i det norske samfunnet, svarer Ragnar noe som kan minne om Morten – det bør være politikerne, men i praksis er det nok byråkratene i departementene som bestemmer mest. Men selv om Ragnar mener politikerne bør få mer makt på bekostning av byråkratene, sier han likevel at han generelt har bra tillit til begge gruppene. Han opplever heller ikke at det fins noen maktarroganse blant politikerne, og skiller seg slik fra de andre bussjåførene.

4.2.5. Samfunnets forfall (om makt i egen hverdag)

Når Ragnar skal snakke om klasseforskjeller og maktelite, så trekker han fram det han kaller en ny adel av de aller rikeste. Han mener de færreste av politikerne kan sies å tilhøre overklassen, og snakker i stedet om en negativ utvikling der de rikeste blir rikere og isolerer

seg fra vanlige folk. Likevel er Ragnar kanskje den av bussjåførene som i minst grad snakker om at samfunnet utvikler seg i gal retning. Som jeg nevnte innledningsvis, mener Tom Harald at moralen i landet er i forfall, og at velferdssamfunnet kan falle sammen på grunn av en grådighet og egoisme avfødt av gode tider. Helge deler mye av denne kritikken, mens Morten og Tore også snakker om negativ samfunnsutvikling, men mer på det politiske enn det moralske område. De som stemmer på Ap og SV (Morten og Tore), er mer opptatt av det politiske tilbakeslaget, mens de som stemmer på KrF og Frp (Helge og Tom Harald), er mer opptatt av tap av verdier. Tore sier det slik:

Jeg tror tida, tida i samfunnet, begynner å bli litt mer sånn at nå må arbeiderne stå mer sammen igjen, for å beholde arbeidsplasser og stå sterkere, så ikke bedriftene tar helt over styringa igjen, sånn at du til slutt må stå med lua i hånda.

Tore mener at arbeidere svekkes på bekostning av ledelsen – det er den tradisjonelle motsetningen mellom arbeid og kapital han snakker om.

Du får vel en litt sånn holdning i fra systemet at du er en sjåfør. Er du en sjåfør så skal du ikke si nei til noen ting, du skal gjøre som de sier hele tida. (...) Den turnusen vi har nå, er med veldig mye kvelds- og ettermiddagskjøring, og det har jo noen i systemet prøvd å ta tak i, men det virker som om bedriften ikke bryr seg. Og da får du egentlig et lite problem hjemme etter hvert, for de ser jo ikke noe til deg.

Tore kjører samme turnus som Tom Harald, som sier at om han var borte flere helger, så ville han bli skilt. Også Tore opplever klaging fra kona over at han er mye borte, de har til og med snakket om at han må finne seg en annen jobb – selv om han trives godt med selve kjøringen. Det er særlig de siste tre åra turnusene har blitt dårligere.

Tore mener det er pengene som rår i samfunnet, og at det er fordi aksjonærene vil ha overskudd at lønn og arbeidsforhold har blitt dårligere.

Du får inntrykk av at overalt er det innsparinger og innsparinger. Men det gjelder bare enkelte i firmaet, det er i fra én høyde og nedover det gjelder. Oppover så spiller det ingen rolle hvor mye de bruker, og hva de bruker pengene til. (...) Det ser du jo eksempelvis bare nede hos oss. Vi har spurt noen år om å få en fire–fem tusen til en liten juletilstelning for dem som kjører (på vårt skift). Og det er blankt avvist. (...) Men hver sommer så har bedriften en samling en fredag, det har til og med vært med hotellovernattinger, og spise og drikke så mye dem vil og kose seg for hele administrasjonen, uten at de blunker på det i det hele tatt.

Tore har ikke noe imot dem i administrasjonen, men han reagerer på forskjellsbehandlingen fra ledelsen – den synes han er kvalmende.

Også Morten snakker om en negativ samfunnsutvikling – det går for mye penger til næringslivslederne, og de tar ikke lenger ansvar, om de tabber seg ut, slipper de unna med enorme fallskjermer. På jobben har han merket at ledelsen ikke tar ansvar for de ansattes velferd. Morten er villig til å strekke seg for å komme ledelsen i møte. Han har tidligere sagt at problemet med lønna skyldes lave bevilgninger fra kommunen, og ikke ledelsens lønnspolitikk. Men likevel er det noen «omveltninger» som har skjedd som har gått på trivselen løs. Morten vet hva han snakker om, han har selv vært sjukemeldt det siste året, men er tilbake i arbeid nå.

Morten kobler ikke ledelsens innstramminger inn i en venstreideologisk fortelling om arbeidere mot bedriftsledere på samme måte som Tore. Men det fins en bussjåfør som er vel så ideologisk som Tore, nemlig Vidar.

4.2.6. En annen livshistorie

Om Ragnar skiller seg litt fra de fire informantene som kjører langdistanse på fulltid, er Vidar enda mer annerledes. Jeg kom i kontakt med Vidar gjennom en studentinformant, hun var Vidars svigerinne. Vidar har jobbet litt over ti år som bussjåfør i Oslo sporveier, før det var han yrkesmusiker nesten like lenge. Gjennom bandet var Vidar tilknyttet et venstreradikalt politisk miljø med stort innslag av middelklasseungdom, og det virker som om han har de grunnleggende politiske holdningene sine fra denne tida.

Bandet Vidar spilte i, var svært anerkjent om enn i et lite miljø, og i mange år reiste han og de andre rundt og holdt konserter i Europa og i Nord-Amerika. Vidar vet mye om livet som artist og det å arrangere konserter, men nå lever han ikke lenger et uvanlig liv, han bor i Oslo med kone og barn, og deltidsjobben som bussjåfør har blitt fulltidsjobb. Fortsatt spiller han i et band på fritida, men det blir ikke så mye tid til det, ettersom han har småbarn hjemme. Vidar er i slutten av trettiårene og skiller seg fra de andre bussjåførene med en litt «rocka» klesstil, jeg møter ham utenfor bussen, på en kafé.

Vidars vei inn i bussjåføreryrket via musikken er en livsbane som er svært annerledes fra de øvrige bussjåførenes. Vidar gikk allmennfag på videregående, og kanskje ville en høyere utdanning vært en naturlig fortsettelse da han flyttet hjemmefra. Men Vidar valgte å satse på musikken, og etter hvert følte han at han ble for gammel til å sette seg på skolebenken. Denne levemåten er ikke uvanlig for folk i kunst- og kulturfeltet, det fins mange varianter av det å ha en «brødjobb» samtidig som man har en form for kunstnerisk hovedgeskjeft som kaster lite av seg.

Med Bourdieus begrepsapparat kan man si at Vidars alternative livsbane både skyldes at han har hatt en annen habitus enn de andre bussjåførene og fører til at han har en annen habitus enn de andre bussjåførene. Likevel jobber han fulltid som bussjåfør og står stilt overfor mange av de samme utfordringene i hverdagen som de andre informantene.

Vidar mener det er næringslivseliten som har mest makt i Norge, og det er en gruppe han har liten tillit til. Vidar knytter umiddelbart økt næringslivsmakt i samfunnet til privatisering og anbudsutsetting og nevner det at Høyre og Frp styrer i Oslo som et problem (de andre som nevner anbud som et problem, knytter det ikke umiddelbart til høyre–venstre-aksen). Når vi snakker om den rødgrønne regjeringen, er Vidar klar på at den i hvert fall er bedre enn den forrige borgerlige regjeringen. Når Vidar stemmer, står det mellom SV og RV/Rødt, sist ble det RV.

Vidar snakker om at politikerne kanskje ikke får gjennomført så radikal politikk som han kunne ønske seg, fordi de må nå ut til det brede lag av folket. Vidars implisitte kritikk av «de brede lag av folket» som et hinder for god politikk, er helt ulik de andre bussjåførenes holdning, og denne forskjellen viser seg også når Vidar og jeg diskuterer ordet «folkelig» og hva han legger i det.

«Folkelig», jeg ser jo på det som litt sånn ... Frp-aktig, faktisk, hvis det sier deg noe.

Ja, det gjør jo det.

Ja, altså det veldig mange såkalt vanlige folk liker å holde på med, det har kanskje aldri jeg likt best, så da blir folkelig ikke nødvendigvis det som jeg er mest opptatt av.

Vidar har bakgrunn fra distrikts-Norge, og kanskje har han erfaringer med at det folkelige er i majoritet, og at det han holder på med er «sært». Hans avstandstaken fra begrepet kan virke mild, men Frp-aktig er ikke et positivt ord i hans vokabular. Om Frp sier han: «Eneste grunnen til at de har fått noen makt noe sted, det er fordi de klarer å sette folk opp mot hverandre, og jeg synes det er en uredelig måte å holde på.» De andre bussjåførene ser alle «folkelig» som noe positivt, og som vi skal se, har de et annet forhold til Frp.

4.2.7. Politiske meninger: mye bra i Frp

Det er bare én av seks bussjåførinformanter som stemte Fremskrittspartiet ved forrige valg (Tom Harald). Men alle unntatt Vidar har en viss sympati med partiet. Helge svarer slik på spørsmålet om hva han ville tenke om en ren Fremskrittsparti-regjering:

Altså, jeg synes det hadde vært veldig greit. Jeg har aldri stemt på dem, men det er veldig mye bra i Frp, og jeg synes det hadde vært veldig ålreit om de hadde fått slippe til og prøvd, og så funnet ut at det var kanskje ikke så enkelt som det de ville ha det til likevel og kanskje komme litt mer ned på bakken.

Det er ikke rart at Frp, et parti som i en navneskifteprosess i 1977 kunne blitt hetende både «Sunn fornufts-partiet» og «Den vanlige manns parti» (Bjørklund 2004: 415) appellerer til en som føler at vanlige folks praktiske kunnskap blir for lite hørt i politiske prosesser. Troen på at folkets sunne fornuft blir overkjørt av maktelitens arroganse kjennetegner den politiske *populismen*, og kanskje kan en si at nettopp mer populisme er det flertallet av bussjåførene etterlyser, populisme forstått som politikk som tar inn over seg meningene til vanlige folk. Frp er, med mulig unntak for Rødt, det eneste partiet som anerkjenner motsetningen mellom folk flest og en maktelite av politikere og byråkrater. Dette gjør at partiet har appell, det representerer et alternativ. Selv Tore, som har stemt SV de siste valgene, og som er veldig opptatt av at folk som kommer skjevt ut skal få hjelp, forteller at han har sympati for Frp og at han har «proteststemt» på dem etter misnøye med Arbeiderpartiet.

Det fins også politiske enkeltsaker ved Frp som appellerer til bussjåførene.

Innvandringsaken for eksempel. Tore sier det slik:

Jo, for det første, så skulle de vært pliktig til å gå et kurs, hele familien skulle vært opplært på minimum et halvt års kurs i Norge, om hva slags skikk og oppførsel og bruk vi har i landet her. Det hadde vært helt normalt, at du tilpasser deg det landet du flytter til, ikke at det landet du flytter til skal tilpasse seg deg. Og krav til norsk. Skriftlig og muntlig. Og klarer de ikke det, så har de ikke noe her å gjøre. Da spiller det ikke noen rolle hvor synd det er på dem, for da vil de ikke. Altså, de bør ikke klare det i løpet av et halvt år, kanskje i løpet av et år, halvannet år, det kommer helt an på den psykiske tilstanden deres, men de er jo eksperter på å spille på den hver gang det er noe, da.

Ja. Du tror det er mye at folk i det offentlige blir lurt av innvandrere?

Ja. Det er garantert.

Innvandringsspolitikk er et tema der mange har meninger som ville blitt stigmatisert om de ble uttalt offentlig. Det er stor forskjell på måten innvandringsspolitikk diskuteres på tv og i aviser og måten temaet diskuteres rundt middagsbordet i et hjem med en viss innvandrings skepsis. Skal man uttale seg om emnet offentlig, bør man beherske den offentlige diskursen. De som har meninger som vanskelig kan uttrykkes i den offentlige diskursen, slik som Tore her, vil kunne føle at det er en meningssensur. Denne kan oppleves som en del av den urettmessige makten til dem som lever av å snakke/skrive/mene på bekostning av dem som lever av «ordentlig arbeid». Når Frp er skeptiske til innvandring, kan det dermed oppleves som i tråd med partiets motstand mot «eliten».

Handlingsregelen og bruk av oljefondet er et annet tema der Frp går mot «ekspertenes» råd – og får støtte av mine bussjåførinformanter. Alle unntatt Vidar mener vi kunne brukt mer, og ofte nevnes veier som noe pengene kunne vært brukt på. Frykten for klimaendringer får lav prioritet i bussjåførenes politiske holdninger, noen sier sågar som Morten at de ikke tror noe særlig på menneskeskapte klimaendringer – igjen et signal om mistillit til vitenskapen.

Vi ser at det er en del politiske saker som kan leses inn i mønsteret ekspertelitene kontra folk flest. Det gjelder innvandring, oljefondet og miljøvern – saker der Frp står på den ene siden og utdanningseliten står på den andre.

Bussjåførene uttrykker stor misnøye med skattepolitikken, men det dreier seg ikke bare om at skattene er for høye. «Jeg har vel kanskje tro på at systemet kunne vært litt annerledes, det kunne gjerne vært litt høyere skatteprosent, fast skatteprosent, og heller redusert litt på andre utgifter,» sier Helge, som likevel mener det totale skattetrykket bør reduseres. Tore sier det er altfor mange skatter og avgifter i dette landet, men den vanlige lønnskatten på 28 prosent, den er grei. Ragnar mener også lønnskatten er grei, men det er en del avgifter som burde vært sett på. Det nevnes også at skattesystemet er urettferdig, de rikeste kunne betalt mer, de fattigste og de med gjennomsnittlig inntekt kunne betalt mindre.

Ønsket om et annet skattesystem handler først og fremst om at bussjåførene vil sitte igjen med mer penger. Det kan også handle om et ønske om mer rettferdighet. Men når alle ønsker reform og ikke bare kutt, tyder det på at informantene ønsker å være med å bestemme. Det kan tolkes som at de fleste av informantene ønsker å delta i politiske beslutninger, men med unntak av Ragnar, som har vært aktiv i kommunestyret, oppfatter de det som vanskelig å kanalisere engasjementet. Det er også slik at det er lett å mene, men mer forpliktende å organisere seg.⁶ Det å gå inn i en organisasjon for å påvirke med sine meninger, virker som nevnt fremmed for de fleste informantene, de begrunner det med at det er så mye formelt i politikken eller at de ikke ser seg selv som «ledertyper».

4.2.8. Telefonintervju: sterke meninger

Omtrent midtveis i intervjuene ringte jeg til et busselskap for å høre om jeg kunne få intervju sjåfører derfra. Jeg snakket med en daglig leder i et lite busselskap, Håvard, som anbefalte meg å møte opp på bussparkeringa ved Oslo S og spørre folk direkte. Det ble til at Håvard og

⁶ Kanskje er det mer apati blant de bussjåførene som sa nei til å stille opp til intervju, om lag 75 prosent av dem jeg spurte. Et svar fra en svensk bussjåfør som sa nei til å stille opp, kan tyde på det («Jag skiter i vem som har makten i Norge.»). Et annet svar tydet på at også de som ikke ville delta i undersøkelsen var engasjerte («Dem (politikerne) syns jeg ikke noe om. De tror de er eksperter, men det er de ikke.»).

jeg snakket litt om norsk politikk, og jeg fikk lov til å bruke samtalen som en del av materialet i oppgaven.

Håvard sier om seg selv at han er «frittalende», og i løpet av samtalen vår forteller han om mye som burde vært rettet på i Norge. Det første han sier, er at «yrkesaktive folk er dritt lei skatter og avgifter», nivået må reduseres. Han nevner uhjelp som innsparingspost: «Det går fem milliarder til uhjelp der folk kunne leve i stråhytter.»

Håvard mener vi har altfor mye byråkrati i Norge og at «byråkratene har makta over folk som driver med meningsfullt arbeid – næringslivet trenger folk, men i stedet utdanner de stadig flere byråkrater». Ifølge Håvard har Norge «70 prosent mer byråkrater enn i Sverige, enda Norge har halve befolkninga». Han mener byråkratene må skiftes ut ved valg, som i USA. I dag har vi ifølge Håvard elendige politikere opp mot et altfor sterkt byråkrati: «Byråkratene gjemmer unna bestemmelser i forskrifter og lurer politikere.»

Men Håvard har heller ikke noe høy tillit til politikerne. «De lyver så det renner,» sier han. Han fortsetter med å si at politikerne tror folk vil ha noe annet enn det de vil ha, også han bruker begrepet «manglende bakkekontakt» og sier videre at «politikere ser ikke hvordan det ser ut i distrikts-Norge, fordi de er på reise i New York eller i Afrika». Håvard mener landet forfaller, og at man må handle raskt og bruke oljepenger på veier, sykehus og eldre.

Håvards meninger likner på de andre bussjåførenes holdninger, men han tar hardere i, han er mer misfornøyd. Han tilhører imidlertid en litt annen gruppe ettersom han er overordnet, og klagingen hans går utelukkende mot politikere og byråkrater, mens han ikke sier noen ting om næringslivseliten, så det er uvisst hva han mener om dem.

4.3. Dokumentasjon studenter

Humanistisk fakultet på Blindern består av fire modernistiske murbygg fra sekstitallet, to høyblokker og to lavblokker. I den laveste av blokkene, Sophus Bugge hus, holder bachelorstudentene til, og det er hit jeg kommer tidlig på høsten 2007, på utkikk etter studenter som vil la seg intervju.

4.3.1. Politikere mellom folket og byråkratene

I gangen utenfor auditoriene er det mange studenter, noen står og prater, andre sitter i en krok og spiser nistepakka si, flere er på vei til og fra lesesal eller forelesning. Jeg går bort til ei jente som sitter i en sofa og leser noe som ser ut som en pensumbok. Hun sier ja til å stille opp til intervju og har tid med en gang, så vi finner et ledig grupperom og setter oss ned.

Marte er i midten av tjueåra, har lyst halvlangt hår og snakker en avslepen dialekt fra Midt-Norge eller der omkring. Hun kommer fra en småby og sier at hun kanskje en dag vil vende tilbake dit. Men vel så sannsynlig er det at hun flytter utenlands. Marte har reist mye, over hele verden, men de siste årene har hun vært i Oslo for å studere. Hun går på bachelorprogrammet i Internasjonale studier, et tverrfaglig program som består av fag fra både HF og Samfunnsvitenskapelig fakultet (SV). Marte kommer fra et hjem der begge foreldrene har jobb som krever høyere utdanning, moren treårig høgskoleutdanning, faren på doktorgradsnivå. Intervjuet tar totalt halvannen time og går over to dager. Det er likevel litt preget av hastverk, jeg har mange spørsmål å teste ut, intervjuguiden har ennå ikke funnet sin endelige form.

Marte mener byråkratene er gruppen som har mest makt i Norge. Det begrunner hun med at politikerne skiftes ut, mens administratorene holder sine posisjoner i årevis og sitter på stor kunnskap og store påvirkningsmuligheter. Hun regner også næringslivstopper som viktige makthavere, men hun tror både byråkratene og politikerne har mer makt.

En grunn til at Marte ser byråkratene som hakket mektigere enn politikerne, er at politikerne har for mye fokus på det hun omtaler som å «tilfredsstille folket» og å «tilpasse seg for mye til Dagbladet og VG». Det betyr for det første at de får sitt handlingsrom begrenset av frykten for ikke å være populære. For det andre får det dem til å virke vinglete og påvirkelige. På spørsmålet om hvor høy tillit hun har til politikerne, svarer Marte slik: «Den er egentlig ganske høy, men som sagt så synes jeg det av og til virker som om de ikke har noe eget prosjekt, men at de bare skal komme velgerne i møte.»

Å være for ettergivende overfor velgerne er altså negativt i Martes øyne. I motsetning til dette står det å ha sitt eget prosjekt, altså noe å tilby velgerne som er mer gjennomtenkt. Etter hvert snakker vi om Frp, og da sier Marte litt mer om hva slags politikere hun ikke liker:

Jeg synes jo at det (Frp) er et sånt lettvinnt parti som virkelig da, har dratt den der «vi skal bare gi folk det folk umiddelbart ønsker», av tåpelige ønsker, som ikke har en helhetlig ideologi nesten en gang, som bare har hengt seg på sånne forskjellige (saker som): «Ja, det er veldig mange i Norge som er veldig glade i Israel – ja, okay: Da er vi veldig glade i Israel.» Og, ja, så klart ned med skattene. Typisk «Topp tjue», liksom.

Marte savner en helhetlig ideologi hos Frp og sammenlikner partiets politikk med hitlista «Topp tjue». I det kan det ligge både at politikken representerer standpunkter som er populære uten at de nødvendigvis passer sammen, og at Frp som hitlistene gir folk det de umiddelbart ønsker, i motsetning til det de kanskje ville velge på lang sikt, om de fikk tenkt seg om. Den lettvinnte politikken sammenliknes med den lethørte musikken, og begge deler står i Martes

verdensbilde i motsetning til det mer seriøse, det som foretrekkes av dem som har satt seg inn i sakene.

Marte mener at «de folkevalgte» bør ha mest makt i samfunnet, men det krever noe av politikerne. Politikken de presenterer må være noe mer enn velgernes tilbøyeligheter fra sak til sak, det må være en helhetlig ideologi. Og politikerne må ha integritet og selvstendighet, de må ha mot til å stå for noe, selv om det er upopulært. Dessuten må de ha kunnskap om samfunnet og være forsiktige med å sette seg over fagpersoners anbefalinger på sentrale politikkområder. Marte mener byråkratene og deres spesialiserte kunnskap er et nødvendig korrektiv til politikerne. Uten å ta hensyn til denne kunnskapen risikerer man å stå for en politikk som ikke er gjennomførbar, slik Frp gjør i Martes øyne:

Hva tror du ikke er gjennomførbart, da, av politikken?

Skattepolitikken. Det er kanskje det økonomiske mest, det med oljefondet og så videre. «Bruk mer, bruk mer» – det funker jo ikke. For da får vi inflasjon og alt det der. (...) De skjønner ikke at det fins økonomiske spilleregler som må følges, for at det ikke skal bli masse negative effekter av det.

Marte stoler mer på dem som vil følge økonomiske spilleregler enn dem som hevder handlingsregelen er keiserens nye klær. Slik hun ser det, er det en forbindelse mellom det å tilfredsstille folket, å ha en lettvent politikk og å sette seg over de økonomiske spillereglene.

4.3.2. Lærdommer fra statsvitenskap

Martes studieprogram er tverrfaglig, og et av fagene som inngår i studieløpet hennes, er statsvitenskap, et samfunnsvitenskapelig fag mange byråkrater har i fagkretsen. Den samfunnsvitenskapelige tilknytningen bidrar kanskje til at hun identifiserer seg med byråkrater i større grad enn andre HF-studenter gjør. Den kan også bidra til at hennes syn på samfunnets organisering er farget av det hun har lært om samfunnet på universitetet.

Den neste studenten jeg intervjuer, Anja, virker umiddelbart mer som en typisk HF-jente enn Marte. Hun har langt mørkt hår, og klær i hva man kan kalle en klassisk stil, ensfargede plagg i lilla og svart. Hun har et skjerf rundt halsen som ser mer ut som pynt enn som vern mot kulda. Anja snakker tett opp mot riksmål, selv om hun har vokst opp på Oslos østkant. I dag bor hun på Vestkanten. Hun har en far som jobber i media og en mor i en jobb som krever treårig utdanning. Det viser seg at også Anja har statsvitenskap som et av fagene sine. Hun har imidlertid flest fag fra HF, først og fremst språkfag, men også filosofi. Studieprogrammet hennes er tverrfaglig, Asia-studier.

Om Anja har flest fag fra HF, refererer hun likevel ofte til ting hun har lært på statsvitenskapen i løpet av intervjuet, for eksempel når vi snakker om Fremskrittspartiet. «Alle som har tatt statsvitenskap burde skjønne hvorfor man ikke skal stemme på Frp (latter),» sier hun. Anja mener altså at akademisk kunnskap kan og bør ligge til grunn for politiske meninger på den måten at det begrenser hva slags meninger man kan ha, det verner en mot uansvarlige standpunkter. Anja mener Fremskrittspartiet har lettvinde løsninger, og at hvis man går nærmere inn på politikken, vil man forstå at den har negative konsekvenser. Hun trekker fram et eksempel fra partiets miljøprogram: De vil ikke regulere skogsdrift i Norge, men la forvaltningen være opp til skogeierne. Anja mener det vil føre til overhogst. Hun ser dette som et eksempel på to problemer med Frp-politikerne: De forstår ikke markedsmekanismens begrensninger, og de forstår ikke at politikere av og til må ta upopulære avgjørelser. Til gjengjeld mener hun partiet har en styrke i å få saker på dagsordenen og i at «de mener det 'folk flest' mener». Men det virker ikke som om hun synes at det «folk flest» mener er så veldig verdt å lytte til:

Jeg har kanskje litt inntrykk av at det er folk som kanskje ikke har tenkt så mye gjennom politikk på det teoretiske planet som stemmer Frp. (...) Jeg vet jo, på en måte, at ikke alle har universitetsutdannelse, jeg vet at ikke alle har studert statsvitenskap, jeg vet at det er mange som ikke bryr seg så mye om det heller. Og jeg skjønner jo på en måte at et parti som kommer med lettvinde løsninger og lover alt du har lyst på ... appellerer. Hadde det vært så enkelt, så hadde jeg sikkert stemt på dem selv også.

Det «folk flest» og Frp mener, blir stående for Anja som ikke bare basert på en annen kunnskap en den akademiske, men basert på fravær av kunnskap, innsikt og interesse, det er det lettvinde. At mange stemmer Fremskrittspartiet blir oppfattet som et problem som henger sammen med at det er vanskelig å gjøre seg opp velbegrunnede meninger for dem som ikke har noe særlig utdannelse og ikke er noe særlig interessert (det går ikke entydig fram av uttalelsene hennes om hun mener at også ikke-samfunnsrelevante utdannelse som for eksempel matematikk også vil lede til økt forståelse for hvordan samfunnet fungerer).

På spørsmålet om hvem som bør ha makt i samfunnet, svarer Anja: «I prinsippet så bør jo alle ha et ord med i laget. Med alle så mener jeg alle voksne oppegående.» Hun presiserer ikke hvem hun tenker på som «voksne oppegående», men at «alle skal ha et ord med i laget» er noe hun mener er godt ivaretatt i Norge fordi vi har høringer der alle kan komme med sin mening før beslutninger blir tatt. Indirekte kan man tenke at de som kan nok om politikk til å kunne ytre sin mening i en høring, faller inn under definisjonen «voksne oppegående».

Anja mener politikerne er den gruppen som bør ha mest makt i samfunnet, fordi de er valgt av folket. Men hun synes det er bra at man på enkelte områder har eksperter og fagpersoner som tar avgjørelsene, for eksempel at ikke stortingsrepresentanter avgjør i asylsaker. Hennes ønske om et samfunn der politikerne styrer i samråd med fagpersoner, minner svært mye om Martes tanker om at politikerne bør styre sammen med byråkratene.

Anja snakker en del om næringslivets makt, hun er bekymret for at store selskaper skal presse gjennom en politikk de tjener på. Samtidig mener hun næringslivet er «berørte parter» og må få lov til å bli hørt før beslutninger skal fattes. Det hun er redd for, er at lobbyvirksomhet fra næringslivet skal legge sterke føringer på politikken, noe hun mener foregår i USA. Men hun tror ikke det vil bli slik i Norge, fordi systemet her er mer gjennomskiktig.

4.3.3. Likheter og forskjeller

Det kan synes som om vi er på sporet av noe. Både Marte og Anja har høy tillit til systemet, særlig til politikere og byråkrater. Når det gjelder politikerne, har de gjort et unntak for Frp, som de har svært lav tillit til. De mener Frp ikke lytter til fagpersoner, og at partiets politikk i for stor grad samsvarer med det «folk flest» mener om de ikke tenker seg om.

I løpet av de to første intervjuene var det få spor av at informantenes tilknytning til dannelseskulturen fra HF gjorde at de følte seg bedre enn andre. Likevel fantes det en form for elitisme i deres holdninger, en elitisme på vegne av samfunnsvitenskapsstudenter som kan litt mer om politikk enn gjengse velgere.

I de fire neste intervjuene skulle jeg møte to informanter som kom med utsagn som minnet svært mye om Anjas og Martes, mens de to andre informantene var litt annerledes. Stian, som var den siste jeg intervjuet, skiller seg mest fra de øvrige studentene. Han er den eneste studenten med svært lav tillit til politikerne.

Stian kommer fra Oslo og har bodd i byen hele livet, mest på Vestkanten, om enn ikke beste vest. Faren hans er ingeniør, mens moren har en jobb som krever treårig utdanning. Stian studerer filosofi og ønsker etter hvert å ta en mastergrad i faget. Etter hvert som vi får snakket sammen, kommer det fram at Stian har mange radikale meninger, men også at han virker trygg på seg selv og sin egen livsfilosofi.

Intervjuet med Stian tok to og en halv time, delvis på grunn av en del digresjoner, delvis på grunn av at Stian hadde mye å si om selve kjernen i intervjuet – synet på makthavere i samfunnet. Stian mener samfunnet blir holdt i sjakk gjennom at det hele tiden tilføres nye varer, og han mener at tv, aviser og reklame i stor grad skaper folks virkelighet. Dette fører

angivelig til at mange har en forestilling om selvet som i stor grad er basert på rent overfladiske ting. Selv prøver Stian å leve et liv der han ikke blir styrt av andres forventninger, han vil for eksempel unngå å ha for mye ansvar i en jobb, det er viktig for han å ha kontrollen i eget liv.

Mye av det Stian sier er interessant i seg selv, men en del av analysene virker såpass innfløkte at det ikke er sannsynlig at mange andre studenter deler dem. Samtidig likner deler av Stians samfunnskritikk på de andre studentenes kritikk av populisme. For Stian blir imidlertid konklusjonen i større grad at det norske samfunnet ikke fungerer, der de andre studentene heller ser små brister ved et ellers godt system. Et eksempel på dette er følgende spørsmål og svar:

Mener du det finnes velgere som stemmer uten å ha satt seg tilstrekkelig inn i saker?
Ja, det tror jeg, i høyeste grad. Jeg tror flertallet av dem som stemmer først og fremst baserer seg på for eksempel tv-debatter. Det er det etter min mening helt umulig å få noe vettugt ut av.

I sitatet fra Stian ser vi at skepsisen til velgernes kunnskapsnivå handler om en mistillit til mediene som formidler politikken til velgerne. Det likner det Marte sier om at politikerne i for stor grad tilpasser seg både folket og løssalgsavisene. Marte har imidlertid tillit til politikerne, mens Stian tror politikerne er «folk som liker å sole seg i glansen av media og spise middager med viktige folk og slikt». Han kaller politikerne «oppmerksomhetshorer» og fortsetter i den krasse tonen: «Den politiske debatten, den syns jeg er forsøpla av tullprat, egentlig. Mennesker som er kolleger, sitter og diskuterer og prøver å vinne retoriske konkurranser, mens reelle beslutninger skjer uavhengig av hva man kommer fram til i debatter.»

Stian er som de andre studentene mer negativ til Frp enn til andre partier. Men han går lengre i sin frykt for hva Frp kan gjøre med Norge. Han mener partiet er «farlig» og tror Frp ved makta kunne sette i gang utkasting av innvandrere som kunne sammenliknes med etnisk rensing. Stian mener vi i Norge ikke vet hvor fort politiske stemninger kan snu, og at vi i for stor grad tar demokratiet for gitt.

Som den eneste studentinformanten bruker ikke Stian stemmeretten sin: «Jeg føler at skulle jeg gjort et valg, så måtte jeg ha stått for det, eller måtte ha klart å rettferdiggjøre det overfor meg selv, og det klarer jeg ikke å gjøre.» Kritikken av systemet fører for Stians del ikke til politisk engasjement for endring, men heller til tilbaketrekning.

4.3.4. Modning på Blindern

Stian har tatt alle fagene sine ved Humanistisk fakultet og skiller seg slik fra Anja og Marte. Av de seks studentene jeg intervjuet, var det én til som bare hadde fag fra Humanistisk fakultet, nemlig Jonas (de øvrige hadde også fag fra Samfunnsvitenskapelig fakultet).

Jonas studerer på programmet for antikk kultur og klassisk tradisjon. Han snakker tett opp mot riksmål og bruker mye fremmedord. Intervjuet med Jonas gjennomføres over to dager, det tar samlet litt over halvannen time.

Faren til Jonas har hovedfag og relevant jobb, mens moren har treårig utdanning og tilsvarende jobb. Jonas er 21 år og har vokst opp i en småby på Østlandet, nå bor han i Oslo. Jonas har sterke meninger og mye kunnskap om både det ene og det andre, og han trekker ofte inn ting han har lært på Blindern i intervjuet. Jonas mener historiefaget har høy politisk relevans, også antikkens historie. Et eksempel fra samtale om populisme og Frp viser dette:

Altså, man skal jo ta Frp seriøst, de er jo flinke til det de gjør. Men de er jo et populistparti. De ser på meningsmålingene, og så justerer de politikken deretter. Problemet er kanskje det at nå har jo veldig mange andre partier begynt å følge dem (...). For å ta et eksempel fra Roma, det er jo sånn, når en mann begynner å smiske med folkeforsamlingen, så faller alt sammen til helvete (spøkefullt, latter). Jamfør Cæsar og Marius og Sulla (latter).

Jonas trekker fram eksempler fra det romerske senatet i hundreåret før Kristi fødsel som relevante for vår politikk i dag. Rett nok gjør han det litt spøkefullt, men det er et alvor i det han sier. Han mener at populisme er et problem, og at historien har vist at populistiske ledere skaper en slags dominoeffekt. Jonas oppfatter at faget kan bidra mye til å øke den politiske forståelsen, og legger til «bare følelsen av at du vet noe, at du er trygg på noe, er jo i seg selv en vei til å hevde en egen stemme». Dette utsagnet kan tolkes til inntekt for synet om at enhver universitetsutdanning, selv om den ikke skulle være spesielt samfunnsrelevant, leder til en økt innsikt som har betydning for ens politiske holdninger.

Jonas har en fortid som aktiv i Rødt/RV, men i dag stemmer han Venstre. Jonas mener han på sin vei fra RV til Venstre har gått fra å være «sosialisert radikal» til å bli mer selvstendig. For Jonas er det viktig at folk gjør seg opp politiske meninger på egen hånd, ikke under press fra andre. Han er skeptisk til at folk i for stor grad lar identitet og tilhørighet styre sine politiske valg og bruker ofte begrepet «sosialiserte meninger» om ukritiske og uselvstendige holdninger. Det er en individualisme han omfavner, samtidig kan man spørre seg om ikke denne individualismen er en del av en sosial kode fra Blindern, og at det på den måten er en holdning som også er innsosialisert.

Også Marte har gjennomgått en politisk endringsprosess i tida på Blindern. Et eksempel på det, er at hun har gått fra å være EU-motstander til å bli moderat EU-tilhenger.

Det som skiller dem (EU-motstandere og EU-tilhengere) er en vilje til å godta at verden globaliseres (blant EU-tilhengerne) ... ja, jeg må jo bruke det ordet.

Det handler til en viss grad om å akseptere virkeligheten?

Ja, sånn som jeg ser det (latter).

Marte sier hun har endra EU-standpunkt fordi hun har lært mer. Kunnskapen har kommet fra Blindern, men hun mener det ikke har vært noen indoktrinering fra foreleserne. Men lærdommer fra Blindern har hatt betydning for hennes politiske meninger, som for Jonas og Anja. Hvorvidt Stians tanker er påvirket av Blindern er vanskelig å si. En del av mediekritikken hans kan synes som et ekko av Adorno og Horkheimer, og han sier selv at han leste Nietzsche som inngangsport til filosofifaget. Så Stians meninger er påvirket av filosofi, om enn ikke den som primært læres bort på Blindern (Nietzsche fins på pensum, men er ikke blant filosofene som vektlegges mest).

4.3.5. Venstreradikal uten klaging

Om Stian og Jonas skiller seg litt fra Anja og Marte i sine analyser, utmerker informanten Line seg ved å likne mye på de to andre jentene i sine svar. Line er ei blid og positiv jente på 22 år, karismatisk og utadvendt. Intervjuet med henne tar to og en halv time, og praten går lett hele veien. I løpet av intervjuet problematiserer Line mange ganger sin egen kunnskap, og ofte skyter hun inn «jeg vet ikke» før og etter setninger. Likevel virker hun som en person som stoler på sine egne intellektuelle evner, hun virker ikke redd for å dumme seg ut.

Line studerer som Anja og Marte på et tverrfaglig studieprogram, Latin Amerika-kunnskap. Hun har en fagkombinasjon med blant annet historie, språk og sosialantropologi. Hun forteller at hun kommer fra en sekstiåtterfamilie med lærerforeldre, og at hun har vært med å stå på *stand* da hun var liten. I valgene står det mellom SV og RV/Rødt, og i 2007 stemte hun RV, fordi hun føler SV beveger seg for langt mot høyre. Men Lines venstreorientering innebærer ikke at hun er misfornøyd med hvordan samfunnet fungerer i Norge eller føler at hun har mye å klage på. Hun tror tvert imot at vi vil fortsette å ha et godt samfunnssystem i Norge uavhengig av om hun engasjerer seg politisk eller ikke, og hun tror det kan være noe av grunnen til at Frp gjør det såpass godt:

Noen ganger kan jeg tenke for eksempel at grunnen til at Frp har så mange velgere, er at de, at man veit ingenting, at man stemmer bare det som ser bra ut. (...) Og så tror

jeg at vi har egentlig kanskje nok kontrollerende instanser og på en måte ... sikkerhet i forhold til at vi kommer til å fortsette å ha det bra i Norge, da. Grunnen til at man kanskje ikke setter seg så mye inn i politikken, er at man føler ikke at det trengs, fordi samfunnet styrer seg selv. Det er alltid de som kommer til å engasjere seg på «dine» vegne, i gåsetegn. Ja, godene blir bevart og du får de rettighetene du skal ha.

Line tror som Anja at Fremskrittspartiets velgere mangler kunnskap. Mangelen på kunnskap skyldes angivelig at velgerne ikke gidder å bruke energi på å sette seg veldig inn i saker, fordi samfunnet styrer seg selv. For Line ligger det noe positivt i at samfunnet styrer seg selv. Det vil alltid være noen som engasjerer seg på hennes vegne. Hun føler seg trygg på at samfunnet ikke vil bevege seg radikalt i gal retning. Hun sier at hun stort sett har tillit til at politikerne gjør sitt beste, med unntak for Fremskrittspartiets politikere, som hun ikke stoler på. Men Line tror ikke Frp vil kunne ødelegge Norge. Om de kom i regjering, tror hun de ikke ville kunne forandre Norge mye, men at de ville vise sin inkompetanse og derfor synke i oppslutning.

4.3.6. Skattene er «passe»

I likhet med Line er også informantene Ole en slags systemtro radikaler. Ole tar en master i filosofi, og er på den måten en person som har tatt sjansen på en risikabel utdanning. Som Anja og Marte har han statsvitenskap i fagkretsen. Ole gjør et sympatisk inntrykk, han er en rolig person som virker belest og oppdatert, men samtidig jordnær og ujålete. Han er 27 år og har foreldre med høyere utdanning, far seksårig og mor treårig.

Ole stemmer RV/Rødt, men ifølge ham selv fordi de er en motvekt til de andre partiene, å avskaffe kapitalismen er ikke hans politiske fanesak. Om politikerne sier han følgende: «Jeg har inntrykk av at man generelt har lav tillit til politikere, men jeg vet ikke, jeg. Jeg føler egentlig at jeg har ok tillit til politikere.» Ole virker i det store og det hele fornøyd. Når jeg spør for eksempel om han mener skattene er for høye eller for lave, svarer han: «Kan man mene at de er passe?» At skattene er verken for høye eller for lave er meningen som stort sett gjør seg gjeldende for studentene. Dette kan handle om at de i liten grad betaler skatt selv, men det kan også tolkes som at de har såpass tillit til systemet at de betaler eventuell skatt med glede. Line sier i hvert fall noe i den dur: «Det har litt med min tillit til at de som bestemmer gjør det riktige, da, at politikerne setter skattene så høye som de må være.» I utgangspunktet har Line tillit til at politikerne setter skattene på et rimelig nivå, og skal de endres i noen retning, er det oppover.

I diskusjon omkring hvorvidt makthaverne begrenser hans hverdag eller ikke, nevner Ole skattene som et eksempel på at det som kan oppleves som byrder innført av maktpersoner, i praksis bidrar til å gjøre samfunnet bedre.

La oss si at man hadde jobb, og så syns man at det gikk ut over en selv at man måtte betale skatt. Man liker ikke å betale skatt, men samtidig så liker man å ha mange av de godene som fører til at man betaler skatt, så selv om man kanskje ikke umiddelbart vil betale skatt, så, hvis man tenker over det, så vil man ikke forandre på det, ettersom det da går ut over mye annet som man har lyst til å ha sånn som det er. (...) Selv om jeg nå kanskje virker litt som om jeg går god for alt makthaverne sier, så vil jeg jo tro at de fleste hindringer som ligger der, ikke er vilkårlige eller helt uten grunn.

Ole antar at misnøyen med systemet kan reduseres om folk tenker seg skikkelig om. Han mener i hvert fall at det ikke er lett å tenke seg hvordan ting skulle bli mye annerledes uten at det fikk negative ringvirkninger.

Ole mener det ikke fins maktarrogante partier i Norge. «Et parti vil vel nødvendigvis bli valgt inn av folk, da, så hvis du har et parti som mener noe som er i strid med det folk generelt mener, så vil de vel ikke komme på Stortinget,» analyserer han.

Når det gjelder fagpersoners makt, er Oles holdninger igjen preget av tillit. Oljepenget er for ham eksempel på en sak som velgerne ikke har nok kunnskap til å mene noe om. Han sier dette om handlingsregelen:

Uten å vite noe mer om det, så går jeg ut i fra at det høres fornuftig ut da, at man begrenser litt hvor mye man bruker, og at det her er ... ja, da får du kanskje litt sånn fagpersonenes makt inn, da. Fagpersoner som har sett på dette og ment at dette er en fornuftig grense å legge det på, og da går jeg ut i fra at de kan sannsynligvis mye mer om det enn meg, at det er en fornuftig grense å legge opp.

4.3.7. Makt over egen hverdag

På spørsmålet om politikerne og næringslivet har en makt som angår deres hverdag, svarer studentene litt ulikt. Det er imidlertid påfallende hvor få som kan komme på hindringer i hverdagen, det er lite klaging på egne vegne. Når jeg snakker med Marte om hennes egen økonomiske situasjon sier hun: «Jeg tenker liksom bare at det ordner seg.» Når vi snakker om hvorvidt politikere eller byråkrater har makt over hennes hverdag, klarer heller ikke Marte å komme på noe.

Jo, i min posisjon som student så møter ikke jeg på så mange problemer med byråkrati (...).

Nei, du merker kanskje ikke så store begrensninger fra makthaverne sånn generelt?
Nei, egentlig ikke. Jeg er vel assimilert, da sikkert. (...) Det er jo nettopp det at man ikke har bil, ikke har hus, har veldig få kontaktpunkter med staten, føler jeg som student. Det er offentlig transport, men den er jo, i Oslo synes jeg jo ikke egentlig det er noe å klage på.

Martes manglende kontaktpunkter med staten skyldes hennes situasjon som student. Samtidig

er det nok av ting hun som student kunne klage på, for eksempel lav inntekt fra studielån. Men Marte vil ikke klage, ikke på studentenes situasjon, ikke på kollektivtrafikken, ikke på skatter og avgifter heller, for den saks skyld. Martes eneste uttalte politiske bekymring – at det kan komme for mange Seven Eleven-butikker i nærmiljøet, kan tolkes som motstand mot kapitalismen, men også som et forsvar for kvalitetsforretningen: Hun er villig til å betale litt ekstra for at det skal være ekstra hyggelig eller høy kvalitet. Det er en holdning som markerer kulturell tilhørighet og «god» smak.

5. Analyse

5.1. Kategorier av informanter

Etter fjorten intervjuer satt jeg igjen med et rikholdig materiale der det var en utfordring å trekke ut det mest vesentlige. Likheter og ulikheter mellom informantene har gjort at jeg fant det hensiktsmessig å dele dem inn i ulike kategorier etter hva slags egenskaper de hadde.

Ifølge Thagaard (2002: 132) er det ofte slik at en i intervjuundersøkelser framstiller persontyper som den sentrale enheten i analysen. En slik inndeling finner man i den kvalitative studien *Trøtthetens tid*, der ingeniører og lærere er intervjuet, og hver yrkesgruppe utgjør én sentral kategori i framstillingen (ibid). I denne undersøkelsen har det blitt valgt et liknende opplegg, der bussjåfører og HF-studenter utgjør grovinndelingen. Da jeg skulle begynne å beskrive bussjåførene og studentene, oppdaget jeg imidlertid at det som var gyldig for noen bussjåfører, ikke stemte for andre, og likeledes at det som stemte for mange av studentene, ikke stemte for alle, så jeg fant det hensiktsmessig å dele hver informantgruppe inn i underkategorier. Dette har gjort at det har endt opp med tre kategorier av bussjåfører og to kategorier studenter. Det er imidlertid innenfor hver informantgruppe én hovedkategori som blir lagt mest vekt på i analysen. Det betyr ikke at hovedkategoriene er «den vanlige bussjåfør» eller «den vanlige HF-student», men det handler om at det i mitt materiale var en viss type studenter og en viss type bussjåfører som var dominerende.

5.1.1. Kategorier av bussjåfører

Hovedkategorien blant bussjåførene kaller jeg «den misfornøyde bussjåfør». Den misfornøyde bussjåfør kjennetegnes av et grunnleggende negativt syn på maktelitene og en grunnleggende misnøye med makten over egen hverdag. Denne typen omfatter Helge, Morten, Tore, Kai⁷ og til dels Tom Harald, som er litt mer positiv enn de andre misfornøyde bussjåførene.

Den andre kategorien kaller jeg «den alternative bussjåfør». Denne typen omfatter Ragnar og Vidar. Den alternative bussjåføren kjennetegnes av å ikke ha bussjåføreryrket som sin hovedidentitet, men ved å ha identiteten sin primært knyttet til miljøer eller virksomhet utenfor bussen. De alternative bussjåførene er ikke like samstemte i sine meninger som de misfornøyde bussjåførene, men de kjennetegnes av å ha en grunnleggende høyere tillit til politikere og byråkrater enn det de misfornøyde bussjåførene har.

⁷ En informant jeg snakket med over en røyk på en parkeringsplass.

Den tredje kategorien er «den frittalende overordnede», som i dette utvalget omfatter Håvard. Håvard kjennetegnes av en voldsom mistillit til politikere og byråkrater i offentlig forvaltning. Han minner på mange måter om den misfornøyde bussjåfør i sine meninger, men han uttaler seg sterkere. Ettersom han jobber i en stilling som daglig leder, er han i en annen arbeidsmarkedsposisjon enn bussjåførene, en vesentlig forskjell som gjør det rimelig å plassere han i en annen kategori enn den misfornøyde bussjåfør.

5.1.2. Kategorier av studenter

Den første kategorien blant studentene er «den veltilpassede student». Den veltilpassede student kjennetegnes av å ha høy tillit til politikere og byråkrater og tro på at det norske politiske systemet fungerer rettferdig. Kategorien omfatter Marte, Anja, Line, Ole og til dels Jonas, som er litt mer negativ enn de andre veltilpassede studentene.

Den andre kategorien er «den misfornøyde student». Den misfornøyde student kjennetegnes av mistillit til politikerne og en generell skepsis til maktelitene. Kategorien omfatter Stian, som er den som skiller seg ut i studentintervjuene.

Noe som er verdt å merke seg ved den veltilpassede student, er at hun og han i fire av fem tilfeller har utdanning både fra Humanistisk og Samfunnsvitenskapelig fakultet. Den ene som bare har utdanning fra Humanistisk fakultet, er den minst typiske av de veltilpassede studentene. Den veltilpassede student har dermed i praksis blitt en idealtypisk «humsam-student», altså en student med bakgrunn både fra HF og SV, og som vi har sett i dokumentasjonsdelen, trekker studentene ofte fram lærdommer fra SV som relevante for sine meninger. For noen av de veltilpassede studentene er det også en mulighet å ende opp med mastergrad i samfunnsvitenskapelige fag, noe som øker sannsynligheten for en livsløpsinntekt over gjennomsnittet (Kirkebøen 2005: 83). Bildet av studentene som fattige på økonomisk kapital og rike på kulturell kapital bør derfor modereres noe.

Selv om samfunnsvitenskapelige fag ikke har den samme tilknytningen til tradisjonell dannelseskultur som humanistiske fag, er det likevel kulturell kapital å vinne på en slik utdanning. For det første regnes høyere utdanning i seg selv som kulturell kapital i sin institusjonaliserte form, for det andre kan lærdommene om hvordan samfunnet fungerer, regnes som en spesifikk form for kulturell kapital som gir økte muligheter for å øve politisk innflytelse. En kan argumentere for at de som har en utdanning fra både HF og SV tilegner seg spesielt mye kulturell kapital, siden de både får kjennskap til dannelseskulturen gjennom HF og kjennskap til styringen av samfunnet gjennom SV. I motsetning vil for eksempel en som studerer for å bli ingeniør først og fremst få en utdanning som leder inn i en godt betalt

jobb, og ikke i samme grad tilegne seg kunnskaper om dannelseskultur eller politisk styring av landet.

5.1.3. Kategoriernes bekræftbarhet

Bekræftbarhet, hvorvidt resultatene kan bekreftes av annen forskning, regnes som et mål på hvor god kvalitativ forskning er (Thagaard 2002: 179–180). Et spørsmål som kan stilles angående bekræftbarheten, er om en forsker som gjentok forskningsopplegget fra denne oppgaven, ville komme til de samme resultatene eller ikke. En gjentakelse av denne oppgavens forskningsspørsmål ville neppe føre til eksakt de samme resultatene. Men spor av de to hovedkategoriene «den misfornøyde bussjåfør» og «den veltilpassede student» burde dukke opp. Det kan regnes som et kriterium for bekræftbarheten i denne oppgaven.

Som jeg var inne på i metodekapitlet, kan det hende at de studentene som sa seg villige til å bli intervjuet, er mer politisk interesserte enn gjennomsnittet, og dermed kanskje også annerledes fra den gjennomsnittlige student i sine holdninger til politikerne og hvem som bør ha makt. Det at en så høy andel av mine studentinformanter har vært «veltilpassede», kan kanskje henge sammen med dette. Dersom jeg hadde hatt et representativt utvalg, er det mulig (men ikke sikkert) jeg ville funnet mer misnøye med makthaverne.

Når det gjelder mine bussjåførinformanter, skiller de seg fra gjennomsnittsbussjåføreren i at de var tilstrekkelig politisk interesserte til å ville stille opp til intervju. Det kan forklare at andelen «alternative» bussjåførere er såpass høy, men samtidig kan det være verdt å understreke at bussjåførere er en mangfoldig gruppe, så vi skal ikke ta for gitt at alternative holdninger er så uvanlig. Det er imidlertid slik at om vi ser på tilfredsheten med stortingspolitikere blant dem med lav utdanning generelt, finner vi at bare 11.7 prosent tror stortingspolitikere tar hensyn til det vanlige folk tror og mener, en indikasjon på at misnøyen med politikere er utbredt (Strømsnes 2003: 174, 176). Det kan slik sett tyde på at det ikke var en tilfeldighet at «den misfornøyde bussjåfør» var en dominerende gruppe blant mine bussjåførinformanter.

5.1.4. Idealtypisk representasjon

I de kommende avsnittene om «den misfornøyde bussjåfør» og «den veltilpassede student» vil de beskrives som enhetlige grupper der alle innad mener det samme. Slik sett kan man si at det til en viss grad er en idealtypisk misfornøyd bussjåfør og en idealtypisk veltilpasset student som her beskrives. Møen (2008) skriver at idealtypen kan forstås som «en logisk understrekning av de trekk ved et fenomen som har særlig kulturell betydning». Slik kan også

hovedkategoriene i denne oppgaven forstås, som en sammenfatning av de to hovedmønstrene i materialet.

5.2. Felles gjennomgang av hovedpunkter i problemstillingen

I de påfølgende avsnittene vil jeg oppsummere og sammenlikne meningene til de veltilpassede studentene og de misfornøyde bussjåførene i henhold til de fem punktene i problemstillingen beskrevet i kapittel 1.3. Fokuset for disse avsnittene er på de to hovedkategoriene, fordi de er mest gjennomarbeidet og sier mest om hovedtendensen i materialet. For analyse av de øvrige kategoriene i materialet henviser jeg til dokumentasjonsdelen i oppgaven samt kapittel 5.5.6.

5.2.1. Hvem bør ha makt?

«Den misfornøyde bussjåfør» klagde mye over at folk ikke blir nok hørt av politikere og byråkrater, et sitat fra Helge oppsummerer godt: «Det burde bli mer tydelig at det var folkets stemme som lå til grunn for avgjørelsene og det som ble vedtatt rundt omkring i regjering og de styrende organer.»

Bussjåføren Helge etterlyser at «folkets stemme» skal bli hørt. For «den veltilpassede student» er ikke det noe prekært, hun og han er tvert imot kritiske til om «folkets stemme» alltid målbærer fornuftige krav. Studenten Marte sier noe om dette når hun kritiserer Frp: «Jeg synes jo at det (Frp) er et sånt lettvinnt parti som virkelig da, har dratt den der 'vi skal bare gi folk det folk umiddelbart ønsker', av tåpelige ønsker.» Ordet «folk» har her en helt annen valør enn i Helges sitat, det blir satt i sammenheng med «det folk umiddelbart ønsker», som er «tåpelig».

Blant de misfornøyde bussjåførene er det en mistillit til politikerne fordi de ikke lytter nok til folket. Blant de veltilpassede studentene er det en tillit til politikerne, *med mindre* de lytter for mye til «folks umiddelbare ønsker». Marte forteller at tilliten til politikerne «egentlig er ganske høy, men (...) det virker av og til som om de ikke har noe eget prosjekt, men at de bare skal komme velgerne i møte». Marte ønsker seg politikere som klarer å tenke helhetlig, avsondret fra særinteresser, og hun synes det er positivt at politikerne blir justert av byråkratene. I likhet med de andre studentene verdsetter hun *selvstendighet* og *faglighet* blant beslutningstakerne. Det første kan da sees på som det å ha integritet og stå på egne ben i beslutningsprosesser, det andre handler om å rådføre seg med de rette kunnskapskilder, da fortrinnsvis fagpersoner med høyere utdanning. Bussjåførene derimot mener politikerne lever for avsondret fra vanlige folks liv, både de og byråkratene er *for* selvstendige – og de har

mistillit til fagligheten byråkrater og fagpersoner representerer. Morten trekker fram et eksempel der han hevder byråkrater vedtar å bygge rundkjøringer som er så små at store kjøretøy ikke kommer gjennom dem. Veiarbeiderne ser at rundkjøringen er for liten, men den tilbakemeldingen tar ikke byråkratene hensyn til, de ignorerer det Morten kaller «lokaleksptisen». Dette er i Mortens øyne et eksempel på at byråkrater fatter avgjørelser som kan se rasjonelle og innsparende ut på papiret, men som ikke fungerer i praksis. Skillet mellom det som fungerer i praksis og det som fungerer på papiret, er noe bussjåførene stadig kommer tilbake til. Dette skillet nevnes ikke av studentene.

Bussjåføren Helge mener at den praktiske kunnskapen man får gjennom arbeid i hverdagen er en nøkkel til forståelse av saksforhold og foreslår at «det burde vært noen minimumskrav til at en skulle vært yrkesaktiv en periode før en gikk inn i politikken, så du hadde noe grasroterfaring, for da har du litt mer snøring på de tingene du skal jobbe med som politiker og hvordan det fungerer i praksis». Helge er skeptisk til yrkespolitikere, og han mener «bredden i folket» ikke slipper til. Når studenten Ole blir konfrontert med Helges uttalelser, sier han følgende:

Kan jeg bare få legge til at jeg er veldig uenig i det at det er viktig for politikerne å ha mer arbeidserfaring i forstand håndverkererfaring. Det synes jeg egentlig er en rar ting å si. Det er litt sånn er du politiker, så kan jeg ikke se at det viktigste å kunne er å være veldig god til å kjøre buss, for eksempel. (...)

Nei, så du har ikke noe problem med yrkespolitikere som er politikere hele livet?

Nei.

Nei, den innvendingen handler jo noe om at politikerne som folkevalgte kanskje skal være et tverrsnitt av befolkningen. Hvis alle er yrkespolitikere, så blir det ikke sånn. Det er sant det, jeg ser det. Men samtidig så føler jeg at man kan representere en gruppe uten å nødvendigvis være en del av den gruppen.

Ole er opptatt av at for å være leder i en bedrift trengs andre ferdigheter enn for å jobbe «på gølv». Dette handler dypest sett om en tillit til arbeidsdeling og den spesifikke kompetansen ledere besitter. De veltilpassede studentene aksepterer og synes det jevnt over er et gode at det fins egne sjikt av ledere og fagpersoner som fatter beslutninger. De misfornøyde bussjåførene er langt mer skeptiske til ledere og fagpersoner. De har også et annet syn på hva som kvalifiserer folk til ledersjiktet og etterlyser ledere av typen «the selfmade man». Helge sier det slik: «Jeg tror de (som har jobbet seg opp fra bunnen) har en annen forståelse av hele opplegget, hvordan ting fungerer enn de som ikke har gjort et praktisk arbeidsslag (...). Det er forskjellige mennesketyper.» Et par av bussjåførene har imidlertid så sterk mistillit til næringslivsledere at de ikke ser noen forskjell på «the selfmade man» og dem som har arvet rikdom.

Det dukket opp en litt pussig historie da jeg snakket med Line om hvem som bør ha makt, hun forteller:

Jeg snakket med en jente for bare få dager siden, som mente at det beste for Norge og verden, det ville være å bare droppe alt som heter demokrati, og så innført diktatur i stedet for. Og den diktatoren, det kunne med fordel vært en datamaskin. For da kunne man bare taste inn all informasjon som gikk på verden og miljø og fattigdom og migrasjon og ... alle tall inn i datamaskinen, og så ville den helt nådeløst, uten tanke på at den skulle bli gjenvalgt eller noen ting, bare komme ut med instruksjoner for hvordan vi skulle handle.

Line er fascinert av denne ideen. Hun tror vi ville få mindre goder i privilegerte Norge om denne rettferdighetsmaskinen ble koblet inn. I tillegg ville vi fått en stor kvote immigranter. Line ser en nøkkel til maskinens rettferdighet i at den ikke trenger å bry seg om å bli gjenvalgt, underforstått: Velgernes egoisme hindrer rettferdighet og fornuftig forvaltning av jordkloden. Med denne skepsisen til de gjengse velgernes krav skiller Line seg sterkt fra de misfornøyde bussjåførene, som mener velgerne i for liten grad får være med på å bestemme. I den grad Line i teorien er positiv til en rettferdighetsmaskin, ser hun nøkkelen til godt styre i mindre, ikke mer innflytelse fra folket. Hun er selv idealistisk og vil dele av sin tid og sine ressurser med folk som har mindre enn henne selv, men hun tror nok ikke at flertallet er villig til det. Lines fascinasjon for rettferdighetsmaskinen blir stående som et ytterpunkt blant de veltilpassede studentenes velgerskepsis, men bekymring for at velgere ikke har satt seg godt nok inn i politiske saker finnes hos alle de veltilpassede studentene.

5.2.2. Tilliten til ulike grupper med makt

Som jeg allerede har vært inne på, har de misfornøyde bussjåførene lav tillit til politikere, og de har lav tillit til byråkrater. Bussjåførenes misnøye med politikerne dreier seg stort sett om at de ikke lytter nok til folket. En del klager også over at politikken bare er et spill, og at man ikke kan stole på politikernes løfter. Noen hevder at politikerne er kjøpt og betalt (Tore). Bussjåførenes mistillit til byråkratene dreier seg både om at de ikke lytter til dem som jobber med ting til vanlig før de fatter beslutninger, og at de baserer seg for mye på det som er bra på papiret, men ikke nødvendigvis i praksis.

De veltilpassede studentene har jevnt over høy tillit til politikere og byråkrater. De gjør et unntak for Frps politikere, som de har lav tillit til. Studentenes tillit til politikerne handler om en tro på at politikerne gjør sitt beste og stort sett vet hva de holder på med, de er imidlertid skeptiske til at politikerne til en viss grad kan være værhaner for folkemeningen –

de ønsker politikere med integritet og egen agenda. Tilliten til byråkratene dreier seg om en grunnleggende tiltro til den akademiske kunnskapen byråkratene baserer sin forvaltning på.

Et av spørsmålene som innledet denne oppgaven, var hvorvidt bussjåførene identifiserte seg mer med den økonomiske eliten enn med øvrige eliter, og om det kunne forklare noe av Fremskrittspartiets oppslutning. Selv om et par bussjåførere var positive til «the selfmade man», var de misfornøyde bussjåførene i hovedsak svært skeptiske til næringslivets makt, minst like skeptiske som studentene. Forskjellen på informantgruppene viste seg tydeligere i den ulike tilliten til politikere og byråkrater.

Når det gjelder tilliten til fagbevegelsen, er bussjåførinformantene splittet. Tom Harald har høy tillit til YTF som han selv er organisert i. Han har opplevd at fagforeninga ordner opp om det er problemer – det er lett å nå inn til rette vedkommende. Tore derimot, mener at også i fagforeninga er folk ute etter å mele sin egen kake. Han føler at det er en stor sosial avstand til folkene på toppen. Han får støtte fra Kai, informanten jeg snakket kort med over en røyk på en parkeringsplass.

Når det gjelder forskere, har de misfornøyde bussjåførene en mild skepsis til kunnskapen denne gruppen besitter. Studentene derimot, har svært høy tillit til forskere. Det handler om en tillit til den akademiske institusjonen og kunnskapen derfra.

Generelt kan man si at den misfornøyde bussjåfør har lav tillit til alle makteliter, det er ingen som kommer spesielt godt ut i intervjuene. Det han ønsker seg, er mer makt til folket. Det man kan si, er at den misfornøyde bussjåfør har en tillit til folk, til at vanlige arbeidstakere med praktisk yrkeserfaring har en sunn fornuft som gjør dem meningsberettiget. Den misfornøyde bussjåfør regner seg selv som en av folket.

De veltilpassede studentene har en tillit til maktelitene og en mistillit til velgerne som gjør at det er dekning for å kalle dem elitistiske. Det er ikke en elitisme der de ser seg selv som bedre mennesker grunnet dannelse eller medfødte egenskaper, men en elitisme basert på en opplevelse av å sitte inne med fagkunnskap om hvordan samfunnet fungerer, en kunnskap de bekymrer seg over at mange velgere mangler. De bekymrer seg imidlertid ikke like mye for at politiske og byråkratiske eliter mangler denne kunnskapen, der har de en tiltro til elitene som også kan betegnes som elitistisk. Selv om studentene har tiltro til elitene og liten tiltro til «folk flest», er det likevel lite trolig at de ser på seg selv som en elite, så elitismen deres må regnes for å være relativt moderat.

5.2.3. Politiske meninger

Ettersom bare én bussjåfør stemte Frp, kunne det synes vanskelig å skulle trekke noen «Frp-kode» ut av materialet. Imidlertid viste det seg at det var en del punkter der de misfornøyde bussjåførene var samstemt enige med Frp – det gjaldt innvandring, miljøvern, handlingsregelen, reduserte avgifter og opprusting av veier. Som jeg var inne på i kapittel 4.2.7, har alle disse sakene til felles at det fins «bedrevitere» som er uenige med Frp, og sakene kan derfor kobles inn i en motsetning mellom ekspertelitene og «folk flest» beskrevet av Krange og Skogen (Krange og Skogen 2007: 228, 239–241). Nå kobler ikke bussjåførinformantene selv sine holdninger i de nevnte politiske sakene til en motstand mot bedreviterske formyndere, så denne politiske forbindelsen forblir latent, men kanskje kan den vekkes til live av politikere som gjør ideologisk arbeid.

Holdningen til Frp var minst like sentral i studentintervjuene som i bussjåførintervjuene. Samtlige studenter trakk fram Frp som eksempel på et parti med politikere de hadde lav tillit til. Partiets velgere beskrives som uinformerte og/eller uutdannede. Partiets frontfigurer beskrives som kyniske, men dyktige. Denne holdningen skiller seg sterkt fra bussjåførenes holdning. Den studenten som uttaler seg mest positivt om Frp, Jonas, sier følgende: «Altså, man skal jo ta Frp seriøst, de er jo flinke til det de gjør. Men, ja, de er jo et populistparti. De ser på meningsmålingene og så justerer de politikken deretter.» Blant de misfornøyde bussjåførene er Morten mest negativ til Frp, men han er likevel enig med partiet i en del av politikken. Han er skeptisk til om klimaendringene er menneskeskapte og vil bryte handlingsregelen for å ruste opp veiene. Blant de veltilpassede studentene er Lines Frp-kritikk mer typisk: «Noen ganger kan jeg tenke for eksempel at grunnen til at Frp har så mange velgere, er at de, at man veit ingenting, at man stemmer bare det som ser bra ut.» Den totale avvisningen av Frp følges opp av et følelsesmessig engasjement: «Jeg hørte et intervju med Siv Jensen på radioen som gjorde at jeg tenkte at hvis jeg går ut av blokka mi nå og ser Siv Jensen på gata, så kommer jeg til å gå rett bort og slå henne ned.»

Når alle studentene stiller seg totalt avvisende overfor Fremskrittspartiet, tyder det på at partiet har en særstilling blant HF-studenter. Som jeg kommer tilbake til i kapittel 5.5.3, kan det virke som om antipatien overfor Frp er viktig for studentenes identitet.

Motsetningen i holdningen til Frp dreier seg om tillit til fagpersoner. De veltilpassede studentene har tillit til fagpersoners beslutninger. For eksempel mener alle at handlingsregelen er en «grei grense». Dette står i kontrast til de misfornøyde bussjåførene som alle mener at vi må kunne bruke mer penger fra oljefondet. De veltilpassede studentene mener at skattene er på et rimelig nivå og setter dette i sammenheng med sin tillit til politikernes vurderinger. De

misfornøyde bussjåførene mener at skatte- og avgiftspolitikken burde vært endra. Dette handler igjen om deres *mistillit* til politikerne.

Det er påfallende blant informantene at en del politiske meninger henger tettere sammen med hvilken informantgruppe personen tilhører enn hvilket parti vedkommende stemmer. For å belyse dette kan man trekke fram holdningene til Helge (bussjåfør, KrF), Morten (bussjåfør, Ap), Anja (student, KrF) og Marte (student, Ap). På spørsmålet om bruk av oljefondet svarer begge bussjåførene at vi bør bryte handlingsregelen for å få bygd skikkelige veier, mens begge studentene svarer at vi bør følge handlingsregelen. Når det gjelder skattenivået, mener begge studentene det er greit, mens begge bussjåførene mener det bør reduseres. Begge studentene mener miljøvern er viktig, mens Helge mener miljøvernerne har for mye makt, og Morten tror ikke noe på at klimaendringene er menneskeskapte. Når det gjelder krav til innvandrerne, mener Helge at de må lære seg norsk språk og kultur, mens Anja tror tvang ikke fungerer, selv om hun ser på det som viktig at innvandrere lærer norsk. Morten mener at «skal du bo i et land, så må du kunne det språket som de prater der», mens Marte er litt mer forsiktig og sier at hvis vi legger til rette for at kravene kan oppfylles, bør vi kunne kreve av innvandrerne at de lærer seg norsk. Vi ser altså at i sakene handlingsregelen, veibygging, skattepolitikk, miljøvern og krav til innvandrere er enigheten større blant de som kommer fra samme informantgruppe enn blant de som stemmer samme parti. Man kan snakke om forskjellige politiske kulturer, uten at det er mulig å utlede direkte av de politiske kulturene hvilket parti informantene stemmer på.

Når sosial gruppering er viktigere for en del politiske meninger enn det partipreferanse er, tyder det på at folks bånd til partiene har blitt mindre tette. Velgerne skifter også oftere parti (se Aardal 2007: kapittel 1), noe bussjåførinformant Tore er et eksempel på, han har stemt Ap, Frp og SV i løpet av de siste valgene.

Når man ser på meningene som er felles for de misfornøyde bussjåførene, og som står i motsetning til de veltilpassede studentenes meninger, er de alle i tråd med Frps program. Når det likevel er få av bussjåførinformantene som stemmer Frp, kan det tyde på at Frp fanger arbeiderklassevelgeres meninger på en del områder, men at arbeiderklassevelgere likevel har en del sperrer mot å stemme på partiet. Dette kan henge sammen med at partiet oppleves som litt for radikalt, og dermed med manglende bakkekontakt som Helge er inne på. Det kan også handle om at selv om bussjåførene er enige med Frp på en del områder, er det ikke disse politikkområdene som de regner for viktigst for sin stemmegivning.

Nå skal det sies at blant Norges bussjåførere er det mange som gjør nettopp den vurderingen at Frp er verdt å stemme på. Hvis de misfornøyde bussjåførene i noen grad er

representative for landets bussjåførere, kan vi anta at handlingsregelen, skatter og avgifter, innvandring og veibygging er saker som leder til stemming på Frp.

5.2.4. Holdninger til utdanning som kilde til makt, kunnskap og posisjoner

De misfornøyde bussjåførene har en tendens til å oppvurdere den kunnskapen som stammer fra praktisk yrkeserfaring. Den gir en «bakkekontakt» som hjelper på evnen til å tenke langsiktig, slik Helge ser det. Morten mener forskere ofte har satt seg litt vel teoretisk inn i ting, og at det er de «som jobber med det til vanlig» som stort sett kjenner saksforhold best – ekspertkommentatorer og slikt på tv har han ikke så mye tiltro til.

For de veltilpassede studentene er tilliten til akademisk kunnskap høy. De refererer ofte til ting de har lært på Blindern under intervjuene. Anja, for eksempel, mener at hvis folk hadde akademisk kunnskap, ville de lettere være i stand til å fatte kvalifiserte beslutninger når de skulle stemme i valg, hun mener «alle som har tatt statsvitenskap burde skjønne hvorfor man ikke skal stemme Frp».

Litt enkelt kan man si at både de misfornøyde bussjåførene og de veltilpassede studentene vil spre den kunnskapen de selv sitter inne med. For bussjåførene gjelder det praktisk kunnskap fra vanlig yrkeserfaring, blant studentene gjelder det innsikten høyere utdanning gir. Det er imidlertid en forskjell at de veltilpassede studentene etterlyser mer akademisk kunnskap blant *velgerne*, mens bussjåførene etterlyser mer praktisk kunnskap blant *politikere og byråkrater*. Dette henger igjen sammen med at bussjåførene har mistillit til politikere og byråkrater og tillit til velgerne, mens studentene har mistillit til velgerne og tillit til politikere og byråkrater.

5.2.5. Opplevelsen av makt over egen hverdag

Bussjåførene er jevnt over misfornøyde med den makten de har over egen hverdag. De veltilpassede studentene er jevnt over fornøyde. Bussjåførenes misnøye skyldes flere forhold. Noen har opplevd at turnusene blir endret på, med mye kvelds- og helgekjøring, og de synes det virker som om ledelsen ikke bryr seg om ulempene dette medfører for sjåførene. I tillegg har lønna deres stagnert over mange år, og statusen til yrket de har, er synkende.

De misfornøyde bussjåførene har en opplevelse av at de er i en negativ utvikling som det er vanskelig å påvirke. Det kan forklare ikke bare misnøyen de føler med egen hverdag, men også at de er misfornøyde med maktelitene. Det er ingen som står på for bussjåførenes sak – som Tore sier om Arbeiderpartiet og LO: «De hører ikke på folkerota, de hører i hvert fall ikke på en bussjåfør.»

Når studentene er så mye mer tilfredse enn bussjåførene, kan det henge sammen med at de synes det er spennende å studere, og at de er i en fase der forpliktelsene er få. Det kan også henge sammen med at studentene grunnleggende har en sterkere følelse av å tilhøre en gruppe som blir hørt på og som blir regnet med i samfunnet. Det kan virke som om studentene i større grad enn bussjåførene tror at det er mulig å påvirke små og store ting i samfunnet gjennom å organisere seg. For eksempel nevner Line at de ikke har noe masterprogram i Latin Amerika-studier som hun tar bachelor i, men i stedet for å klage over systemet, tar hun skylda selv og sier at hun har jo ikke tatt det opp med noen som ville kunne hjelpe henne med det. Underforstått: Hvis hun brukte energi på å forsøke å få til et masterprogram i Latin Amerika-studier, ville det kunne blitt realisert.

5.2.6. Generell oppsummering

De misfornøyde bussjåførene og de veltilpassede studentene kommer fra ulike kulturer, noe som gjør at de tenker svært ulikt både om hvem som bør ha makt og om en rekke politiske temaer. Litt enkelt kan man si at bussjåførene etterlyser mer populisme, mens studentene er preget av frykt for populisme.

Populisme kjennetegnes ved å ta meningene til alminnelige folk på alvor. Populismen har brodd mot makteliten som angivelig er i utakt med folket (Bjørklund 2004: 413–414). De som bruker ordet populisme som et negativt ladet ord, mener ofte at den spiller på lavere instinkter hos folk, en politikk som ved nøye inspeksjon ikke er anbefalingsverdig. Det populistiske aspektet i bussjåførenes holdninger finnes i Helges uttalelse om at det burde være tydeligere at folkets stemme ligger til grunn for politikernes beslutninger. Også forslaget om at alle politikere burde ha praktisk yrkeserfaring kan anses som populistisk – bare politikerne hadde *vanlig* yrkeserfaring, ville de kunne tenke mer langsiktig. Mortens uttalelser om at det er de som jobber med ting til vanlig som kan det best, ikke forskere som har satt seg litt vel teoretisk inn i ting, vitner også om en oppvurdering av folket som kan identifiseres som populistisk.

Også flere av de misfornøyde bussjåførenes politiske meninger kan sies å være i samsvar med det populistene mener, i den forstand at et flertall av folket mener dem, men at de likevel ikke har gjennomslag politisk. Det gjelder for eksempel handlingsregelen, der 56 prosent av befolkningen står mot stortingsflertallet i ønsket om å bruke mer oljepenger (Aardal 2007: 43). Også i synet på innvandring skiller befolkningen og bussjåførene seg fra stortingsflertallet ved å ha mer negative holdninger (ibid).

På motsatt side av den politiske skalaen finner vi studentenes populismefrykt. Studentene er redd kvaliteten på beslutningene går ned som følge av at «folkets umiddelbare ønsker» blir for mye tatt hensyn til. De frykter at utdannede og uinteresserte mennesker skal stemme på «feil» parti, på grunn av sin mangel på kunnskap. De har mer tillit til politikerne og byråkratene enn til velgerne. De står for en elitisme forstått som identifisering med eliten og mistillit til «folk flest».

De veltilpassede studentenes tillit til politikere og byråkrater gir seg også utslag i at de unisont støtter opp om en ikke-populistisk politikk som fagpersoner anbefaler. Det gjelder for eksempel at de alle støtter handlingsregelen, og at de alle synes skattesatsene er på et noenlunde greit nivå.

5.3. Analyse: den misfornøyde bussjåfør

I de kommende avsnittene følger analyser av den misfornøyde bussjåfør der mer sosiologisk teori er trukket inn. Jeg undersøker blant annet de misfornøyde bussjåførene i lys av klasseteoriene til Marx, Bourdieu og Goldthorpe og ser på disse bussjåførenes eget syn på klasseforholdene i Norge.

5.3.1. Analyse av de misfornøyde bussjåførenes uttalelser sett i lys av deres posisjon i Bourdieus sosiale rom

I et Bourdieu-inspirert klasseskjema, ville de misfornøyde bussjåførene trolig befinne seg nede på den vertikale akse, med lav samlet kapital. De har ikke mye økonomisk kapital, ikke mye kulturell kapital, trolig ligger de nær midten på kapital sammensetningsaksen. De kritiserer eliter med overvekt av økonomisk kapital – næringslivseliten – så vel som eliter med overvekt av kulturell kapital – politikere, byråkrater, forskere. I kritikken av elitene med overvekt av kulturell kapital har de potensielle allierte på høyre fløy – særlig i Fremskrittspartiet. I kritikken av elitene med økonomisk kapital har de potensielle allierte på venstre fløy.

Kritikken av elitene med kulturell kapital følger delvis den tradisjonelle vertikale klasseaksen – den er rettet fra vanlige folk mot dem som sitter på toppen og styrer. De misfornøyde bussjåførene mener at det er for stor avstand mellom beslutningstakere og folk flest, det gjør at samfunnet ikke er tilstrekkelig demokratisk, og det er ikke bare urettferdig, det fører også til dårligere beslutninger.

Samtidig er det noen særtrekk ved kritikken av politikerne og byråkratene. Når informantene skal utdype hva som er galt med disse maktgrupperingenes beslutninger,

snakker de om fravær av praktisk yrkeserfaring, og om ting som fungerer på papiret, men ikke i praksis. De snakker om en formell kultur innenfor politikk og fagforeninger som de ikke føler seg hjemme i. Kan denne kritikken sees som en kritikk langs den horisontale klasseaksen i Bourdieus sosiale rom – fra dem med overvekt av økonomisk kapital mot dem med overvekt av kulturell kapital?

Det er flere svar på dette spørsmålet. På den ene siden kan man si at «det uformelle» og «det ubyråkratiske» er populært blant dem med høy økonomisk kapital. Disse snakker stadig om behovet for «forenkling» av de politiske reglene. Det er altså en potensiell allianse mellom dem som føler seg satt til side av politikkenes særegne kultur og dem som føler seg hevet over den.

Likevel må man ta noen forbehold når det gjelder å beskrive motstanden mot det akademiske og det formelle som en kamp langs en horisontal, bourdieuansk klasseakse. Motsetningen mellom dem som besitter formell beslutningsmyndighet og dem som sitter på den praktiske kunnskapen kan nemlig også gjøre seg gjeldende innad i en bedrift, der de med overvekt av økonomisk kapital i ledelsen står sammen med ingeniørene og de som har kulturell kapital, mot arbeidere med lav samlet kapital, slik Paul Willis har vist fra fabrikker i England (Willis 1990: 189, 191–195). I konflikter der akademisk kunnskap står mot praktisk kunnskap, er det altså skiftende hvorvidt de med høy økonomisk kapital allierer seg med dem med høy kulturell kapital mot dem med lav samlet kapital, eller om de allierer seg med dem med lav samlet kapital mot dem med høy kulturell kapital.

Ut fra Rosenlund-studien kunne man forvente at den misfornøyde bussjåfør med lav samlet kapital og midtplassering på kapitalsammensetningsaksen verken ligger spesielt til høyre eller til venstre i spørsmål om utjevning kontra innsatsbelønning (Rosenlund 2000: 174–178). Nå stilte ikke jeg i min studie eksakt de samme spørsmålene som Rosenlund stilte, men et generelt inntrykk var at de misfornøyde bussjåførene både hadde meninger til høyre og til venstre i den økonomiske politikken. For eksempel mente de at det totale skattetrykket i Norge burde reduseres, men at skatten gjerne kunne ramme de rike hardere og de lavtlønte svakere. Med meninger både på høyre og venstre side i politikken, kan den misfornøyde bussjåfør samlet sett komme ut i det politiske sentrum når meningene hans slås sammen i en faktor. Det som kan se ut som et knippe sentrumsnære meninger, kan da i praksis være meninger på kryss og tvers av den tradisjonelle venstre–høyre-aksen.

5.3.2. Kulturelle og økonomiske klasser

I teksten «Kulturell imperialisme. Kodebok for den intellektuelle middelklassen» skriver Ketil Skogen og Olve Krange om arbeiderklasseinformanter fra bygda som anser klasseskillet ikke for å gå mellom dem med mye og lite penger, men mellom akademikere og vanlige folk (Krange og Skogen 2007: 227). I denne oppgaven har det vært et mål å finne ut om liknende holdninger gjør seg gjeldende blant bussjåførere. Blant de misfornøyde bussjåførene er det imidlertid ikke slik at klasseskiller som handler om kultur har større betydning enn klasseforskjeller som handler om økonomi. På spørsmålet om klasseforskjeller i Norge, trekker bussjåførene fram den økonomiske overklassen, og på spørsmål om det finnes kulturelle klasseforskjeller, har flere problemer med å forstå hva jeg mener. Én kommer imidlertid med en historie om kulturelle klasseforskjeller, Tore, som forteller om jenta med de bra karakterene som ikke vil gifte seg med en fabrikkarbeider.

Det er likevel ikke grunn til å konkludere med at bussjåførene *ikke* opplever kulturelle klasseforskjeller, men det kan se ut som om de opplever kulturelle *og* økonomiske klasseforskjeller, og anser begge deler for viktig. Måten de misfornøyde bussjåførene omtaler politikere, byråkrater og eksperter på, er som om disse gruppene skulle utgjøre en form for overklasse med en makt de ikke har gjort seg fortjent til. De snakker om en dominans som de anser som illegitim. Det gjelder like fullt for næringslivseliten, som i hvert fall Tore, Helge og Morten synes har altfor mye makt. Tom Harald er ikke like kritisk til næringslivseliten, men han er heller ikke så kritisk til politikere og byråkrater. Når vi snakker om klasseforskjeller trekker han fram samfunnets rikeste.

5.3.3. Skjulte manuskripter

Ifølge ekspunkrocker Vidar er det ekstremt mye klaging på innvandrere blant bussjåførere. Han spissformulerer seg og sier at klaging over innvandrere har overtatt for snakk om været som samtaletema nummer én på pauserommene. Vidar opplever at utsagn som «nei, faen, nå har det blitt veldig mange av dem her,» er ment å innlede til småprat.

Den negative holdningen Vidar beskriver, virker hakket mer innvandringsfiendtlig enn det jeg har plukket opp fra samtale med de øvrige bussjåførene. Kanskje er de mest innvandringsfiendtlige bussjåførene typen som sier nei til å intervjues om maktforholdene i Norge. Uansett vitner Vidars utsagn om en understrøm av snakk om innvandrere som er annerledes fra det som er regnet for god tone i offentligheten.⁸

⁸ Et forhold som denne oppgaven ikke tar for seg, er det faktum at en rekke bussjåførere i Norge faktisk er innvandrere. Innvandrere ble ikke intervjuet, for å avgrense bussjåførgruppa og gjøre den mer ensartet.

Kanskje kan synet på innvandrere være det James C. Scott kaller et «skjult manuskript» – meninger det er forbundet sanksjoner med å ytre offentlig, men som er utbredt i miljøer av folk som har lite makt (Scott 1990: 19–27). Innvandrerne får skylda for det som er galt i samfunnet, men de som mener det, må være ytterst forsiktige i offentligheten med hvordan de går fram for å vinne gehør i debatten.

På en måte kan man si at flere av de misfornøyde bussjåførenes verdipolitiske meninger kan kalles skjulte manuskripter. Det er belastende å offentlig ytre seg negativt om innvandrere, skeptisk til klimakrisa eller irritert over eliten av politikere og byråkrater som ikke skjønner noen ting. Dette er meninger som lett blir marginalisert i offentligheten. Samtidig har denne typen meninger fått stor oppslutning i nettavisenes kommentarfelter, der det er lov å ytre seg anonymt om fenomenene journalistene beskriver. Så meningenes status som «skjulte» kan diskuteres. Det er imidlertid betegnende at det er nettopp i fora der en kan være anonym at disse meningene har størst utbredelse. Det er meninger en kan oppleve mye negativ oppmerksomhet for å fronte.

Når Fremskrittspartiet er villig til å fronte deler av de meningene som mange bussjåfører har om for eksempel innvandrere, får det en dobbelt positiv effekt – i tillegg til effekten av den politiske enigheten kommer effekten av at *de tør å si det*. De tør å fronte de meningene som er uglesette i den store offentligheten, de politiske meningene som er forbundet med sosiale grupper som har lav status.

5.3.4. Analyse av bussjåførenes uttalelser i lys av Marx' og Goldthorpes klasseinndelinger

Som vi så i kapittel 4.2.5, mener Tore at i vår tid må arbeiderne må stå mer sammen igjen, for at ikke bedriftene skal ta over styringa helt. Tore snakker spesifikt om *arbeidere*, han bruker ikke begrepet «folk» når han snakker om gruppen som må «stå sammen». Intervjuet er gjort i 2007, da arbeidsmarkedet var gunstigere enn i 2009. Men Tore ser tilbake på vanskeligere tider:

Det er jo ikke så veldig mange år siden situasjonen var annerledes, og de kunne husere med folk akkurat som de ville. Og det gjør de vel sikkert til dags dato innenfor mange næringer. I hvert fall i lastebilnæringa er det jo fortsatt sånn.

Det er tydelig i det Tore sier at motsetningen mellom arbeidernes interesser og eiernes interesser er noe han har en bevissthet rundt. Han snakker også om hvordan ledelsen forventer at sjåfører skal si ja til alt de blir bedt om, og at de har laget en turnus med altfor mye kvelds-

og ettermiddagskjøring. Det virker som om ledelsen ikke bryr seg om velferden til bussjåførene, slik Tore ser det. Tore antyder at det som må til for å få bukt med situasjonen, er at arbeiderne organiserer seg.

Fagforeninger, jeg tror vel kanskje de kan komme mer til sin rett igjen nå når kapitalen rår så hardt og brutalt i verden som den gjør. Men ser du noen få år tilbake igjen, så må jeg jo si det, jeg syns vel egentlig jeg har sittet og betalt på en kontingent for ingenting.

Tore har et håp om at fagforeningene skal komme til sin rett igjen, samtidig er han krass i kritikken av dagens fagforeninger, som han sier: «LO-systemet på toppen, altså jeg føler ikke at jeg har noe tilknytning til dem. Det er akkurat som en helt annen verden for meg. Det er makt og korrupsjon og å komme seg fram sjøl.»

Tores analyse av arbeidernes vanskelige situasjon når «kapitalen rår hardt og brutalt», kan virke nær Marx' analyse. Det handler om arbeidere som har interessemotsetninger med kapitalister, og som må stå sammen for ikke å ende opp med lua i hånda – prisgitt ledelsens luner. Det kan imidlertid være verdt å merke seg at Tore mener hardkjøret fra ledelsen ikke rammer alle bedriftens arbeidere – han forteller om hvordan stadige innsparinger rammer sjåfører, mens administrasjonen får lov til å dra på helgeseminarer på hotell. Innsparingene «gjelder bare enkelte i firmaet, det er i fra en høyde og nedover», sier Tore. Han ser slik en motsetning til en service-klasse av administratorer som blir behandlet penere av bedriften enn det de som «bare er sjåfør» blir.

Det er først og fremst Tore som snakker om at arbeidere må stå sammen igjen, det er ikke et gjennomgående trekk hos den misfornøyde bussjåfør. Men også Morten har opplevd at ledelsens mål om å tjene mest mulig penger går på trivselen løs, han hevder det skaper sjukemeldinger og fravær. Det er greit at de vil tjene penger, men ikke for enhver pris, sier Morten. Tom Harald kjører samme turnus som Tore, og også han er misfornøyd med at det er for mye kvelds- og helgekjøring. Men misnøyen med bedriftsledelsen sees ikke i sammenheng med at «kapitalen rår hardt» verken hos Tom Harald, Morten eller Helge.

5.3.5. Kulturkamp og «the liberal elite»

Innledningsvis i denne oppgaven ble det amerikanske begrepet «liberal elite» nevnt, og det ble spurt hvorvidt arbeiderklassen i Norge har et tilsvarende syn på makteliten som høyt utdannede og politisk korrekte som vanstyrer nasjonen fra hovedstaden. De misfornøyde bussjåførenes bilde av politiske og byråkratiske makteliter som en gjeng med folk som har satt seg litt for teoretisk inn i ting, og som kunne ha godt av den kunnskapen praktisk

yrkeserfaring gir, minner litt om bildet av «the liberal elite». Det er imidlertid ikke slik at bussjåførene framstiller politiker- og byråkratelite som spesielt venstrevridd, mens «liberal elite»-begrepet handler om en venstrevridd elite av liberalere. I tillegg ser bussjåførene elitene som sammensatt av både næringslivstopper, politikere og byråkrater, mens «liberal elite»-begrepet forutsetter at liberale intellektuelle er de egentlige makthaverne i samfunnet (Frank 2004: 114–115).

I dansk kontekst har liberale 68-eres angivelige dominans i skolen blitt forsøkt knyttet til politiske og byråkratiske makteliters dominans i samfunnet, og den politiske høyresiden har manet til kulturkamp mot begge grupper (Lykkeberg 2008: kapittel 3). Blant de misfornøyde bussjåførene er det ikke slik at de ser politiske og byråkratiske eliters dominans i sammenheng med venstresidedominans i skolen, i hvert fall har jeg ikke klart å fange opp en slik sammenheng i intervjuene. Morten mener at vel mange lærere hører til på ytre venstre, men han ser ikke makteliten som tilsvarende venstrevridd. Tore mener at samfunnsforskere og universitetsmennesker ofte står til venstre, men definerer denne gruppen i motsetning til «(samfunns)toppene», som han tror kanskje står til venstre mens de utdanner seg, men så forandrer seg når de kommer ut i arbeidslivet.

5.4. Analyse: den veltilpassede student

I de påfølgende avsnittene blir den veltilpassede student analysert i lys av sosiologisk teori. Både Marx', Goldthorpes og Bourdieus rammeverk blir brukt.

5.4.1. Analyse av de veltilpassede studentenes uttalelser sett i lys av deres posisjon i Bourdieus sosiale rom

De veltilpassede studentene kommer alle fra hjem der begge foreldrene har høyere utdanning, så de har fått en start i livet med relativt mye kulturell kapital. Deres utdanning på Humanistisk fakultet kan sees som en naturlig videreføring av en samfunnsposisjon med relativt høy kulturell kapital – de er i ferd med å ta en utdanning som gjør det mulig for dem på sikt å tilegne seg minst like mye kulturell kapital som sine foreldre. Når det gjelder studentenes økonomiske kapital, er den litt mer uklar. De har lav inntekt grunnet studielån, men de kommer alle fra hjem der foreldrenes jobb tilsier god økonomi, og noen får også økonomisk støtte hjemmefra. Dersom studentene ender opp med en grad fra HF, vil imidlertid livsløpsinntekten deres sannsynligvis bli lavere enn snittet (Kirkebøen 2005: 83). Om de derimot ender opp med mastergrad fra SV, vil de statistisk sett ligge over snittet (ibid). Basert på dette regner jeg den økonomiske kapitalen til studentene for å være ca. middels. Den

samlede kapitalen til studentene blir da noe over middels, med en overvekt av kulturell framfor økonomisk kapital.

De veltilpassede studentenes høye tillit til politikere, byråkrater og akademisk kunnskap vitner om en grunnleggende tillit til den makten kulturell kapital gir, ettersom politikere og byråkrater har en makt som stammer fra kulturell kapital – byråkratene fra høyere utdanning, og politikerne fra mestring av den offentlige debatten og det politiske feltet.

Når de veltilpassede studentene har tillit til byråkratene, kan det handle om at de selv tilegner seg utdanning, og at de fra egne positive erfaringer med institusjoner for høyere utdanning har tiltro til byråkratene som også har høyere utdanning. Dette kan sørge for at de føler at de tilhører samme sosiale gruppe eller klasse som byråkratene, noe som igjen bidrar til tillit.

De veltilpassede studentenes tillit til politikerne kan sees i sammenheng med at politikken i vår tid har en tett forbindelse til det akademiske system. Politikere lener seg ofte på høyt utdannede fagpersoners utredninger før de fatter beslutninger, og forskningsresultater blir ofte brukt for å legitimere politikk. Dette gjør at det for politikerne kan være en fordel å besitte kulturell kapital om de skal lykkes i den politiske debatten. De veltilpassede studentenes tillit til politikerne kan derfor sees som en tillit til grupper med høy kulturell kapital. Dette inntrykket styrkes av at studentene har mistillit til partiet som opponerer mot ekspertveldet i politikken, nemlig Frp.

Den veltilpassede studentens moderate venstrepolitiske holdninger stemmer overens med forventningene fra Rosenlund-studien om at grupper med overvekt av kulturell kapital i forhold til økonomisk oftere ønsker utjevning framfor innsatsbelønning (Rosenlund 2000: 174–178). Dette går på tvers av John Goldthorpes antakelser om at service-klassen, som studentene kommer fra og er på vei inn i, er grunnleggende politisk konservativ (Goldthorpe 1995: 322). I tråd med Rosenlund kan man modifisere Goldthorpes påstand om at service- eller middelklassen er politisk konservativ, til å si at middelklassen med overvekt av økonomisk kapital er konservativ, mens middelklassen med overvekt av kulturell kapital er radikal. Det gir imidlertid mening å si at studentene i denne studien befinner seg på venstresiden, men samtidig ønsker å opprettholde samfunnet slik det er, og dermed i en viss forstand kan sees på som konservative. Slik er informantenes holdninger delvis i overensstemmelse med Goldthorpes antakelse om at service- eller middelklassen ut fra tilfredshet med de rådende forhold er politisk konservativ.

5.4.2. Om klasseforskjeller

På spørsmålet om vi har klasseforskjeller i Norge eller ikke, trekker de veltilpassede studentene verken fram den økonomiske overklassen eller noen form for kulturell overklasse. I stedet snakker de om marginaliserte grupper som tilhører en ny underklasse, og om at «vi», det store flertallet, tilhører en stor middelklasse av folk som ikke har noen særlige problemer å klage over. Både Line og Marte identifiserer den nye underklassen som innvandrere. Line sier det slik:

Vi har det jo kjempebra (...) vi har mange kvadratmeter å boltre oss på, vi har alltid to kokeplater, lissom. Vi har ... do inne. Altså, hvis det fins en ny arbeiderklasse, så er det kanskje innvandrere. At de diskrimineres i arbeidslivet mye på grunn av språk, eller bare navnet som står på CV-en (...). Jeg jobber med flyktninger frivillig på asylmottak i Oslo. Og de for eksempel, vil jeg virkelig kalle en underklasse i samfunnet. De har ikke fått status som borgere ennå, og de har et sted å bo i Norge, men det er totalt på andres premisser. Livet deres er totalt styrt av faktorer som de ikke har noe kontroll over. Ja. Så jeg tror ikke at klassesamfunnet er helt borte, men jeg tror kanskje at det burde blitt omdefinert. Fordi når man sier klasse, så tenker man på andre ting.

Det at Line og flere studenter tenker på vanskeligstilte når vi snakker om klasser, tyder på at de ikke ser «klasse» som et begrep som definerer dem, de som tilhører klasser er først og fremst mennesker som skiller seg ut, og da fortrinnsvis mennesker som skiller seg ut i samfunnets nedre sjikt. Legg for øvrig merke til at begrepene «arbeiderklasse» og «underklasse» flyter litt over i hverandre for Line, et tegn på at hun assosierer ordet «arbeiderklasse» med marginaliserte grupper.

Om man følger Marx' klasseinndeling, befinner studentene seg i arbeiderklassen, fordi de er på vei inn i yrker der de kommer til å bli lønnsarbeidere. Når de veltilpassede studentene ikke ser seg selv som arbeiderklasse, har de ifølge Marx det som kalles for falsk bevissthet, de erkjenner ikke egen klasseposisjon. Når de ser på det norske samfunnet som grunnleggende rettferdig, har de i Marx' termer akseptert borgerskapets ideologi som er ment å hindre politisk motstand mot kapitalismen. En kan i et Marx-inspirert perspektiv tenke seg at de vil bidra til å svekke arbeiderklassens forhandlingsposisjon overfor arbeidsgiverne når de mangler begreper om interesse motsetningene mellom bedriftsledelsen og arbeiderne. Anja sier for eksempel dette på spørsmålet om hvem som har makt i hennes hverdag: «Arbeidsgiver, selvfølgelig. Men det er jo et toveisforhold. Jeg kan jo slutte hvis jeg er misfornøyd (latter). Eller de kan si meg opp. Men ellers så føler jeg meg ganske fri (latter).» Ser man på det med Marx' briller, kan man si at Anja underkjenner at arbeidsgivers makt over henne er større enn hennes makt som enkeltmenneske over arbeidsgiver, og at dette vil bli

enda tydeligere når hun går over fra deltidsjobb til fulltidsjobb. På den andre siden kan man si at i hennes situasjon som student, er deltidsjobben (i en butikk) såpass lite viktig for henne at relasjonen mellom arbeidsgiver og henne blir mer symmetrisk enn Marx' klasseanalyse forutsetter.

En av studentene, Ole, kommer med noe som kan minne om en Goldthorpeiansk klasseanalyse når vi snakker sammen om interessemotsetninger i bedrifter.

Jeg vil tro at i en bedrift der ledelsen er avhengig av de ansatte, der du ikke kan få nye ansatte uten videre, at de spiller i stor grad på lag, kanskje mer enn i bedrifter der du kan få inn hvem som helst til å jobbe. På Bunnpris eller McDonald's, så har du kanskje mer konflikt.

Ole beskriver en service-klasse der de enkelte ansatte er vanskeligere å skifte ut enn blant ufaglærte arbeidere, og at ledelsen i større grad har interesse av å spille på lag med slike ansatte enn med vanlige arbeidere. At de ser for seg en slik service-ansettelsesrelasjon, kan være noe av årsaken til at studentene i liten grad oppfatter arbeidslivets interessemotsetninger i tråd med Marx' analyse.

Alle de veltilpassede studentene unntatt Jonas har studert på Samfunnsvitenskapelig fakultet, og det kan se ut til at kjennskap til samfunnsvitenskap gir en fortrolighet til det politiske systemet som igjen skaper tillit. Fortroligheten med systemet kan gjøre at de har en idé om hvordan man skal gå fram dersom man ønsker å få til noe politisk, altså får de en form for lærdom som øker deres påvirkningsmuligheter. Studentene lærer om ideologien som ligger bak måten samfunnet fungerer på, og samtidig tar de til seg noe av denne ideologien, et eksempel fra intervjuet med Anja: «Jeg synes jo det er positivt i Norge at man har høringer hvor alle berørte parter i prinsippet kan få være med og si sin mening og forklare hva de synes.» Når studentene får kunnskap om ideene som ligger bak måten samfunnet styres på, har det en tosidig effekt – de både lærer å kjenne systemet, og de lærer å verdsette systemet.

Når studentene lærer å verdsette systemet gjennom sine lærdommer fra Blindern, kan man med Gramscis begrepsapparat si at det fins et hegemoni som formidles gjennom Samfunnsvitenskapelig fakultet på Universitetet i Oslo. Dette er imidlertid ikke hegemoniet til en laissez faire-kapitalisme, men hegemoniet til en mer sosialdemokratisk, norsk versjon av kapitalismen.

5.5. Analyse: sammenlikning av informantene

I de påfølgende avsnittene blir de misfornøyde bussjåførene og de veltilpassede studentene analysert og sammenliknet.

5.5.1. Overføringsverdien av resultatene

En kan spørre seg i hvilken grad funnene fra de fjorten intervjuene kan si noe om bussjåfører og HF-studenter generelt, og om de har overføringsverdi så de kan si noe om middelklassen og arbeiderklassen. Med utgangspunkt i teoriene om metning fra Daniel Bertaux, vil jeg argumentere for det. Bertaux diskuterer spørsmålet om hvordan man kan generalisere i kvalitativ metode etter å ha gjennomført kvalitative intervjuer av bakere i Frankrike om deres livshistorier. Han reflekterer over hvordan man i intervjuene stadig finner noe nytt, men samtidig også noe som gjentar seg. Bertaux mener gjentakelsen av kjent informasjon gir en mulighet til å se noen vesentlige poenger som er til stede allerede fra det første intervjuet. Selv om hver historie bringer noe nytt, blir andelen ny informasjon stadig mindre i forhold til det som er kjent. Når noen livsmønstre dukker opp igjen og igjen, er det trolig at de springer ut av produksjonsforholdene selv, mener Bertaux. Han kaller det *metning* når intervjuer kommer med det samme gjenkjennelige mønsteret igjen og igjen (Bertaux 1982: 132–134).

Bertaux studerte bakersvenner og hvordan lærlingtiden deres formet dem til bakere, hvordan de alle var utsatt for de samme objektive produksjonsprosessene. Bertaux var ute etter informantenes livshistorier og likheter i livsbetingelsene lærlingene imellom (Bertaux 1982: 132–134, 144–147). Bertaux' fokus på livshistorier gjorde at han fant likheter mellom *alle* informantene. Her er forskningsopplegget litt annerledes, med fokus på politiske holdninger, og det finnes både likheter og forskjeller, noe som gjorde at jeg konstruerte flere kategorier av bussjåfører og studenter. Men innenfor de enkelte kategoriene kunne jeg se begynnelsen på prosessen Bertaux kaller metning, særlig blant de misfornøyde bussjåførene og de veltilpassede studentene sank andelen nytt materiale i forhold til det kjente etter hvert som intervjuene ble flere. Jeg vil ikke gå så langt som å si at holdningene til de misfornøyde bussjåførene og de veltilpassede studentene med nødvendighet springer ut av deres livssituasjon, men at det i informantgruppene fantes to dominerende kategorier, kan tyde på at en viss type holdninger relativt ofte springer ut av den objektive livssituasjonen til bussjåførene og studentene. Spørsmålet som er vanskeligere å besvare, er hva ved informantenes livssituasjon som leder til holdningene til henholdsvis den misfornøyde bussjåfør og den veltilpassede student.

Hvis det lot seg gjøre å svare på hvilke faktorer som leder til bussjåførenes misnøye, kunne en kanskje tenke seg at grupper som er utsatt for de samme faktorene, vil ha liknende meninger som de misfornøyde bussjåførene. Faktorer som danner bakgrunn for bussjåførenes misnøye, er avstanden til tenkemåtene blant dem med høyere utdanning, følelse av at plass i

samfunnshierarkiet i for stor grad baseres på høyere utdanning og i for liten grad på faktiske kvalifikasjoner, følelse av avmakt og liten medbestemmelse på arbeidsplassen. Det går an å tenke seg at holdningene til de misfornøyde bussjåførene også vil være mulig å finne blant andre grupper som har liten fortrolighet med systemet for høyere utdanning og stor følelse av avmakt overfor ledelsen på jobben. Det er også slik at den misfornøyde bussjåfør kjennetegnes av å besitte mindre kulturell kapital enn den alternative bussjåfør. Kanskje kan misnøyen knyttes til mangel på kulturell kapital, manglende fortrolighet med de tenke-, tale- og væremåter som gjør seg gjeldende i midlere og høyere sosiale lag, tenke- og væremåter som oppfattes som dominerende i mediene, i politikken og innenfor byråkratiet. En indikasjon på dette, er at lav utdanning samsvarer med misnøye med politiske makteliter, som vist i Strømsnes 2003: 176.

Når det gjelder de veltilpassede studentene, er faktorer som kjennetegner dem fortrolighet med systemet for høyere utdanning og liten arbeidserfaring. Det er et åpent spørsmål om holdningene deres er utbredt i middelklassen, kanskje vil personer som har stått i jobb noen år ha litt andre holdninger enn studentene fra mitt materiale. Hvorvidt svarene fra denne oppgavens informanter lar seg overføre til større befolkningsgrupper, blir ytterligere reflektert over i avsnitt 5.5.6.

5.5.2. Tiltro til egen erfaring

Både de veltilpassede studentene og de misfornøyde bussjåførene mener at nettopp den kunnskapen de sitter inne med, er av betydning. Blant de misfornøyde bussjåførene gjelder det den praktiske kunnskapen vanlig yrkeserfaring gir, som de gjerne skulle ønske politikere også hadde. Blant de veltilpassede studentene gjelder det akademisk kunnskap, som de gjerne skulle ønske alle velgere hadde.

Hva slags kunnskap man anser for viktig, henger tilsynelatende sammen med hva slags kunnskap man selv sitter inne med. Et eksempel på det, er at en av studentene, Jonas, faktisk etterlyser mer praktisk yrkeserfaring i befolkningen, fra helsevesenet der han selv har jobbet. Jonas foreslår at et år pliktjeneste i helsevesenet kunne erstatte verneplikten, fordi det ville lære folk gode verdier, og fordi arbeidskraften trengs. Jonas føler nemlig selv at han har vokst mye på arbeidet i helsevesenet. På samme måte føler han at han har vokst mye på lærdommene fra bachelor i antikk kultur og klassisk tradisjon på Blindern, og på liknende vis føler bussjåførene at de har lært hvordan ting henger sammen gjennom sin praktiske yrkeserfaring. Dette tyder på at nettopp hvilke livserfaringer og hvilken kunnskap man sitter inne med, strukturerer hva man anser som viktige kilder til innsikt. Det som imidlertid er en

forskjell på bussjåførene og studentene, er i hvilken grad de opplever at den typen kunnskap de sitter inne med blir hørt og brukt av maktelitene. Her opplever studentene at politikere og byråkrater i stor grad baserer seg på samme kunnskap som dem selv, den akademiske, mens bussjåførene opplever at den type kunnskap de har mye av, den praktiske, ikke blir tatt hensyn til av beslutningstakere.

Når de veltilpassede studentene har såpass høy tillit til politikere og byråkrater, kan det knyttes til flere faktorer. De skiller seg fra de misfornøyde bussjåførene med hensyn til utdanningslengde, alder og yrkeserfaring. Det er grunn til å tro at det positive forholdet de veltilpassede studentene har til akademisk kunnskap, kommer av at de besitter en del av den selv. Men en kan godt tenke seg at studentene etter at de er ferdige med utdannelsen og etter hvert som de får mer arbeids- og livserfaring i større grad vil vektlegge verdien av praktisk kunnskap og erfaring, og i mindre grad vil vektlegge verdien av akademisk kunnskap. Det er det vanskelig å svare på ut fra denne undersøkelsen, og i ettertid ser jeg at det kan betraktes som et svakt punkt i oppgaven. Til gjengjeld har jeg med valget av HF-studenter og bussjåfører som informanter lyktes i å få store kontraster mellom informantgruppene.

Sannsynligvis skyldes mye av forskjellene på informantenes holdninger deres ulike posisjon overfor utdanningssystemet. Denne forskjellen kan også sees som en forskjell i kulturell kapital. De veltilpassede studentene besitter en god del kulturell kapital, og de er i ferd med å akkumulere mer av den. De er i en prosess der de lærer seg koder og kunnskap som gir forståelse for hvordan det akademiske system fungerer. Vitenskapens vekst i det 20. århundre har gjort at det akademiske systemet langt på vei er integrert i det politiske systemet. Denne integreringen bidrar til at studentene, som er innenfor det akademiske system, får økt tillit til det politiske systemet, mens bussjåførene, som er utenfor det akademiske system, får redusert tillit til det politiske systemet.

Den lave tilliten bussjåførene viser til politikere og byråkrater, kan handle om en mistillit til beslutningsprosedyrene innenfor disse feltene, der de føler at de selv som «vanlige folk» ikke blir hørt. Men hvem blir hørt? Ut fra studentenes tilfredshet med beslutningsprosedyrene innenfor politikken og byråkratiet er det nærliggende å tenke at de tilhører en gruppe som faktisk blir hørt, eller som har muligheten til å bli hørt, eventuelt at de tilhører en gruppe som *har følelsen av å bli hørt*. Det kan se ut til at det å beherske akademiske koder gir en selvtillit overfor det politiske systemet, velbegrunnet eller ikke.

Når de veltilpassede studentene er såpass tilfredse med systemet, skiller de seg fra de radikale studentene fra 1968-opprøret. Hvis de veltilpassede studentene er uttrykk for en generell tendens, kan man spørre seg hvorfor studenter i dag er så mye mer tilfredse med

systemet enn studenter fra 40 år tilbake. Dette spørsmålet har ingen enkle svar, men en mulig forklaring kan være at ambisjonene på systemets vegne har avtatt. De veltilpassede studentene virker fornøyde med at vi har et noenlunde velfungerende system i Norge sammenliknet med andre land, mens 68-opprørets studenter var kritiske til samfunnet sett opp mot et idealisert bilde av hvordan samfunnet burde være. Troen på at samfunnet kan leve opp til et idealisert bilde, synes å ha minket til fordel for en mer pragmatisk holdning. Så kan man igjen spørre hva denne endringen skyldes. Et mulig svar kan være at den globaliserte verden av i dag virker så kompleks, at det å skulle omskape samfunnet til et idealbilde virker urealistisk. Som studenten Ole er inne på – endrer du én ting i samfunnet, vil det kunne få ringvirkninger som gjør at det som ser ut som en forbedring, i praksis blir en forverring.

5.5.3. Markering av gruppetilhørighet

Et spørsmål som melder seg, er hvorvidt studentene og bussjåførene har så forskjellige meninger fordi de på den måten markerer gruppetilhørighet. Kan det være at det er viktig for informantene gjennom sine meninger å markere avstand fra sine meningsmotstandere, altså at meningene kan forstås relasjonelt – studentene mener det de mener, nettopp fordi de ser hvem som mener det motsatte?

Bourdieu beskriver i *Distinksjonen* hvordan middelklassegrupperinger er opptatt av å leve i tråd med standardene for «god smak» (Bourdieu 1995: 154). En måte å gjøre dette på, er å markere avstand til det som er «dårlig» smak. På denne måten markerer de sin sosiale status som litt bedre enn «allmuen». Et eksempel fra norsk kontekst kan være dansebandmusikk som mange føler seg for gode til å høre på.⁹ På en liknende måte har politiske meninger ulik sosial status. Vi kan se det i sitatet fra Marte (kapittel 4.3.1) der hun sammenlikner Frps politikk med hitlista «Topp tju». Der hitlistene for Marte representerer dårlig smak på musikkens område, representerer Frp dårlig smak på politikken område. Frps politikk har *umiddelbar appell*, men det er ikke et gode i Martes øyne, kvalitetsmusikk og kvalitetspolitikk er ikke nødvendigvis det som er mest innbydende ved første øyekast, slik hun ser det.

Det er tydelig at de veltilpassede studentene tar avstand fra en velgergruppe: Frp-velgere, en gruppe som i deres øyne delvis overlapper med dem som ikke har satt seg noe særlig inn i politikk. Den tilbakevendende kritikken av Frp-velgere blant studentene kan sees

⁹ Hvorvidt dansebandmusikk er bra eller dårlig tas ikke stilling til her. Det viktige er at det har en lav sosial status som gjør at mange instinktivt tar avstand fra det. Dokumentasjon på at grupper med en god del kulturell kapital tar avstand fra dansebandmusikk, eller «svensktopp», fins i Rosenlund 1998: 54.

på som identitetsbyggende – de ser på seg selv som en gruppe som «har skjønt litt mer» enn Frp-erne. Det er en viktig del av deres identitet at de *ikke* er som de uuttannede, uinteresserte Frp-erne. Avstandsmarkeringen overfor denne gruppen er med på å gi studentene en følelse av å være litt bedre enn andre. Ved å definere det å stemme Frp som å ha «politisk dårlig smak» driver studentene en symbolsk grensedragning overfor velgergrupper de ikke identifiserer seg med. De ønsker å vise at de i hvert fall vet såpass om politikk at de ikke lefler med dette «uansvarlige» partiet.

Det viser seg at det varierer blant studentene i hvor stor grad de føler behov for å ta avstand fra Frp. Jonas, for eksempel, bruker mer energi på å ta avstand fra ytre venstre enn på å kritisere Frp. Han opplever at samfunnsforskere og universitetsmennesker oftere står til venstre enn til høyre, men selv definerer han seg nærmere sentrum, som sine akademiske forbilder.

Mange av de virkelige toppakademikerne, de jeg ser opp til, de er enten veldig nøytrale offentlig, eller de er mer sentrumaktige (...). Mens det (å være venstrevridd) er mer den usikre foreleseren. Det virker mer som om det er når du kommer ned i systemet, sånn stipendiater og kanskje yngre professorer eller ekspertkommentatorer og journalister, der har du veldig mye klare venstrefolk.

Jonas ser en distinksjon mellom det gjennomsnittlige universitetsmenneske, som står til venstre, og «toppakademikerne», som heller mer mot sentrum, der han selv står. Jonas driver en symbolsk grensedragning overfor det som er gjengs på Blindern – som han føler seg litt bedre enn. Han klager mye på dem som er «sosialisert radikale» – som er på venstresida bare fordi det er det naturlige i deres sosiale miljø. Selv oppfatter han at han inntar sine standpunkter på et mer selvstendig grunnlag enn mange andre.

Når skillet mellom de «sosialisert radikale» og de selvstendige er viktigere for Jonas enn skillet mellom Frp-velgere og høyt utdannede, kan det handle om at han har det Bourdieu kaller *sansen for distinksjoner* (Bourdieu 1986: kapittel 2). Han har et blikk for små sosiale nyanser som markerer forskjellen på dem som er høyt oppe i statushierarkiet og dem som er enda høyere oppe i statushierarkiet. Hans egne meninger er i tråd med det han oppfatter som høyest i statushierarkiet.

I den senere tid har det vært en del diskusjon knyttet til hvorvidt middelklassen, definert som høyt utdannede med hovedfag eller tilsvarende utdanning, gjennom sine kulturelle preferanser på områdene litteratur, musikk og kunst driver symbolsk grensedragning i tråd med Bourdieus teorier om distinksjon. Ove Skarpenes argumenterer for at dette ikke er tilfelle, fordi et flertall på 68 prosent i et utvalg på 113 personer fra

middelklassen mener litteratur ikke kan rangeres. Han viser også til at om lag halvparten av informantene bare bruker kultur som underholdning og ikke har noe forhold til det som vanligvis omtales som høykultur (Skarpenes 2007: 534, 532–533, 547, 538–541). Skarpenes har vært kritisert av Skogen m.fl. for å hevde at med mindre middelklasseinformantene driver bevisst grensedragning overfor lavere klasser ved hjelp av litteratur, kunst og musikk, driver de ingen form for symbolsk grensedragning overfor lavere klasser. Kritikken dreier seg både om at symbolsk grensedragning like gjerne foregår ubevisst som bevisst, og om at grensedragningen ikke nødvendigvis behøver å gjøres ved hjelp av litteratur, kunst eller musikk. Skogen m.fl. påpeker også at om lag halvparten av utvalget til Skarpenes faktisk har et forhold til høykultur og at disse potensielt bevisst og ubevisst kan bruke dette kulturkonsumet for å trekke grenser mot lavere klasser (Skogen m.fl. 2008: 260–261). Som svar på dette hevder Skarpenes sammen med Rune Sakslind at kulturelle grensedragninger ved hjelp av litteratur, kunst og musikk står sentralt i Bourdieus maktanalyse, og videre mener de at forsøk på å finne informanters ubevisste symbolske grensedragninger kan munne ut i analyser der svarene er gitt på forhånd, fordi man har en teori om informantens holdninger som i for liten grad lar seg modifisere av informantens utsagn, som nærmest er gitt a priori (Skarpenes og Sakslind 2008: 266, 268).

I denne oppgaven har vi sett at de veltilpassede studentene driver en symbolsk grensedragning overfor Frp-velgere, som de beskriver som kunnskapsløse og uten interesse for politikk. Informantene mener én type politikk kan stemples som mer velfundert enn en annen, det dreier seg slett ikke bare om interesseforskjeller, slik de ser det, men om forskjeller på det ansvarlige og det uansvarlige. Dette viser at markering av klassetilhørighet gjennom kulturpreferanser like gjerne kan anta form av avstandstaken fra politiske partier som avstandstaken fra litterære uttrykk. Om det stemmer at få fra middelklassen vil markere seg som mer opplyst enn andre gjennom sine litterære preferanser, mens det å beskrive seg som mer politisk opplyst enn de uuttannede er noe middelklasseinformanter har lettere for, hva kan det i så fall handle om?

En mulighet er at det å ta avstand fra Frp er akseptert på grunn av partiets lave moralske status. Partiet står i opposisjon til den idealistiske «gode vilje» blant annet i innvandrings- og miljøpolitikken. Skarpenes hevder at en grunn til at norsk middelklasse ikke vil rangere litteratur, er at det oppfattes som moralsk problematisk å si at en kultur er bedre enn en annen (Skarpenes 2007: 549, 552). Kanskje er det slik at middelklassen har lettere for å si at en viss type politikk er dårlig enn at en viss type litteratur er dårlig, fordi den dårlige politikken samtidig kan stemples som umoralsk.

For enkeltmenneskene som tar politiske standpunkter, vil det å se ned på visse utbredte politiske meninger være en måte å markere seg som litt bedre enn andre på. Man signaliserer sosial klasse ved å ta avstand fra det de lavere sosiale klasser liker. På denne måten er det en rekke mennesker som tar avstand fra Fremskrittspartiet og det partiet står for, slik vi har sett studentene gjør. Når politiske partier tar avstand fra Frp, kan det være for å tekkes nettopp de velgerne som føler seg bedre enn Frp-velgerne. Men det kan støte fra seg alle de velgerne som føler at det er noe positivt i at Frp er litt som «folk flest». Den KrF-stemmende bussjåføren Helge sier det slik: «En ting jeg mislikte veldig sterkt med KrF, var den arrogante holdningen de hadde til Frp ved sist valg. Det tapte de borgerlige forrige valg på, det er jeg sikker på.» Ut fra sitt verdensbilde og sitt miljø opplever Helge arroganse mot Frp som et uklokt trekk. Men det spørres om ikke KrF står overfor en «damned if you do, damned if you don't»-situasjon ettersom den KrF-stemmende studenten Anja synes Siv Jensen er fæl og ser på Fremskrittspartiet som en stor trussel mot god styring av landet.

Når det gjelder de misfornøyde bussjåførenes gruppetilhørighet, er det tydelig at de regner seg som tilhørende kategorien «vanlige folk» og «folk som jobber med ting til vanlig». Denne gruppen sees i motsetning til «dem som har satt seg litt vel teoretisk inn i ting», en betegnelse som omfatter ekspertkommentatorer på tv og forskere blant annet. Det er ikke helt klart hvem som er innenfor og hvem som er utenfor gruppen «folk» i bussjåførenes øyne, men i intervjuet med studenten Marte, kommer det fram at det fins et begrep om «folk» og «folkelighet» som hun føler seg ekskludert fra. Hun sier det slik: «Folkelig bør jo egentlig omfatte alt, da. Det er jo snakk om mangfoldet, tenker jeg. Og da må du lissom ikke være for eksempel bussjåfør, da og gå rundt i grilldress og sånn for å kunne si at du er folkelig.» For Marte er «folk» en kategori som bør omfatte «alle», mens for bussjåførene blir «folk» en kategori som står i opposisjon til noen, til dem som ikke er som «folk flest», de som føler seg bedre eller av andre grunner er ekskludert fra gruppen.

Men selv om Marte vil regnes som en av folket, kan hun også bruke «folket» som mer negativ term, som når hun sier at politikerne er altfor opptatt av å «tilfredsstille folket», underforstått at folket er en mindre rasjonell masse en skal være forsiktig med å tilfredsstille. Denne bruken av begrepet tyder på at hun også kan se seg selv i motsetning til «folket». En slik bruk av begrep som «folk» og «folket» går igjen i studentintervjuene, Anja uttaler seg negativt om det «folk flest» mener, Jonas snakker om at det gikk «til helvete» i antikken når man «smisket med folkeforsamlingen». Det er dekning for å si at de veltilpassede studentene føler en avstand overfor «folket» når begrepet forstås som «de store masser», som med Frp-ere er «folket» en kategori studentene føler seg litt hevet over.

5.5.4. Klassetilhørighet og politiske standpunkter

Et annet funn fra intervjuene er at klassetilhørighet tilsynelatende hadde mer å si for politiske meninger enn partipreferanse, som eksemplifisert ved at Marte (Ap) og Anja (KrF) var enige om en politikk som sto i motsetning til den Morten (Ap) og Helge (KrF) sto for i spørsmålene handlingsregelen, miljøvern, veistandard, innvandring og skatter og avgifter.

Hovedinntrykket i denne oppgaven er at sosial bakgrunn har betydning for meninger om hvem som bør ha makt og meninger på en del politiske områder. Når det ikke gir så store utslag på stemmegivningen, der for eksempel bussjåførene stemmer på seks forskjellige partier, kan det henge sammen med at bussjåførene føler at de stemmer på partiene, men ofte likevel ikke er enige i det partiene gjør. Mangelen på et parti som fanger opp akkurat bussjåførenes meninger om næringslivseliten, politikerne, skatten og lønna, gjør at bussjåførene blir spredt på forskjellige partier. Når de misfornøyde bussjåførene virker så samstemte i sine politiske meninger, men likevel stemmer forskjellig, kan det også henge sammen med at de vektlegger saker ulikt. Valgundersøkelsen fra 2005 viser at det er viktig ikke bare hva velgerne mener i de enkelte saker, men også hvilke saker de er mest opptatt av (Aardal 2007: 112). Tore og Tom Harald kan være enige om at det bør stilles mer krav til innvandrere og at næringslivsledere har for mye makt. Men der Tom Harald vektlegger det første mest, får det ham til å stemme Frp, mens Tore vektlegger det siste mest og stemmer SV.

5.5.5. Fellestrekk mellom informantene

I en sammenlikning av den misfornøyde bussjåfør og den veltilpassede student er det forskjellene på gruppene som er slående, ikke likhetene. Men noen likheter er det. For det første mener begge grupper at det er «de folkevalgte» som *egentlig* burde styre i landet. Men for begge grupper gjelder at de ikke alltid mener de folkevalgte står under den beste innflytelsen – studentene er skeptiske til for stor påvirkning fra uinteresserte og uutdannede velgere, bussjåførene er skeptiske til for liten påvirkning fra velgerne og for stor påvirkning fra byråkrater, fagpersoner og/eller lobbyister.

De misfornøyde bussjåførene og de veltilpassede studentene har også en felles skepsis til næringslivseliten, ingen av dem mener at næringslivet bør ha mer makt enn de har i dag. Enkelte bussjåfører mener riktignok at «de som har jobbet seg opp» fortjener pengene sine. Bussjåføren Tom Harald snakker også om at finansiering fra næringslivet kan være et gode for lokalidretten når politikerne «er for treige».

Eventuelle andre fellestrekk mellom de misfornøyde bussjåførene og de veltilpassede studentene er få. Bourdieu hevder at felles fundamenter i et samfunn finnes i det som er tatt for gitt, men som forblir usagt, samfunnets doxa (Bourdieu 1991: 130–132). Kanskje finnes det slike fellestrekk blant informantene, men det kan være en vanskelig oppgave å identifisere hva som er felles fundamenter for bussjåfører og studenter som de ikke uttaler. Noe som kan identifiseres som et bakteppe for intervjuene er at Norge er et godt land å bo i og at det er gode tider (i 2007). Dette er noe de veltilpassede studentene utvilsomt mener, og som noen av dem trekker eksplisitt fram i intervjuene. Med bussjåførene er det noe med måten de snakker om hvordan innvandrere bør oppføre seg i Norge som underforstår at man er privilegert som får lov til å bo i dette landet. En bussjåfør, Tore, snakker også om hvordan de gode tidene har gjort ungdommen bortskjemt og antagelig lite forberedt på dårligere tider. Dette kan tyde på at det er doxa i Norge i 2007 å forstå landet som spesielt godt å leve i og å forstå det som at vi lever i gode tider. Men bussjåførene er nokså forbeholdne, og flere snakker om de gode tidene i landet som innledning til prat om at det kan komme dårligere tider.

5.5.6. De øvrige kategoriene

De alternative bussjåførene skiller seg en del både fra hverandre og fra de misfornøyde bussjåførene. Ragnar har selv erfaring som lokalpolitiker og tror politikere gjør sitt beste, han føler ikke den samme sosiale avstanden til politikere og byråkrater som den misfornøyde bussjåfør gjør. Vidar er ikke like positiv til politikerne, men han skiller seg radikalt fra alle de andre bussjåførene ved å definere ordet «folkelig» som noe negativt, som «Frp-aktig» (han skiller seg også fra de misfornøyde bussjåførene ved å være udelt negativ til Frp). Vidars holdninger virker mer typiske for det venstreradikale musikkmiljøet han har bakgrunn i enn for bussjåfører. Miljøet han vanket i, består i stor grad av middelklasseungdom og barn av foreldre med høyere utdanning. Felles for Vidar og Ragnar er at de har mer kulturell kapital enn den gjengse bussjåfør – Ragnar gjennom sine år i kommunestyret, Vidar gjennom sin musikererfaring og gjennom sin allmennfaglige videregående skole. Det kan også være verdt å merke seg at Tom Harald, den misfornøyde bussjåføren som er minst typisk, minst misfornøyd, kommer fra en middelklassefamilie og har avbrutte ingeniørstudier bak seg. Dermed har han mer kulturell kapital enn de andre misfornøyde bussjåførene.

Når man sammenlikner de ulike kategoriene av studenter og bussjåfører, kan man se at likhetene mellom den veltilpassede student og den misfornøyde bussjåfør er langt færre enn likhetene mellom den misfornøyde bussjåfør og den frittalende overordnede. Selv om det hos den misfornøyde bussjåfør er en klaging på ledelsen som ikke finnes hos den daglige lederen

Håvard, er de misfornøyde bussjåførene og den overordnede samstemte i kritikken av politikere og byråkrater og i synet på at man må bruke oljepenger til å ruste opp landet, for eksempel veiene. Håvard bruker sågar samme ord som Helge og Kai om hva politikerne mangler: «bakkekontakt». Selv om bussjåfører og overordnede har konkrete interesseforskjeller med hensyn til organisering av arbeidet, har de liknende verdier, med en felles følelse av sosial avstand til politiske og byråkratiske makteliter. Det finnes ikke en tilsvarende likhet mellom den frittalende overordnede og den veltilpassede student, selv om studentene trolig er på vei inn i jobber med service-kontrakt, og dermed vil være en del av service- eller middelklassen sammen med Håvard i et Goldthorpe-inspirert classeskjema. Ut fra dette kan det genereres en hypotese om at kulturell kapital, som bussjåførene og Håvard har omtrent like lite av, er viktigere for synet på politiske og byråkratiske makteliter enn plassering i service-klassen eller arbeiderklassen.

Denne hypotesen styrkes av tall fra Makt- og demokratiutredningen som viser at utdanning har mer å si for tilliten til stortingspolitikere enn ansettelsesrelasjon. Blant mellom- og toppledere har 32.4 prosent tillit til at stortingspolitikere tar hensyn til det vanlige folk tror og mener, mot 27.9 prosent hos vanlige ansatte. Blant lavt utdannede er tallet som før nevnt 11.7 prosent, mens det blant høyt utdannede er 41.1 prosent (Strømsnes 2003: 176). Selv om forskjellen er stor på høyt utdannede og lavt utdannede, har forskjellen i politikertillit vært enda større i mitt utvalg, der nesten samtlige studenter har høy tillit til politikerne. Det kan handle om at det i mitt utvalg tilfeldigvis var mange med høy tillit til politikerne, men det kan også handle om at HF-studenter er en gruppe blant høyt utdannede med spesielt høy tillit til politikere. I tillegg kan det handle om at spørsmålet fra Makt- og demokratiutredningen ikke helt fanger opp hvorvidt respondentene har tillit til politikerne eller ikke, man kan i prinsippet ha tillit til at politikerne gjør en god jobb selv om man ikke tror de tar så mye hensyn til det vanlige folk tror og mener.

Intervjuet med Håvard kaster også lys over sitatet fra en informant i Krange og Skogens feltarbeid i bygde-Norge om at klasseforskjellene ikke handler om økonomi, men om «akademikere» kontra gruppen han selv regnet seg for å tilhøre (Krange og Skogen 2007: 227). Det kan synes som om forskjeller i tenke- og væremåte er større mellom akademikere og «resten» enn mellom en bussjåfør og hans overordnede. Kanskje kommer den overordnede med i de misfornøyde bussjåførenes kategori av «vanlige folk» eller «dem som jobber med ting til vanlig», mens studenter og akademikere står utenfor og faller inn i kategorien «dem som har satt seg litt teoretisk inn i ting». Det fins et slags classeskille som handler om dem

med mye kulturell kapital kontra dem med lite, vel å merke uten at økonomiske klasseskiller av den grunn regnes som uvesentlig (som vist i 5.3.2.).

Et åpent spørsmål er imidlertid om motsetningen mellom de veltilpassede studentene på den ene siden og de misfornøyde bussjåførene og den frittalende overordnede på den andre siden samsvarer med motsetningene mellom akademikerne og «resten». Kanskje er de veltilpassede HF-studentenes tillit til politikere og byråkrater vanligere for grupper som utdanner seg innenfor samfunnsvitenskapelige og humanistiske fag, mens mistilliten er større blant for eksempel realfagsstudenter og BI-studenter og i yrkene disse studieløpene leder til. Det er et empirisk spørsmål som det i denne oppgaven ikke er mulig å svare ja eller nei på.

Det er også slik at studentene som sier ja til å stille opp til intervju kan tenkes å være mer politisk engasjerte enn gjennomsnittet. Kanskje er den gjengse HF-student både mindre politisk engasjert og mindre fornøyd med politikere og byråkrater enn HF-studentene i mitt utvalg. Det er grunn til å minne om at den veltilpassede student bare er én type student i mitt materiale, det fins også misfornøyde studenter som Stian. Det er imidlertid slik at Stians analyse av verden likner langt mer på de veltilpassede studentenes enn på de misfornøyde bussjåførenes – han frykter Frp og at velgere ikke setter seg godt nok inn i saker før de stemmer, og har ingen bemerkninger om at vanlige folk blir for lite hørt i beslutningsprosesser.

Når det er så store forskjeller på studentene og bussjåførene, og mindre forskjeller på bussjåførene og den overordnede, kan det være en indikasjon på at ulikheter i utdanning er viktigere for tenke-, tale- og væremåter enn ulikheter i ansettelsesrelasjon. En annen indikasjon på at ulikheter i utdanning er betydningsfullt for selvforståelse og syn på verden, finnes hos jenta som var ansatt i butikken til kona til Tore, som kom fra en lærerfamilie og ville bli advokat, hun som ikke ville gifte seg med en industriarbeider (kapittel 4.2.3). Jenta føler en klar sosial avstand til industriarbeidere. Derimot virker det ikke som om hun føler like stor avstand til advokater og leger – å få seg et slikt yrke er noe hun ser for seg at hun skal få til. At kulturell kapital er viktig, og kanskje viktigere enn økonomisk kapital, gjør det mulig for jentas verdensbilde å henge sammen. I et samfunn der økonomi forteller mest om hvem du er, er lærere nærmere industriarbeidere enn advokater. Dersom utdanning sees på som det viktigste, er derimot avstanden minst mellom læreren og advokaten. Med mindre jenta regner sin overgang til advokatyret som et brudd med familien av «bare lærere», kan det virke som om hun ser et «vi» av høyt utdannede mot et «de» av folk uten utdanning.

Slik ekstrahjelpen distanserer seg fra industriarbeidere, distanserer de veltilpassede studentene seg av og til fra «folket», av og til fra Frp-velgere og av og til fra «folk uten

utdanning». Disse tre gruppene er dels overlappende i studentenes verdensbilde, og alle er eksempler på grupper som har lite akademisk kunnskap og dermed lite kulturell kapital. Man kan dermed si at det å se befolkningen som skilt mellom akademikere og «resten» er en verdensforståelse som til en viss grad har innpass både hos dem uten høyere utdanning og hos dem med høyere utdanning. Kanskje samsvarer den idealtypiske todelingen mellom misfornøyde bussjåfører og veltilpassede studenter med et dypere skille i befolkningen som handler om kulturell kapital, der vi på den ene siden har dem med lang utdanning som har tillit til politikere og byråkrater og mistillit til folket, og på den andre siden har dem uten høyere utdanning med de motsatte meninger, og mellom det igjen har varierende grader av identifikasjon med henholdsvis politiske og byråkratiske makteliter og folket.

6. Konklusjoner

I denne oppgaven har to grupper med ulik posisjon overfor utdanningssystemet blitt intervjuet. Disse gruppernes holdning til hvem som har for mye og hvem som har for lite makt i Norge, har vært preget av store forskjeller. Særlig har forskjellene vært tydelige i synet på politikere og byråkrater og i synet på utdanning som kilde til makt, kunnskap og posisjoner.

I arbeidet med informantene har jeg endt opp med å dele inn bussjåførene og HF-studentene i underkategorier, ettersom det innad i gruppene var noen informanter som hadde spesielt mange fellestrekk. Særlig to kategorier har blitt viktige i oppgaven, den ene er «den misfornøyde bussjåfør», den andre er «den veltilpassede student». Det er i oppgaven sett særlig nøye på forskjellene mellom disse to gruppene. Jeg vil i det påfølgende oppsummere de viktigste funnene i oppgaven.

De misfornøyde bussjåførene har gjennomgående vært opptatt av at folket må bli mer hørt i beslutningsprosesser. Det gjelder både beslutninger innenfor politikken, der forbindelsen mellom folket og de folkevalgte er for dårlig i deres øyne, og det gjelder innenfor lokal forvaltning, for eksempel et enkelt spørsmål som hvordan rundkjøringer blir bygget, der retningslinjene angivelig blir vedtatt av byråkrater som ikke har den samme kunnskapen om hvor stor en rundkjøring bør være, som de som faktisk bygger den har. Fraværet av folkelig innflytelse er i de misfornøyde bussjåførenes øyne ikke bare udemokratisk, det fører også til lavere kvalitet på beslutningene, fordi den praktiske kunnskapen vanlige folk sitter inne med blir oversett.

Hos de veltilpassede studentene er «folket» ikke på samme måte et positivt ord som hos de misfornøyde bussjåførene. Disse studentene mener «de folkevalgte» bør ha makten, men de ser en populistisk trussel i politikk som bare innebærer «det folk umiddelbart ønsker» – dette setter de i motsetning til en gjennomtenkt og helhetlig politikk basert på kunnskap, fortrinnsvis akademisk kunnskap. De veltilpassede studentene har høy tillit til politikere og byråkrater, og tror at disse gruppene forvalter Norge på en god måte. De gjør unntak for politikerne i Frp, som i deres øyne appellerer til folks umiddelbare og ufornuftige ønsker.

I politiske saker som kan si noe om tilliten til eksperteliter som økonomer og klimaforskere, er de misfornøyde bussjåførene tydelig i opposisjon til ekspertenes råd. Det gjelder i synet på handlingsregelen, som de er mot, de mener gjerne vi bør bruke pengene på å ruste opp veiene; det gjelder i skepsis til om klimaendringene er menneskeskapt; det gjelder i synet på skattepolitikken i Norge, der de tror en reform med totalt sett skattereduksjon og mer

omfordeling ville kunne sørge for mer effektiv bruk av skattepengene; det gjelder i synet på innvandring, der de mener obligatorisk norskopplæring burde være et krav.

For de veltilpassede studentene er synet på politiske saker som kan si noe om tilliten til eksperteliter flere ganger motsatt av de misfornøyde bussjåførenes. De veltilpassede studentene vil følge handlingsregelens begrensninger for bruk av oljepenger, og de mener at skattene er «passe», ut fra en grunnleggende tillit til at politikerne legger nivået omtrent der det bør være.

Sammenlikning av de misfornøyde bussjåførenes og de veltilpassede studentenes meninger, viser at informantgruppetilhørighet er viktigere for meninger om en del politiske saker enn det stemmegivning er. Den KrF-stemmende bussjåføren Helge har mer til felles med den Ap-stemmende bussjåføren Morten enn med den KrF-stemmende studenten Anja på områdene oljepengebruk, veibygging, miljøvern, skatt og innvandring. Tilsvarende har Anja mer til felles med den Ap-stemmende studenten Marte enn med KrF-stemmende Helge på de samme saksområdene. Dette kan tyde på at politiske meninger i større grad er strukturert av sosial posisjon enn det selve stemmegivningen er.

De misfornøyde bussjåførene mener at for mye i vårt samfunn er basert på høyere utdanning – de klager over hvordan det tilsynelatende er viktigere på arbeidsmarkedet med utdanningspapirer enn faktiske kvalifikasjoner, og de klager over hvordan avgjørelser tas av folk med høyere utdanning som ikke «jobber med tingene til vanlig», og derfor har et for teoretisk forhold til tingene. Når de etterlyser mer lytting til folks praktiske kunnskap, handler det både om et syn på hva slags kunnskapsgrunnlag beslutninger bør fattes på, og om hvem som bør ha makten i beslutningsprosessene, der de etterlyser større innflytelse fra «vanlige folk».

De veltilpassede studentenes høye tillit til akademisk kunnskap viser seg i deres positive holdning til fagfolks rolle i politiske saker som for eksempel handlingsregelen. Den viser seg også i at de ofte trekker fram lærdommer fra Blindern som relevante for intervjuene. Alt fra Makt- og demokratiutredningen til konflikter i antikkens romerske senat blir brukt som faktagrunnlag i samtalene om hvem som bør ha makten i Norge. Når vi snakker om velgere som ikke har satt seg godt nok inn i saker, nevner en informant uinteresserte, uinformerte og *uutdannede* i samme åndedrag.

De veltilpassede studentene er stort sett fornøyde med egen hverdag og egne påvirkningsmuligheter. De synes vi har lite å klage på i Norge, og de har en grunnleggende følelse av at måten landet styres på, er fornuftig.

De misfornøyde bussjåførene er ikke tilfredse med makten de har over egen hverdag. De klager over politikere som fatter vedtak uten å lytte til «folkerota», og de klager over ledelsen i busselskapet som setter opp ubeleilige turnuser tilsynelatende uten å bry seg om hva bussjåførene mener.

De misfornøyde bussjåførene definerer seg selv som tilhørende kategorien «vanlige folk», og setter denne gruppen opp mot politikere, byråkrater og andre makteliter, samt folk som «har satt seg litt vel teoretisk inn i ting». Bussjåførenes begrep «folk» er ekskluderende, noen er innenfor gruppa, mens andre er utenfor. I samtale med studenten Marte om begrepet «folkelig», uttrykker hun misnøye med at noen grupper anser seg som mer folkelige enn andre. Hun sier at man må vel ikke gå i grilldress for å være folkelig – folkelig bør jo omfatte alle, også studenter, for eksempel.

De veltilpassede studentenes sterke avvisning av Fremskrittspartiet kan sees som et ledd i deres markering av gruppetilhørighet. Like mye som de distanserer seg fra partiets politikk, distanserer de seg fra partiets velgere, som de beskriver som uinteresserte og uinformerte. En student hevder at studier i statsvitenskap er medisin mot å stemme Fremskrittspartiet. En annen sammenlikner partiets politikk med hitlista «Topp tjue», og mener den er lettvin og uten helhet: Der hitlistemusikk utgjør dårlig smak på musikkens område, utgjør Frp dårlig smak på politikens område. Ved å ta avstand fra «politisk dårlig smak» markerer studentene sosial avstand overfor Frp-velgere.

Når det gjelder kategoriene utover den misfornøyde bussjåfør og den veltilpassede student, har vi kategorien «den misfornøyde student», som likner på de veltilpassede studentene i sin skepsis til om velgerne har satt seg tilstrekkelig inn i de politiske sakene, men skiller seg fra de øvrige ved å ha lav tillit til politikerne. Den ene misfornøyde studenten er likevel ikke mer forskjellig fra de øvrige studentene enn at han er enig med dem i at handlingsregelen bør opprettholdes og i at skattene er på et noenlunde greit nivå.

Kategorien «den alternative bussjåfør» skiller seg fra «den misfornøyde bussjåfør» ved å ha større tillit til politikere og byråkrater, og for den enes vedkommende ved å ha lavere tillit til «folk flest». De alternative bussjåførene skiller seg også ut med at de har mer kulturell kapital enn de misfornøyde bussjåførene, henholdsvis fra erfaring som lokalpolitiker og fra erfaring som musiker i et venstreradikalt politisk miljø der innslaget av middelklasseungdom og akademikerbarn er stort.

Den femte kategorien, «den frittalende overordnede», består av én informant, Håvard, som jobber som daglig leder i et lite busselskap. I sine politiske meninger likner han svært

mye på de misfornøyde bussjåførene. Han bruker til og med samme ord som bussjåførene Helge og Kai om hva politikerne mangler: «bakkekontakt». Når likheten mellom de misfornøyde bussjåførene og en overordnet er så store, kan det tyde på at klasses tilhørighet i et Goldthorpe-inspirert skjema, der den overordnede ville havne sammen med studentene i service-klassen i motsetning til bussjåførene som ville havne i arbeiderklassen, ikke er like viktig for politiske meninger som kapitalstruktur i et Bourdieu-inspirert skjema, der de misfornøyde bussjåførene og den overordnede begge vil ha lite kulturell kapital, mens studentene har mye kulturell kapital.

Denne oppgaven har vist at det fins grunnleggende forskjeller i Norge i synet på makteliten. Kanskje kan disse forskjellene si noe vesentlig om forskjellene på dem med lite og dem med mye kulturell kapital knyttet til hva de anser for å være de største utfordringene for det norske demokratiet. En hovedhypotese som kan genereres ut av denne oppgaven, er at man på en side har dem med lite av både kulturell og økonomisk kapital som er bekymret for at det er for liten folkelig innflytelse i beslutningsprosesser, mens man på en annen side har dem med mye kulturell kapital som frykter populisme og for mye innflytelse fra velgere som ikke har satt seg tilstrekkelig inn i politikken. Dette kan potensielt ytre seg som en politisk motsetning mellom et elitistisk ønske om å begrense den folkelige innflytelsen i politikken og et populistisk ønske om at politikerne i større grad skal endre politikken sin etter folkemeningens skiftende vinder.

Men kanskje går det an å møte bekymringene til begge grupper i ett og samme politiske tiltak. En kan tenke seg at ved å legge til rette for økt folkelig deltakelse i politikken vil en både få velgere som er tvunget til å sette seg mer inn i politikk, og en vil øke den folkelige innflytelsen. Men debatten om hvordan de ulike informantenes politiske bekymringer kan dempes, ligger utenfor denne oppgavens problemstilling. Her har hovedhensikten vært å kartlegge informantenes meninger og å forsøke å gi forklaringer på dem.

Oppgaven består av 39 525 ord

Litteratur

- Berg, Ole T. (2009a): «Makt». I *Store norske leksikon*. URL: <http://www.snl.no/politikk> (lesedato 1. september 2009).
- Berg, Ole T. (2009b): «Politikk». I *Store norske leksikon*. URL: <http://www.snl.no/politikk> (lesedato 1. september 2009).
- Berglund, Frode (2007): «Nye sosiale skiller. Sektor teller, ideologi avgjør». I Bernt Aardal (red.) (2007): *Norske velgere. En studie av stortingsvalget 2005*. Oslo: Damm.
- Bertaux, Daniel (1982): «The Life Course Approach as a Challenge to the Social Sciences». I T. Hareven og K. Adams (red.): *Aging and the Life Course Transitions: An Interdisciplinary Perspective*. New York: Guilford Press/London: Tavistock.
- Bjørklund, Tor (2004): «Norsk populisme fra Ottar Brox til Carl I. Hagen». I *Nytt norsk tidsskrift*, vol. 21, nr. 3–4, s. 410–419.
- Bjørklund, Tor (2009): «To mål på arbeiderklasse: Yrke og klasses tilhørighet. Norske velgere og partier 1965–2005.» I *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, vol. 25, nr. 1, s. 5–29.
- Bourdieu, Pierre (1986): *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1995): *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, Pierre (2006): «Kapitalens former». I *Agora*, vol. 24, nr. 1–2, «Pierre Bourdieu», s. 5–26.
- Bourdieu, Pierre (1991): *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1996a): «Om symbolsk makt». I *Symbolsk makt*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, Pierre (1996b): «For en vitenskap om litterære verk». I *Symbolsk makt*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, Pierre (1990): *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1985): «The Social Space and the Genesis of Groups». I *Theory and Society*, vol. 14, nr. 6, s. 723–744.
- Bourdieu, Pierre (1987): «What Makes a Social Class». I *Berkeley Journal of Sociology*, vol. 22, nr. 1, s. 1–18
- Breen, Richard og David B. Rottman (1992): *Class Stratification. A Comparative Perspective*. New York: Pearson Education.
- Bugge, Lars (2002): «Pierre Bourdieus teori om makt». I *Agora*, vol. 20, nr. 3–4, «Makt», s. 224–248.
- Danielsen, Arild (1998): «Kulturell kapital i Norge». I *Sosiologisk tidsskrift*, vol. 6, nr. 1–2, s. 75–106.

- Fog, Jette (2005): *Med samtalen som utgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview*. København: Akademisk forlag.
- Frank, Thomas (2004): *What's The Matter With America?* London: Secker & Warburg.
- Goldthorpe, John H. (2000): «Social class and the differentiation of employment contracts». I John H. Goldthorpe: *On Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldthorpe, John H. (1995): «The Service Class Revisited». I Tim Butler og Mike Savage (red.): *Social Change and the Middle classes*. UCL Press: London.
- Gramsci, Antonio (1972): *Politikk og kultur*. København: Gyldendal.
- Gulbrandsen, Trygve, Fredrik Engelstad, Trond Beldo Klausen, Hege Skjeie, Mari Teigen og Øyvind Østerud (2002): *Norske makteliter*. Oslo: Gyldendal (Makt- og demokratiutredningen).
- Gundelach, Peter (2008): «Hegemoni». I Olav Korsnes (red.): *Sosiologisk leksikon*, 2. utg., Oslo: Universitetsforlaget.
- Gustavsen, Finn (1996): *Transporten i hundre. Norsk transportarbeiderforbunds historie 1896–1996*. Oslo: Tiden.
- Hansen, Marianne Nordli og Fredrik Engelstad (2003), «Samfunnsklasser og klasseteorier». I Frønes, Ivar og Lise Kjølørød (red.), *Det norske samfunn*, Oslo: Gyldendal.
- Haugan, Bjørn: «Frp-sjokk for SV-topp». *VGnett* 27.8.2007. URL: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/valg-2007/artikkel.php?artid=157048> (lesedato 1. september 2009).
- Heath, Anthony og Mike Savage (1995): «Political alignment within the middle classes 1972–1989». I Tim Butler og Mike Savage (red.): *Social Change and the Middle classes*. UCL Press: London.
- Horkheimer, Max og Theodor W. Adorno (1991): *Kulturindustri*. Oslo: Cappelen.
- Kalleberg, Ragnvald (1996): «Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog». I Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kirkebøen, Lars Johannessen (2005): *Lønn som fortjent? Forskjeller i livsløpsinntekt mellom utdanningsgrupper*. Hovedoppgave. Oslo: Universitetet i Oslo, Økonomisk institutt.
- Krange, Olve og Ketil Skogen (2003): «Skudd i løse lufta? Unge jegere og rovdyrpolitikken». I Fredrik Engelstad og Guro Ødegård (red.): *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal (Makt- og demokratiutredningen).
- Krange, Olve og Ketil Skogen (2007): «Kulturell imperialisme. Kodebok for den intellektuelle middelklassen». I *Nytt norsk tidsskrift*, vol. 24, nr. 2, s. 227–242.

- Lykkeberg, Rune (2008): *Kampen om sandhederne*. Gyldendal: København.
- Lysgaard, Sverre (2001): *Arbeiderkollektivet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Marsdal, Magnus (2007): *Frp-koden. Hemmeligheten bak Fremskrittspartiets suksess*. Oslo: Manifest.
- Marx, Karl (1992): «Økonomisk filosofiske manuskripter». I Åsmund Birkeland (red.): *Karl Marx. Arbeid, kapital, fremmedgjøring*. Oslo: Falken.
- Møen, Atle (2008): «Idealtipe». I Olav Korsnes (red.) *Sosiologisk leksikon 2. utg.*, Oslo: Universitetsforlaget.
- NESH (Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora) (2006): *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteer.
- NTB (2003): «– Frp er det nye Arbeiderpartiet». *Dagbladet.no* 3.5.2003. URL: <http://www.dagbladet.no/nyheter/2003/05/03/367870.html> (lesedato 1. september 2009).
- Rokkan, Stein (1981): «Geografi, religion og samfunnsklasse: Kryssende konfliktlinjer i norsk politikk». I *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rosenlund, Lennart (1998): «Sosiale strukturer og deres metamorfoser». I *Sosiologisk tidsskrift*, vol. 6, nr. 1–2, s. 45–75.
- Rosenlund, Lennart (2000): *Social structures and change : applying Pierre Bourdieu's approach and analytic framework*. Doktoravhandling. Høgskolen i Stavanger: Stavanger.
- Scott, James C. (1990): *Domination and the Arts of Resistance. Hidden transcripts*. New Haven og London: Yale University Press.
- Skarpenes, Ove (2007): «Den legitime kulturens moralske forankring». I *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, vol. 10, nr. 4, s. 531–563.
- Skarpenes, Ove og Rune Sakslind (2008): «Kulturforskning og empirisk analyse». I *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, vol. 10, nr. 2, s. 265–272.
- Skilbrei, May-Len (2003): «*Dette er jo bare en husmorjobb*». *Ufaglærte kvinner i arbeidslivet*. NOVA rapport 17/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Skogen, Ketil, Kari Stefansen, Olve Krange og Åse Strandbu (2008): «En pussig utlegning av middelklassens selvforståelse». I *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, vol. 10, nr. 2, s. 259–264.
- Slagstad, Rune (2001): *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax.

- Statistisk sentralbyrå (1998): *Standard for yrkesklassifisering*. URL:
http://www.ssb.no/emner/06/01/nos_c521/nos_c521.pdf (lesedato 1. september 2009).
- Statistisk sentralbyrå (2009): «Utdanning og forskning. Tabell 5.18. Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning og kjønn.» URL:
<http://www.ssb.no/histstat/tabeller/5-5-18t.txt> (lesedato 1. september 2009).
- Statistisk sentralbyrå (2008): «Utdanningsindikatorer, OECD. Tabell 1. Befolkningen i alderen 25-64 år, etter utdanningsnivå. Prosent. 2006». URL:
<http://ssb.no/emner/04/01/utind/tab-2008-09-09-01.html> (lesedato 1. september 2009).
- Strømsnes, Kristin (2003): *Folkets makt: medborgerskap, demokrati, deltakelse*. Oslo: Gyldendal (Makt- og demokratiutredningen).
- Thagaard, Tove (2002): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Topdahl, Rolv Christian (2005): «Best i Norden». *Universitas* 16.2.2005. URL:
<http://universitas.no/nyhet/5333/best-i-norden> (lesedato 1. september 2009).
- Willis, Paul (2000): *Learning to Labour*. Aldershot: Ashgate.
- Willis, Paul (1990): «Masculinity and factory labor». I Jeffrey C. Alexander og Steven Seidman (red.): *Culture and society : contemporary debates* . Cambridge: Cambridge University Press.
- Aardal, Bernt (red.) (2007): *Norske velgere. En studie av stortingsvalget 2005*. Oslo: Damm.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

TILLEGG

Presentasjon av bussjåførinformantene

Tom Harald (42):

Bor i småby på Østlandet. Har kone og barn. Har jobbet som yrkessjåfør siden tidlig i 20-åra. Var først lastebilsjåfør i ni år, har siden vært bussjåfør i over ti år. Begynte på studier etter videregående, men avbrøt for å jobbe som sjåfør. Faren hans var grossist – dvs. sjåfør og selvstendig næringsdrivende. Søsknene har begge høyere utdanning og relevant jobb. Familien abonnerte på Aftenposten og var veldig mot fagforeninger og sosialisme, men nå er Tom Harald blitt ganske aktiv i fagforeninga. Han er medlem av partipolitisk uavhengige Yrkestrafikkforbundet (YTF). Stemte Frp ved siste valg.

Helge (44):

Bor på tettsted på Østlandet. Har kone og barn. Har jobbet som bussjåfør i mange år, nevner ikke noe om noen annen jobb. Foreldres yrke og utdanning ukjent. Medlem av YTF. Var medlem av LO-forbundet Norsk Transportarbeiderforbund (NTF) inntil det dukket opp et alternativ på utstasjonsstedet. Stemte KrF ved siste valg.

Tore (41):

Bor i småby på Østlandet. Har kone og barn. Har vært yrkessjåfør siden han kom ut av militæret. Først trailersjåfør, siden bussjåfør. Faren var også trailersjåfør. Kona driver en liten butikk. Medlem av NTF. Stemte SV ved siste valg.

Vidar (38):

Bor i Oslo, kommer fra Nord-Norge. Har kone og barn. Etter fullført allmennfaglig videregående flyttet han til Oslo og begynte å drive med musikk og henge i et venstreradikalt miljø. Drev med musikk og turneer på fulltid i åtte år. Har nå vært bussjåfør i tolv år. Medlem av YTF. Foreldres yrke og utdanning ukjent. Stemte RV ved siste valg.

Ragnar (48):

Bor i bygd på Østlandet. Har kone, nevner ikke noe om barn. Er utdanna elektriker, noe han også har jobbet som. Nå jobber han primært som gårdbruker, men er bussjåfør på si. Har sittet åtte år i kommunestyret i hjemkommunen for Senterpartiet. Er ikke fagorganisert, vurderer å bli det, tror det ikke blir i NTF. Har arva gården, foreldrene trolig bønder (vi snakket ikke akkurat om hvordan han arva gården). Stemte Sp ved siste valg.

Morten (48):

Bor i bygd på Østlandet. Har kone og barn. Har jobba som bussjåfør hele livet. Faren var en sentral Ap-politiker i hjemkommunen. Broren er lærer. Morten er medlem i NTF. Stemte Ap ved siste valg.

Kai (ca. 40):

Kort intervju (15 min). Fra Nord-Norge, bor på Østlandet. Har jobba som bussjåfør i mange år. Har også vært aktiv i fagforeninga og vært tilknytta Arbeiderpartiet, men han føler de har svikta. Stemte KrF ved siste valg.

Håvard (alder ukjent):

Kort telefonintervju (15 min). Jobber som disponent (daglig leder) i et lite busselskap.

Presentasjon av studentinformantene

Marte (26): Tar en bachelor i Internasjonale studier (tverrfaglig – HF og SV). Har studert i to år. Har før det reist mye, over hele verden. Har jobbet deltid med mye forskjellig, blant annet i kaffebar og på slakteri. Faren har doktorgrad, moren har treårig utdanning, men driver og videreutdanner seg. Begge er i jobb relevant for utdanningen. Marte kommer fra ei bygd i Midt-Norge. Stemte SV ved fylkestingsvalget 2007, Ap ved kommunevalget. Aktiv i politisk uavhengig forening som arrangerer debattmøter.

Line (22): Tar en bachelor i Latin Amerika-kunnskap (tverrfaglig – HF og SV). Har studert i ett år. Har jobbet fulltid som vikar i en barnehage. Faren er lærer, moren er regnskapsfører. Begge var aktive på venstresida. Har bodd i Oslo hele livet, kommer fra Ytre Øst, bor nå på Indre Vest. Stemte SV forrige valg. Aktiv i en ideell organisasjon der hun jobber med fredsskapende arbeid.

Anja (24): Tar en bachelor i Asia-kunnskap (tverrfaglig – HF og SV). Har studert i seks år. Har deltidsjobb i butikk, har også vært sekretær i en middels stor bedrift. Faren er journalist og moren har treårig utdanning og relevant jobb. Har bodd i Oslo hele livet, kommer fra Ytre Øst, bor nå på Vestkanten. Stemte KrF forrige valg. Har vært medlem av WWF og KFUK.

Jonas (21): Tar en bachelor i Antikk kultur og klassisk tradisjon (har studert historie og latin). Har studert i to år, kom rett fra videregående. Jobber deltid på et sykehjem. Far holder på med doktorgrad. Mor har treårig utdanning og relevant jobb. Kommer fra en by på Østlandet. Stemte Venstre forrige valg. Har vært medlem av Rød Ungdom, er nå aktiv en forening som arrangerer debattmøter.

Ole (27): Tar en master i filosofi (har tatt noen SV-fag også). Har studert i fem år på Blindern. Har jobba som elektriker ca. et halvt år etter yrkesfaglig utdanning, hoppet over på allmennfaglig påbygning og begynte på Blindern. Har ikke jobbet ved siden av studiene. Far har seksårig utdanning og relevant jobb, mor treårig utdanning og relevant jobb. Kommer fra ei bygd på Østlandet. Stemte RV forrige valg. Er aktiv i et tidsskrift.

Stian (24): Tar en bachelor i filosofi (har studert filosofi og historie). Har studert fire år på Blindern. Har ikke hatt annen fulltidsjobb, har hatt deltidsjobb som telefonselger. Far har

femårig utdanning og relevant jobb. Mor har treårig utdanning og relevant jobb. Har bodd vest i Oslo hele livet. Stemte ikke forrige valg. Er ikke politisk aktiv.

Intervjuguide – holdninger til makthaverne og systemet

A. Personlig info

Hvor gammel er du?

Har du jobbet her / studert her lenge?

Hva går jobben/studiene ut på?

Hva har du jobbet med tidligere?

Har du annen jobb/deltidsjobb?

Hvor kommer du fra?

Hvor lenge har du bodd der du bor?

(Trives du med hjemstedet?)

(Hva jobber foreldrene dine med?)

B. Innledning: Hvem har makt?

1. Kognitive oppfatninger om makt

Hvem mener du har mest makt i Norge i dag?

(Om nødvendig, list opp grupper:)

- næringslivstopper
- politikere
- byråkrater
- eksperter og fagfolk

Har disse en makt som angår din hverdag?

- på arbeidsplassen
- i din private økonomi
- på andre måter

(Oppfatter du at det finnes en maktelite i Norge, eller noen som ser på seg selv som elite?)

2. Normative oppfatninger om makt

Hvem mener du bør ha makt i samfunnet?

Er det noen grupper du mener har for mye makt?

C. Næringslivet

Hvordan er tilliten din til næringslivsledere?

Har du noe inntrykk av at det er forskjell på de næringslivslederne som har jobbet seg opp fra to tomme hender og de som har arvet rikdom, at de har forskjellige holdninger?

(Synes du det er et problem at kapitalister og næringslivsledere har for stor andel av godene i landet, eller synes du de fortjener pengene sine?)

(Synes du det er urettferdig store forskjeller i Norge?)

D. Politikerne, politisk interesse og meninger

1. Tillit til politikk og byråkrati

Hvordan er tilliten din til politikere? (Om det virker fruktbart, gå over til enkeltpartiene)

Hvordan er tilliten din til byråkrater?

2. Interesse, viktige saker

Er du interessert i politikk?

Er det noen spesiell del av politikken som interesserer deg?

(Hva er viktige politiske saker for deg?)

3. Stemmegivning og politisk aktivitet

Er det greit for deg å si hvilket parti du stemmer på?

Definerer du deg selv til høyre eller til venstre politisk?

Er du aktiv i noe politisk parti?

Er du medlem av noen frivillige organisasjoner?

(4. Valgkamp)

(Hva synes du om valgkampen?)

(Var det noe parti som gjorde spesielt godt eller dårlig inntrykk?)

(5. SV)

Hva synes du om partiet SV?

Har du noe inntrykk av Kristin Halvorsen som person?

Hvordan vil du beskrive en SV-velger?

(Hva tror du ville skje i Norge om SV kom i regjering alene?)

6. FrP

Hva synes du om Fremskrittspartiet?

Har du noe inntrykk av Siv Jensen som person?

(Hvordan vil du beskrive en Frp-velger?)

Hva tror du ville skje i Norge om Frp kom i regjering alene?

Opplever du Frp som et populistisk parti? (Opplever du SV som et populistisk parti?)

7. Skatter og avgifter

Er skattene for høye eller for lave?

Tror du det går an å senke skattene uten at det offentlige får dårligere økonomi?

8. Innvandring

I Norge er det en del som hevder at integreringen av særlig muslimske innvandrere er vanskelig. Mener du vi bør stille mer krav til innvandrerne?

Tror du at mer forskning på innvandrergrupper ville hjelpe integreringen?

(9. EU – kan vente!)

Har du noe standpunkt i EU-saken?

Hvorfor? (Tenker du at EU-saken på noen måte handler om folk mot eliten?)

10. Oljefondet

Mener du Norge bør bruke mer penger fra oljefondet, eller synes du vi skal følge den såkalte handlingsregelen?

11. Maktarroganse

Mener du det fins partier som er maktarrogante, som ikke hører på folk flest?

12. Velgerne

Mener du det fins velgere som stemmer uten å ha satt seg tilstrekkelig inn i saker?

E. Innflytelsesmakt

1. Forskere

Hvordan er tilliten din til forskere?

2. Mediene

Hvordan er tilliten din til mediene og journalistene?

3. Mediene til venstre?

Mener du at mediene er spesielt høyre- eller venstrevridde?

4. Lærere og akademikere til venstre?

Har du noen erfaring med at lærere på skolen sto enten til høyre eller venstre politisk?

Opplever du at samfunnsforskere og universitetsmennesker oftere står til venstre enn til høyre?

F. Kognitive oppfatninger om politikk og samfunn

1. Klasseforskjeller

Oppfatter du at det finnes klasseforskjeller i Norge?

Hvordan er disse forskjellene?

(Hvordan vil du beskrive en person fra overklassen?)

Opplever du at politikerne er en del av overklassen?

Tror du de fleste som tar utdanning gjør det for å få høyere lønn, eller fordi de har lyst til å studere?

Eventuelt: Hvordan vil du beskrive forskjellen mellom dem som studerer først og fremst for å få høyere lønn og dem som gjør det først og fremst fordi de har lyst?

Mener du det er en viktig forskjell på folk hvor mye og hva slags utdanning de har?

(Opplever du at klaseskillene ikke bare er økonomiske, men også handler mye om måte å være på som menneske?)

2. Klimaendringene

Tror du klimaendringene er menneskeskapte?

Hvorfor?

Har du endret standpunkt det siste året? Har du tenkt mer på miljøet det siste året?

Er du bekymret for klimaendringene?

3. Handling kontra ord

Synes du det er mye sant i ordtaket ”Godt gjort er bedre enn godt sagt”?

Høyre hevdet i sin valgkamp at de blå partiene står for handling, mens de røde partiene kommer mest med ord og prat. Synes du de har et poeng?

4. Hva kreves for å lykkes

Tror du det er de som får best karakterer på skolen som gjør det best i arbeidslivet til slutt?

Hva er typisk for dem som gjør det ”best” i arbeidslivet?

5. Korrekthet

Har du noen gang opplevd at du har vært et sted der hvor du har tenkt at du må passe deg for ikke å si noe politisk ukorrekt, noe politisk feil?

6. Folkelighet

Hva legger du i ordet folkelig?

(Er det positivt eller negativt ladet i dine øyne?)

G. Arbeidssituasjon og egen økonomi

1 a). Egen økonomi, studenter

Hvordan ser du på din egen økonomiske situasjon, føler du at du har greit med penger?

Hvordan ser du på mulighetene i framtida?

Har du noen idé om hva lønna blir i ditt kommende yrke? Er det viktig? Synes du at det er en rettferdig lønn?

1 b). Egen økonomi, bussjåfører

Hva mener du om lønna i yrket ditt, er den for høy eller for lav?

Hvis den er for lav, hvem sin skyld er det?

Er fagforeningene gode nok til å jobbe for å heve lønna i ditt yrke?

2. Fagforeninger og bedriftsdemokrati

Hva synes du om LO?

Hva tenker du om samarbeidet mellom Arbeiderpartiet og LO?

I en bedrift – er det slik at ledelsen og de ansatte hovedsakelig spiller på samme lag, eller er de motparter?

Er du aktiv i fagforeningen?

3. Alternativ karriere

Hvis du skulle satse på noe helt annet enn det du holder på med i dag, ville du da:

- starte din egen bedrift?
- begynne på en (annen) utdanning?

Hvorfor?

Ville du slutte å jobbe hvis du vant ti millioner i Lotto?

Informasjon om prosjektet «Holdninger til makteliten»

Dette prosjektet handler om holdninger til politikk og holdninger til norske eliter. Prosjektet baserer seg på intervjuer med enkeltpersoner, og sitater fra intervjuene vil bli brukt i en masteroppgave i sosiologi. I masteroppgaven vil sitatene være anonymisert, slik at det ikke er mulig å gjenkjenne intervjupersonene.

Prosjektet har særlig fokus på politikereliten, næringslivseliten og kultureliten. Målet er å finne ulike holdninger til hvem man mener har mest makt i Norge, hvem som fortjener makt, og hvordan samfunnet bør organiseres. En del spørsmål vil gå mer generelt på holdninger til politikk og kultur. Deltakelse i prosjektet er frivillig, og deltakerne kan når som helst trekke seg fra prosjektet. Beregnet tid til intervjuet er om lag én time.

Prosjektets ansvarlige er student Even Andreas Øvald (mob.tlf. 40 85 78 65).
Prosjektet blir veiledet av professor Ketil Skogen (tlf. 73 80 17 09).
Behandlingsansvarlig institusjon er Universitetet i Oslo.

Prosjektansvarlig vil i prosjektperioden ha tilgang på mobiltelefonnummeret til intervjupersonene for å kunne kontakte dem om utviklingen i prosjektet. Når prosjektet er ferdig, vil prosjektansvarlig slette all informasjon om hvem som har deltatt i intervjuene. Lyddopptakene vil også slettes. Prosjektsslutt er beregnet til våren 2008.

Prosjektet er tilrådd av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Samtykkeerklæring

Jeg er informert om at deltakelse i forskningsprosjektet «Holdninger til makteliten» er frivillig og at jeg når som helst kan trekke meg fra prosjektet, uten at jeg trenger å gi noen begrunnelse for det.

Jeg har blitt informert muntlig og skriftlig om hva prosjektet handler om, og sier ja til å delta:

Dato og signatur

